

TC
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
SERAMİK VE CAM TASARIMI ANASANAT DALI

Yüksek Lisans Tezi

HALAF DÖNEMİ SERAMİKLERİNDE DANS SAHNELERİ

Hazırlayan

Şenay ÖZTÜRK OZAN

Danışman

Prof. Halil YOLERİ

İzmir / 2019

YEMİN METNİ

Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalında Yüksek lisans Tezi olarak sunduğum “Halaf Dönemi Seramiklerinde Dans Sahneleri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18/06/2019

Şenay ÖZTÜRK OZAN

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün/...../...../ tarih ve.....sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin.....maddesine göre Seramik ve Cam Tasarımı Anasanat Dalı, yüksekisans öğrencisi Şenay ÖZTÜRK OZAN'ın **“Halaf Dönemi Seramiklerinde Dans Sahneleri”** konulu tezini incelenmiş ve aday/...../...../tarihinde, saat’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyeleri tarafından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÖZET

Seramik kapların 9 binyıl önce kullanılmaya başlanmasından kısa bir süre sonra renkli astar ve oksit bezemeler çömlekçiliğin önemli bir özelliğine dönüşmüştür. Halaf Dönemine gelindiğinde oksit bezemeli seramikler iki katlı, oksijen döngüsü kontrol edilebilen dikey fırınlar da pişirilmektedir. Demir içeriği yüksek oksitler ile kırmızı, siyah ve kahverengi ayrıca mangan ve organik maddeler ile siyah renkler kullanılarak bezemeler yapılmıştır. Bazen beyaz renkte kullanılmıştır. Oksijen döngüsünün kontrol edilebilmesi açık yüzeyli seramiklerin üzerine koyu renkler ile bezeme yapabilme imkânı vermiştir. Bu tekniğin benzeri binlerce yıl sonra Klasik Dönemde yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Az sayıda seramik kap ise küçük mineralli demir içeriği yüksek kil ile astarlanarak ve pişirilerek parlak yüzeyli seramikler elde dılmıştır. Halaf Döneminde oksit ve kontrollü fırınlar ile seramiklerin üzerine geometrik ve natüralistik bezemeler yapılmıştır. Astar ve oksit bezemeli seramikler Halaf kültürünün en önemli özellikleri arasında kabul edilmektedir. Bu bezemelerden bir kısmı dans sahnelerinden oluşmaktadır. Seramiklerin üzerindeki dans sahneleri çizgisel veya natüralistik bir stilde yapılmıştır. Bu sahnelerin Halaf Döneminde festivallerde sergilenen dans performanslarını temsil ettiği düşünülmektedir. Danslar toplumsal bağları güçlendirmek, mevsimsel döngülere bağlı değişimleri kutlamak ya da hasat zamanlarının gelişini haber vermek amacıyla düzenlenmektedir. Seramik kaplar bu toplumsal olayı görselleştirmek amacıyla kullanılan bir araca dönüşmüştür. Tez çalışmasında seramiğin kökeni, Halaf Dönemi seramikleri, seramikler üzerindeki bezemeler ve dans sahneleri araştırılmıştır. Buradan yola çıkılarak uygulamalar gerçekleştirilmiştir.

ABSTRACT

Shortly after the earliest utilization of ceramic vessels about 9 thousand years ago, coloured slip and oxide decoration became an important feature of pottery production. During the Halafian Period, the pottery was being fired in two layered vertical furnaces with high oxygen circulation. Oxides with high iron content were used to obtain red, black and brown decorations, while manganese and organic material were used for black ones. Controlling the oxygen circulation enabled the decoration with darker colours on light surfaces. A similar technique was applied thousands of years later, during the Classical period. Few ceramic vessels were slipped with a clay including small minerals and iron content, in order to obtain shiny surfaces. During the Halafian Period, pottery was decorated with geometrical and naturalistic patterns, with the help of oxide and controlled furnaces. Slipped and oxide decorated pottery are accepted as one of the most important features of the Halafian culture. These scenes were applied with linear or naturalistic styles. An important number of these ceramics bear dancing scenes. It is thought that these dancing scenes represent the dance performances presented during the festivals. Dances were organised to invigorate the social bonds, to celebrate the transformations of seasonal cycles, or to harbingers the arrival of the harvest. Ceramic vessels seem to have changed into agents that can visualise social events. This study focuses on the origins of pottery, Halafian pottery tradition, decoration patterns and dancing scenes.

ÖNSÖZ

Halaf Döneminde çömlekçiler teknik ve estetik yönden albenisi yüksek seramikler üretmişlerdir. Bu açıdan Halaf seramikleri, günümüz seramik sanatçıları ve öğrencilerinin faydalanabilecekleri zengin bir içerik oluşturmaktadır. Çömlekçilerin Halaf seramiklerinde kullandıkları oksitler, pişirim teknikleri ve bezemelerin her biri ayrı bir çalışma konusu olabilecek niteliktedir. Konuyu daha iyi anlamak ve ifade edebilmek için bu tez çalışması kapsamında, bunların her birine değinilmeye çalışılmıştır. Ancak bu tez çalışmasının ağırlığını Halaf seramikleri üzerindeki dans sahneleri oluşturmaktadır.

Tarihöncesi bir seramik grubu üzerindeki dans sahnelerini konu alan tez çalışmamın ortaya çıkmasında birçok kişinin doğrudan ve dolaylı katkıları oldu. Başta tez danışmanım Prof. Halil YOLERİ yönlendirmeleri ile tezin doğru bir içerik kazanmasını sağladı. Tezin yazımının her aşamasını denetledi. Kendisine gösterdiği anlayış ve destekten dolayı teşekkür etmek isterim. Bölüm hocalarım. Dr. Öğr. Üyesi Candan Güngör, Dr. Öğr. Üyesi Temel KÖSELER, Doç. Efe TÜRKEK ve Öğr. Gör. Füsün ÇÖVENOĞLU tüm eğitim hayatım boyunca her zaman desteklerini esirgemediler. Kendilerine teşekkür etmek isterim. Bana arkeolojik kazılara katılma olanağı sağlayarak Halaf seramikleri ile karşılaşma fırsatı sunan, tezimin yazım aşamasında açıklamaları ile yardımcı olan Doç.Dr. Haluk SAĞLAMTİMUR'a, ve eşim Ali OZAN'a desteği ve yardımları için ayrıca teşekkür etmek isterim. Son olarak hayatımın her aşamasında yanımda olan ve destekleyen arkadaşlarım ve meslektaşlarım Seda KÜÇÜKÇAKIR ve Selin ASLAN'a teşekkür etmek isterim.

18.06.2019

Şenay ÖZTÜRK OZAN

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GÖRSELLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

HALAF DÖNEMİ ÖNCESİ SERAMİK TEKNOLOJİSİ

1.1. İlk Seramik Örnekleri.....	5
1.2. İlk Seramik Kap Örnekleri	10
1.3. Kap Gereksinimi ve Seramik Kapların Ortaya Çıkışı.....	11
1.3.1. İlk Seramik Kaplara Form Veren Ön Formlar	14
1.4. Seramiğin Altyapısını Hazırlayan Teknoloji ve Uygulamalar.....	17
1.4.1 Seramik Kap Üretiminin Kökenini Oluşturan Mimari Uygulamalar.....	17
1.4.2. Seramik Kap Üretiminin Kökeninde Alçı ve Kireç Teknolojisi	20
1.4.2.1. Alçı ve Kireç Kullanılarak Modellenmiş Kafatasları	21

1.4.2.2. Alçı ve Kireçten Üretilen Beyaz Kaplar.....	23
1.5. İlk Betimleme Sahnelerinin Yapıldığı Zeminler.....	24
1.5.1. Mağara Duvarları.....	24
1.5.2. Taş Yüzeyler ve Ev Duvarları	24
1.5.3. Seramik Kap Yüzeyleri	27

2. BÖLÜM

HALAF DÖNEMİ

2.1. Halaf Kültürünün Doğuşu ve Gelişimi	30
2.2. Halaf Dönemi Seramiklerinin Öncülleri	34
2.2.1. Hassuna Kültürü.....	36
2.2.2. Samarra Kültürü	36
2.3. Halaf Dönemi Seramikleri	36
2.3.1. Halaf Dönemi Seramiklerinin Gelişim Evreleri.....	37
2.3.1.1. Erken Halaf Seramikleri	38
2.3.1.2. Orta Halaf Seramikleri	39
2.3.1.3. Geç Halaf Seramikleri	40
2.4. Halaf Dönemi Seramiklerinin Yapım Aşamaları.....	40
2.4.1. Halaf Seramikleri Üzerindeki Bezemeler.....	40
2.4.1.1. Geometrik Bezemeli Halaf Seramikleri	46

2.4.1.2. Natüral Bezemeli Halaf Seramikleri	49
2.4.2. Bezemede Kullanılan Pigmentler	55
2.4.3. Bezemede Kullanılan Aletler	59
2.4.4. Pişirim	60

3. BÖLÜM

HALAF DÖNEMİ SERAMİKLERİNDE DANS SAHNELERİ

3.1. Halaf Öncesi Dönemde Dans Sahneleri	63
3.1.1. Dans Sahnelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	64
3.1.1.1. Mağara Duvarları ve Taş Plakalarda Dans Sahneleri.....	64
3.1.1.2. Seramiksiz Neolitik Dönemde Dans Sahneleri	68
3.1.1.2.1. Nevali Çori Höyüğü	68
3.1.1.2.2. Halula Höyüğü.....	69
3.1.1.3. Seramikli Neolitik Dönemde Dans Sahneleri	69
3.2. Halaf Dönemi Seramiklerinde Dans Sahneleri	70
3.2.1. Dans Gösterilerinin Düzenlendiği Yerler.....	70
3.2.2. Dans Sahnelerinin Anlamları	73
3.2.3. Dans Sahnelerinin Yapıldığı Seramik Formları	75
3.3. Halaf Döneminde Dans Sahnelerinin Betimlenme Stilleri	76
3.3.1. Natüral Stil	77

3.3.2. Çizgisel Stil	78
3.3.3. Geometrik Stil	78
3.4. Halaf Dönemi Yerleşimleri Seramiklerinde Dans Sahneleri	79
3.4.1. Sabi Abyad Höyüğü	79
3.4.2. Halaf Höyüğü	82
3.4.3. Yunus Höyüğü.....	85
3.4.4. Sakçegözü Höyük.....	85
3.4.5. Fıstıklı Höyük.....	86
3.4.6. Domuztepe Höyük.....	87
3.4.7. Karavelyan Höyük.....	88
3.4.8. Türbe Höyük	89
SONUÇ.....	90
SERAMİK UYGULAMALARI.....	93
KAYNAKÇA	96
ÖZGEÇMİŞ	

GÖRSELLER LİSTESİ

Görsel 1: Dolni Věstonice, Pavlov and Předmosti Gibi Eski Taş Çağı (Paleolitik) Yerleşimlerden Antropomorfik ve Zoomorfik Seramik Figürinler	6
Görsel 2: Pavlov VI Yerleşiminden Eski Taş Çağına (Üst Paleolitik) ait Seramik Koniler	7
Görsel 3: Dolni Větoniçe Eski Taş Çağı (Üst Paleolitik) Seramik Kadın Heykelciği.....	8
Görsel 4: Vela Spila Eski Taş Çağı'na ait Seramik Zoomorfik Figürinler, Kıl Yuvarlar ve Koniler.....	9
Görsel 5: Tuc d'Audoubert Mağarasındaki Mağara Duvarına Yapılmış Kilden Bizon Kabartmaları.....	10
Görsel 6: Yakındoğu'da Neolitik Dönem'de Seramik Kapların Keşfinden Önce Kilden Pişirim Görmüş İnsan ve Hayvan Figürinleri	11
Görsel 7: Kerpiç Çamurundan Depolama Kapları (Ganj Dareh)	12
Görsel 8: : Güneşte Kurutulmuş Kerpiç Çamurundan Kaplar (Çayönü)	13
Görsel 9: Üzerinde Sepet İzleri Taşıyan Kireç Kap (Sol) ve Bitumen Kap.....	14
Görsel 10: Çatalhöyük Ahşap Kaplar.....	15
Görsel 11: :Amerikan Yerlilerine ait Sepetler Üzerindeki Motifler ve Seramikli Neolitik (Samarra Kültürü) Seramik Kapları Üzerindeki Motifler.....	15
Görsel 12: Seramiksiz Neolitik Dönem Taş Kapları-Tell Sabi Abyad	16
Görsel 13: Neolitik Dönem İlk Seramik Kaplar-Tell Sabi Abyad	17
Görsel 14: Mimari Bir Yapının Duvarında Görülen Kerpiçler (Ganj Dareh).....	18
Görsel 15: Ardışık Levha Tekniği ile Yapılmış Seramikler (Hajji Firuz).....	19

Görsel 16: Işık Toplayıcılar/Light Gatherers Adlı Ardışık Levha Tekniğine Benzer Bir Yöntemle Üretilmiş Seramik Kâse.....	19
Görsel 17: Çayönü Seramiksiz Neolitik Dönem Hücre Planlı Yapılar Evresi Terazzo Yapısı. Kireç ve Çakıl Karıştırılarak Yapılmış Taban	20
Görsel 18: Tell Aswad Kireç Harç Kullanılarak Modellenmiş Kafatası.....	21
Görsel 19: Antropomorfik (İnsan biçimli) Heykel Kaidelerine Oturtulmuş Kireç Harç ile Modellenmiş Kafatasları (Ain Ghazal)	22
Görsel 20: Kireç Harcından Üretilen Kaplar.....	23
Görsel 21: Göbeklitepe Üzerinde Yabani Hayvanların İşlendiği T Başlı Steller.....	25
Görsel 22: Göbeklitepe Dairesel Tapınaklar	25
Görsel 23: Seramiksiz Neolitik Kireç Harç ile Sıvanmış Ev Duvarları ve Yer Zemini Üzerinde Yer Alan Resimler (Tell Halula ve Ain Ghazal)	26
Görsel 24: Çatalhöyük Çokrenkli Duvar Resmi (Hasır ve Kamış Evler, Kafatasları)	27
Görsel 25: Çatalhöyük. Üzerinde Betimlemeler Bulunan İlk Seramikler.....	28
Görsel 26: Çatalhöyük'te Günümüzden 8 Binyıl Önce Astar Bezemeli Seramiklerin Yaygınlaşmasıyla Birlikte Seramikli Neolitikte Ev Duvarlarında Görülen Daha Sonra Seramiklerin Üzerine Aktarılan Bezemeler	29
Görsel 27: Halaf Kültürünün Yayılım Alanı ve Önemli Yerleşimler	31
Görsel 28: Arpachiyah Höyüğü Halaf Dönemi Baskı Mühürleri.....	31
Görsel 29: Arpachiyah Höyüğünün Ortasında Tipik Halaf Dönemi Mimarisi Tholos Yapısı	32
Görsel 30: Seramikli Neolitik Kültürleri Sırası ve Tarihleri	33

Görsel 31: Sabi Abyad Höyüğü Astar Bezemeli Renkli Seramiklerin Artış Evreleri....	34
Görsel 32: Tell Halula Erken, Orta ve Geç Halaf Seramik Kaplar	38
Görsel 33: Halaf Seramiğinin En Tipik Formu Olarak Kabul Edilen ve Krema Kapları Olarak Adlandırılan Kapların Halaf Evreleri Boyunca Gelişimi	39
Görsel 34: Halaf Dönemi Astar Bezemeli Seramik Kaplarından Örnekler	41
Görsel 35: Bukranyum Motifinin Natüralistik Bir Görünümden Soyut Bir Motife Dönüşümü	42
Görsel 36: Domuztepe Halaf Yerleşimi Antropomorfik (İnsanbiçimli) Seramik Kap	43
Görsel 37: Domuztepe Halaf Yerleşimi Antropomorfik (İnsanbiçimli) Seramik Kap	44
Görsel 38: Halaf Dönemi Seramik Kap Yüzeylerine İşlenen Geometrik Motiflerden Örnekler	47
Görsel 39: Kerküşti Höyük Yüzeyine Geometrik Motifler İşlenmiş Halaf Seramikleri	49
Görsel 40: Tell Halaf ve Arpachiyah Yerleşimlerinden Natüralistik/Figüratif Betimlemeler İşlenmiş Halaf Seramikleri.....	50
Görsel 41: Choga Mami Yerleşimi Geometrik Motifler ile Oluşturulmuş Dans Sahnesi	51
Görsel 42: 4 Kafatasıyla Birlikte Mezara Ölü Hediyesi Olarak Bırakılmış Bir Halaf Seramik Kabı.....	52
Görsel 43: Domuztepe. Üzerinde Evler Ağaçlar ve Doğal Çevreyi Gösteren Betimlemeler Bulunan Bir Halaf Seramik Kabı	53

Görsel 44: Domuztepe Halaf Seramiği Üzerinde Kafasız İnsanlar ve Yırtıcı Kuşlar....	54
Görsel 45: Tell Halaf Çokrenkli (Polikrom) Bezemeli Seramikler	55
Görsel 46: Domuztepe Halaf Dönemi Oksit ve Astar Bezemeli Seramik Kap Parçaları	56
Görsel 47: Tell Halaf Yerleşimi Oksit ve Astar Bezemeli Seramik	58
Görsel 48: Halaf Oksit Bezemeli Seramik Kapları Üzerindeki Boyamalarda Fırça İzleri ve Taralı Üçgen Motifinin Fırça İle Çizilme Aşamaları	60
Görsel 49: Tell Abada Halaf Dönemi Seramik Fırını	61
Görsel 50: Yarimtepe Halaf Dönemi Seramik Fırını	61
Görsel 51: Hohle Fels Mağarasında Bulunmuş Olan Flüt.....	65
Görsel 52: Trois Frères Mağarası. Dans Eden Büyücü	65
Görsel 53: Gönnersdorf. Taş Plakaları Üzerinde Dans Eden Kadınlar	66
Görsel 54: Lalinde. Taş Plakalar Üzerinde Dans Eden Kadınlar	67
Görsel 55: Moldova Cucuteni Kültürü Seramik Kap Yüzeyinde Dans Sahnesi, Günümüzden 6 Binyıl Önce.....	67
Görsel 56: Nevalı Çori, Kireçtaşından Bir Kap Parçası Üzerinde Dans Sahnesi.....	68
Görsel 57: Halula Höyüğü Kireç Harçtan Yer Zemini Üzerindeki Dans Sahnesi	69
Görsel 58: Samarra Dönemine Ait Seramik Kapların İçerisine Yapılmış Dans Eden Kadınlar.....	70
Görsel 59: Günümüzde Halk (Folk) Danslarında Temel Formasyonlar. A-D: Tek ve Çift Halkalı Dans Formasyonları	72
Görsel 60: Vücut Duruşları, El ve Ayak Pozisyonları ve Kostümleri Birörnek Dansçılar. Hindistan Maharashtra’da Yaşayan Warla Kabilesinin Geleneksel Festival Danslarını	

Gösteren Kil Sıva Üzerine Pirinç Ezilerek Elde Edilen Beyaz Boya ile Yapılmış Dans Betimlemeleri.....	73
Görsel 61: Tell Arpachiyah Halaf Dönemi Seramik Kap Formları	61
Görsel 62: Kerküşti Höyük Halaf Dönemi Seramik Kap Parçası Üzerine Natüralistik Tarzda Betimlenmiş Bir Dans Eden İnsan Figürü. Çizgisel Stilde Dans Eden İnsanlar. 77	
Görsel 63: Halaf Dönemi Çizgisel Stilde Dans Eden İnsan Betimlemeleri	78
Görsel 64: Geometrik Stilde Seramik Kaplar Üzerine Betimlenmiş Dans Eden İnsan Figürleri.....	79
Görsel 65: Sabi Abyad Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahnesi	80
Görsel 66: Sabi Abyad Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stile Yakın Tarzda Dans Sahnesi	81
Görsel 67: Tell Sabi Abyad Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahneleri	81
Görsel 68: Sabi Abyad Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Çizgisel Stilde Dans Sahneleri.....	82
Görsel 69: Halaf Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahneleri.....	83
Görsel 70: Halaf Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Çizgisel Stilde Dans Sahneleri	84
Görsel 71: Tell Halaf Yerleşimi Geometrik Stilde Dans Sahneleri	84
Görsel 72: Yunus Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahneleri.....	85
Görsel 73: Sakçegözü Höyük Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahnesi	86

Görsel 74: Fıstıklı Höyük Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Çizgisel Stilde Dans Sahneleri.....	87
Görsel 75: Domuztepe Höyük Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahnesi	88
Görsel 76: Karavelyan Höyük Halaf Dönemi Seramikleri Üzerinde Natüralistik Stilde ve Çizgisel Stilde Dans Sahnesi.....	88
Görsel 77: Türbe Höyük Natüralistik-Çizgisel ve Çizgisel Stilde Dans Sahnesi.....	89

GİRİŞ

Sanatın insan toplumu için ne anlama geldiği, belki de, yüzlerce yıldır üzerinde en çok düşünülen ve tartışılan konulardan birisidir. Diğer yandan sanatın başlangıcı söz konusu olduğunda, Sanat tarihçileri tarafından, genellikle üzerinde uzlaşmışçasına, 10 binlerce yıl önce ilk kez mağara duvarlarına işlenmiş resimler ilk örnekler olarak sunulur. Bu resimlerin göz alıcılığı ve eskiliği, kuşkusuz, insanlık tarihinde sanat için başlangıç belirtilecekse en iyi nokta olarak kabul edilebilir. Ancak bu bahsettiklerimiz sanatın sıfır noktasını anlatmak için yetersiz kalacaktır. Mağara resimleri kadar eski bir diğer “sanat nesnesi” kilden üretilmiş küçük nesneler ve figürinlerdir. Bu durumu, başlangıçta seramik vardı şeklinde ifade etmek doğru olacaktır. Muhtemelen bu eskiliğin ve ilkliğin sonucu olarak kil ve kilden ateş ile üretilmiş nesneler olan seramikler insanlığın hafızasında derin bir yer etmiştir. Kilin ve seramiğin insan toplumunun belleğinde ne denli derine işlediğini gösteren en iyi kanıtlar belki de, insanlığın hafızası olarak da kabul edilebilecek mitoslardır. Mezopotamya’nın eski mitoslarında kil ve insan bir aradadır. Çok çalışmaktan yakınan tanrıların şikâyetleri karşısında bilgelik tanrısı Enki, annesi Namna’dan tanrılara hizmet etmeleri için yardımcılar yaratmasını ister. Sümer uygarlığının eski mitoslarında, tanrıların insanları kilden yoğurarak yarattıkları anlatılır. İnsanlığın bildiği en eski yazılı metinlerde, ilk mitolojik anlatılarda kilin insanın yapı malzemesi olarak anlatılması tesadüf olmamalıdır. İnsan bedeni ile seramik kaplar özellikle de boynu bulunan çömlekler arasındaki benzerlik insanların böylesi bir metafora başvurmasına neden olmuş olabilir. Ya da tezin ilerleyen bölümlerinde ele alındığı üzere, seramik kaplar üretilirken bir form olarak belki de insan bedeni örnek alınmıştı. Kil, seramik kaplar ve insan arasındaki form ilişkisi ne olursa olsun, toplumsal bellekte seramiğin bu kadar yer etmesinin nedeni, belki de seramiğin söz konusu mitosların anlatıldığı topraklarda keşfedilmiş olması olmalıdır. Günümüzden 12 binyıl önce Mezopotamya ve çevresinde uygarlığa giden yolun insanların yerleşik yaşama geçmesi (Yeni Taş Çağı-Neolitik Çağ) ile başladığı düşünülmektedir. İşte bu uygarlığın doğuşunu beraberinde getiren yeni yaşam anlatılırken seramiğin bir dönüm noktası, milat olarak ele alındığı görülmektedir. Yeni Taş Çağı/Neolitik, Seramiksiz Neolitik ve Seramikli Neolitik Dönem olarak ikiye

ayrılmıştır. Seramiğin ortaya çıkışı insanlık tarihinde çok önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.

Seramiğin 10 binlerce yıllık eskiliği ya da uygarlığın ilk basamağını bölümlerken kullanılan bir kıstas olması kuşkusuz kilin potansiyeli ile ilgili olmalıdır. Bu potansiyeli belki de en iyi tanımlayacak kelime çeşitliliktir. Çeşitlilikten kastedilen ise seramiğin insanların değişen yaşam tarzlarına yani yeni durumlara uyarlanabilme kabiliyetidir. Seramik kaplar söz konusu olduğunda, *kilden üretilcek seramiğin son biçimi sadece çömlekçinin hayal dünyası ile sınırlıdır* (Childe 1965: 93) ifadesi kilin ve seramiğin sahip olduğu potansiyeli en iyi yansıtan ifadelerden biri olarak kabul edilebilir. Bu potansiyel ya da çeşitlilik diğer türden eşyaların üretiminden farklıdır. Taş, ahşap ya da kemik ancak yontularak bir sanat ya da gündelik eşyasına dönüştürülebilir. Kil ise eklenerek eklenen ve biçimlendirilerek bir eşyaya örneğin bir seramik kaba dönüştürülebilir. Kilin ve kilden üretilen seramik eşyaların bu potansiyelinin keşfi insanların günümüzden 9 binyıl önce seramik kapları günlük yaşamlarının bir parçası haline dönüştürmelerine neden olmuştur. Günümüzden yaklaşık 8 binyıl önce ise Seramikli Neolitik Dönemin son aşaması kabul edilen Halaf kültürü ve seramikleri ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı, Halaf Dönemi seramiklerini, uzun bir seramik teknolojisi gelişim sürecinin sonunda ortaya çıkan en gelişmiş örnekler olarak kabul etmek gerekir. Kil, kilin işlenmesi, seramik üretilebilecek bir nitelik kazandırılması bilgisi, seramik şekillendirme yöntemleri, pişirim dolayısıyla fırın teknolojisi, seramiklerin üzerine süslemeler için pigmentlerin keşfedilmesi gibi birçok öge bu seramik teknolojisi ifadesi içinde ele alınabilir. Bütün bu ögelerin aynı anda keşfedilemedikleri söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında Tez bölümleri içerisinde detayları verilmiş olan Halaf seramiklerini anlayabilmek için başlangıç aşamasına kadar geriye gitmek gerekmektedir. Bundan dolayı tez çalışmasında seramik teknolojisinin başlangıcı olarak 30 binyıl öncesine kadar geriye gidilmiştir. Halaf seramiklerinin en önemli özelliklerinden bir tanesi seramik kap yüzeylerine yapılmış betimlemelerdir. Hatta Halaf seramiklerinin en ön planda olan özelliği büyük bir bölümünün üzerinde geometrik veya natüralistik betimlemelerin bulunmasıdır. Bu betimlemeler arasında ise dans sahneleri özel bir yer tutmaktadır. Dans ve dans sahnelerinin tarihi de seramik

kadar eskidir. 10 binlerce yıl önce insanların birlikte dans ettiklerini gösteren çok sayıda görsel kanıt bulunmaktadır. Ancak tezin ilgili bölümlerinde belirtildiği üzere, bu dans sahneleri en eski zamanlarda taş plakaların üzerine kazınarak çizilmiştir. Seramiksiz Neolitik Dönemde de dans sahneleri görülmektedir. Halaf kültüründe görülen dans sahneleri ise seramik kap yüzeylerinin üzerine astar ve oksit ile betimlenmiştir. Bütün bunlar göz önüne alınarak, Halaf seramiklerinin tarihöncesi dönemlerin seramiklerinde bir doruk noktasını temsil ettiği söylenebilir. Seramikler sadece kap kacak olmaktan çıkmıştır. Aynı zamanda çok önemli bir toplumsal olayı, dansı, görsel olarak sergileyen bir araca haline dönüşmüştür. Seramik teknolojisi en üst düzeye ulaşmıştır. Dansın başlangıcının seramik kadar eski olması insanlar için önemini göstermektedir. Dansın içeriğinin en eski zamanlardan o zamanın dinsel inanışları ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Halaf Döneminde seramik kaplar üzerindeki sahnelerin de belirli festivallerde sergilenen gösteriler olduğu düşünülmektedir. Ancak aynı zamanda, dans, günümüzde olduğu gibi tarihöncesinde de insanları bir arada tutan bir tür bütünleşme aracı olmalıydı. Toplumun devamını sağlayan bir tür ortak performanstı. Bu açıdan Halaf seramik kapları üzerindeki dans sahneleri sadece seramik kapların göze hoş görünmesini sağlayan süslemeler olarak düşünülmemektedir. Dans tarihçileri seramik kaplar üzerindeki bu sahneleri birkaç cümle önce özetlenmeye çalışıldığı şekilde açıklamaktadırlar. Ancak tez süresince yaptığımız araştırmalar ile Halaf seramiklerinin çok yoğun araştırıldığını ancak dans sahnelerinin arka planda kaldığı sonucuna vardık. Bu konudaki bir istisna Yosef Garfinkel'in tarihöncesi seramikler üzerindeki dans sahneleri ile ilgili yaptığı araştırmalardan oluşmaktadır. Y. Garfinkel Hindistan'dan Avrupa'ya kadar uzanan ülkelerdeki tarihöncesi seramik kaplar üzerindeki dans sahnelerini çok sayıda makale ve bir kitapta araştırmıştır. Garfinkel'in Halaf seramikleri üzerindeki dans sahnelerini de incelediği kitabı *Tarımın Başlangıcında Dans* (Dancing at the Dawn of Agricultura) başlığını taşımaktadır. Bu kitap tarihöncesi dönemlere ait çok sayıda bilgiyi, dans sahnesini ve figür içermektedir. Bu tez çalışmasında, Halaf Dönemi seramik kapları üzerindeki dans sahneleri araştırılırken, Y. Garfinkel'in adı verilen kitabından ve diğer yayınlarından referans verilerek sık sık faydalanılmıştır. Ayrıca Y. Garfinkel'in kitabı Halaf kültürü ile çağdaş ya da Halaf kültürünün biraz öncesi ve sonrasına ait dans sahneleri ile ilgili çok sayıda görsel malzeme de

içermektedir. Seramik uygulamalarında sadece Halaf değil diğer kültürlerin seramik kaplar üzerindeki dans sahnelerinde de faydalanılmıştır. Halaf kültürü ile çağdaş kültürlere ait, üç boyutlu seramik uygulamalarında kullanmak için figürler, bu kitaptaki görsellerden seçilmiştir. Halaf kültürü seramikleri için ise kaynakçada gösterilen diğer araştırmacıların kitapları ve makaleleri kullanılmıştır.

Sonuç bölümünde seramik uygulamaları için seçilen Halaf seramik kaplarının neden tercih edildiği açıklanmaktadır. Ayrıca seramik uygulamalarında yapılmış olan, Halaf kültürü ile çağdaş ya da biraz sonrasına ait kültürlerdeki seramik kaplar üzerindeki dans sahnelerinin neden tercih edildiği verilmiştir.

1. BÖLÜM

HALAF DÖNEMİ ÖNCESİ SERAMİK TEKNOLOJİSİ

1. BÖLÜM

HALAF DÖNEMİ ÖNCESİ SERAMİK TEKNOLOJİSİ

İnsan elinden çıkmış ilk sentetik maddenin seramik olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda seramik yapay bir taş biçiminde tanımlanmıştır (Rice 1987: 3). Seramiğin üretim esnasında gösterdiği dönüşümler ve son aşamada kazandığı özellikler bu tanımlamaların gerekçesi olarak görülebilir. Hatta binlerce yıl önce seramik üretimiyle birlikte kimyasal değişime ilişkin bir bilgi ilk kez kullanılmış olduğundan bilimsel düşüncenin başlangıcı olarak da değerlendirilmektedir (Childe 1965: 3). Seramik üretimiyle birlikte doğada kendiliğinden var olmayan bir maddenin ilk kez üretilmiş olması kuşkusuz önemli bir gelişme olarak görülmelidir. Diğer yandan binlerce yıl önce seramiği keşfeden insanlar kili seramiğe dönüştüren doğa yasalarının bilincinde değillerdi. Ancak gördükleri, diğer bir değişle seramik üretimi esnasında deneyimledikleri kildeki değişim ve dönüşümler bu eski insanların zihninde derin izler bırakmış gibi görünmektedir. On binlerce yıl önce ilk sanat eserleri arasında ve ritüel uygulamalarında seramiğin (Gibbs 2015: 339) bulunmasının nedeni de olasılıkla, çamurun ateşin etkisiyle taş benzeri bir nesneye dönüşmesinin yarattığı sihirsel etki olmalıdır. 32 binyıl önceye tarihlenen Dünya'daki ilk seramiklerin sihirli birer ürün olarak algılandıklarını gösteren en iyi örnekler kadın figürinlerinin bilinçli olarak kırılması başka bir ifade ile kırılmak için üretilmiş olmasıdır (Vandiver 2005: 424). Hatta bu figürinlerin bazıları açık havada kurutulduktan sonra yeniden ısıtılmaktaydı. Böylece bu figürinler ateşe atıldıklarında ses çıkararak patlıyor ve bir tür sembolik performans sergileniyordu (Vandiver vd 1989: 1007; Soffer vd 1993: 272-273).

1.1. En Eski Seramik Örnekleri

Günümüzden neredeyse 32 binyıl öncesinde insanların kili çeşitli nesneler yapmak amacıyla kullandıkları bilinmektedir (Farbstein-Davies 2017: 3). Ancak bu nesneler alışıldık üzere seramik kaplar değildir. İlk seramik denemeleri ve seramik ürünler Eski Taş Çağı'nın son evresinde (Üst Paleolitik) karşımıza çıkan antropomorfik

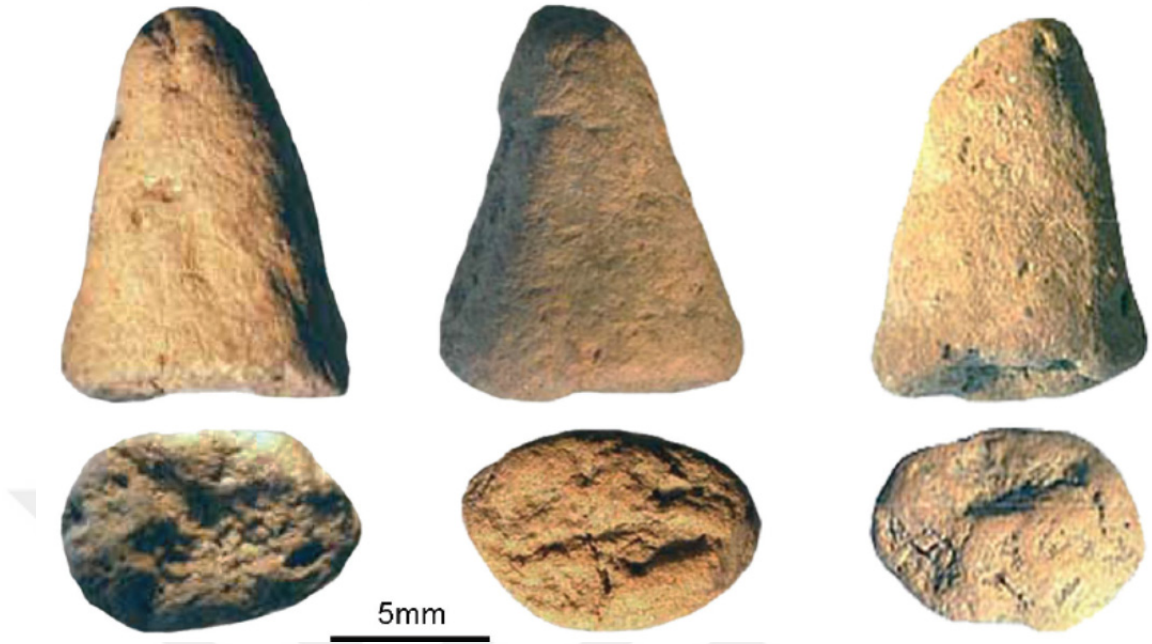
(insan biçimli), zoomorfik (hayvan biçimli) figürünler ve kil koniler gibi nesnelerden (**Görsel 1**) oluşmaktadır (Budja 2016: 61-62).

Görsel 1: Dolni Věstonice, Pavlov and Předmosti Gibi Eski Taş Çağı (Paleolitik) Yerleşimlerden Antropomorfik ve Zoomorfik Seramik Figürinler (Budja, 2016: fig. 6, s. 77)

En eski seramik örneklerinin dağılımına bakıldığında Avrupa'dan Çin'e değin uzanan geniş coğrafyaya yayılmış oldukları görülür. Bu ilk seramikler göçebe, tarım ve hayvancılığı bilmeyen topluluklar tarafından üretilmiştir (Farbstein-Davies 2017: 3).

Avrupa'da en eski seramik örnekleri Dünya'daki diğer kıtalardaki ilk seramiklerden çok daha öncelere tarihlenmektedir. Eski Taş Çağı'nın son evrelerinde (Üst Paleolitik) örneğin Dolni Vestoniçe gibi yaşam alanlarında en eski seramik ürünlerin tarihi günümüzden 30-32 binyıl öncesine kadar geriye gitmektedir. Ancak buradaki ilk ürünler herhangi bir figüratif forma sahip değildir. Dolni Vestoniçe'de yaşayan insanlar koni ve topak biçiminde kilden nesneler üretmişlerdir. Bu kil koni ve topaklar, fırına benzeyen ocakların etrafında bulunmuştur (Budja 2007: 43-44).

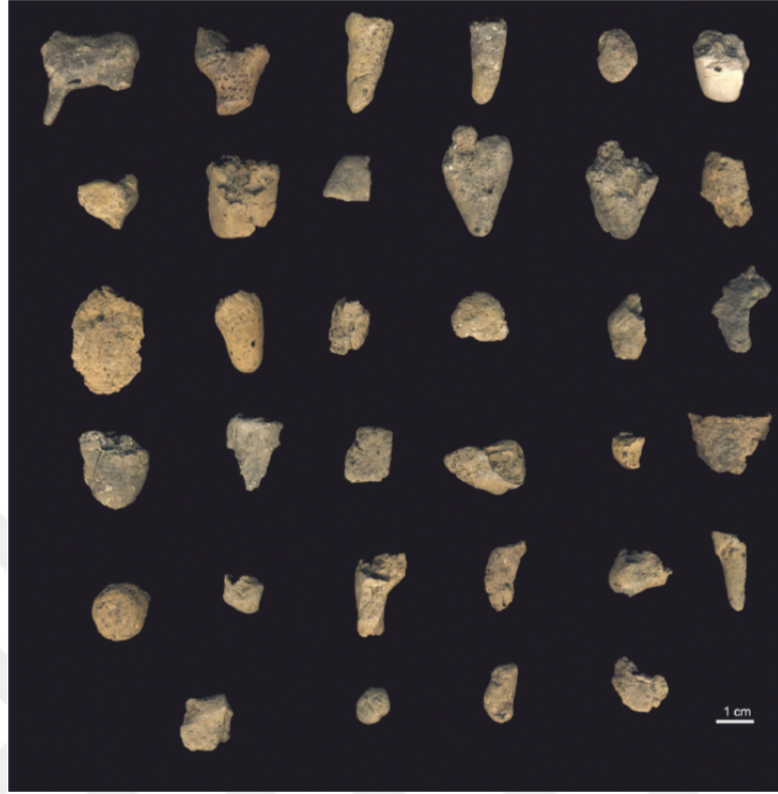
Görsel 2: Pavlov VI Yerleşiminden Eski Taş Çağına (Üst Paleolitik) ait Seramik Koniler (Budja, 2016: fig. 5, s. 76)

Bunların pişirimlerinin yapıp yapılmadığı kesin değildir. Ancak iki binyıl kadar sonra kil topakların bilinçli bir şekilde pişirildikleri yüzlerce örnek bulunur (**Görsel 2**). Bu örneklerin bazılarının üzerine tırnak ucu ile bastırılarak izler bırakılmıştır (Budja 2016: 75). Orta Avrupa’da Pavlov I ya da Dolni Vestonice’nin de içerisinde yer aldığı yerleşimlerde günümüzden neredeyse 30 binyıl öncesine ait yaşam alanlarında ortaya çıkartılan antropomorfik ve zoomorfik seramik figürünlerin, kil topak ve konilerin sayısı 10.000 kadardır (Budja 2016: 76). Burada figürinlerin bazıları tek parça bazılarında ise vücudun uzuvları ayrı ayrı yapılmış daha sonra birleştirilmiştir (Farstein-Davies 2017: 5-8). Bu tür figürinlerin en iyi örneklerinden bir tanesi yine Dolni Vestonice’de bulunmuştur (**Görsel 3**). Hatta bu kadın figürünün üzerinde bir parmak izi de belirlenmiştir (Kralik vd 2002: 107, 109).

Görsel 3: Dolni Vetoniçe Eski Taş Çağı (Üst Paleolitik) Seramik Kadın Heykelciği
(Kralik, Navotny, Oliva 2002: 109, fig. 3)

Bu tür kadın figürinlerinde genellikle göğüsler, karın, baldır ve bacaklar abartılı bir işleniş tarzına sahiptir. Dolni Vestoniçe örneğinde olduğu gibi küçük kadın heykelcikler seramiğin yanı sıra kemik, fildişi ve taş gibi malzemeden de üretilmiştir (Marciniak 2008:1201). Bu kadın seramik heykelcikleri Atlantik kıyılarından Pirene Dağlarından Rusya'ya, Sibirya'da Yenisei Havzasına ve Japonya'ya, Kuzey Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyada görülür (Soffer vd 1993: 260). Dolni Vestoniçe'deki kadın figürinleri gibi seramik örnekleri 500 ile 800 derece arasında pişirim görmüştür (Farstein-Davies 2017: 5-8; Soffer vd 1993: 265). Kostenki gibi yerleşimlerden Orta Avrupa'da seramik üretimin günümüzden 24 ile 18 binyıl öncesi arasında sürdüğü bilinmektedir (Budja 2007: 43). Hırvatistan'daki Vela Spila gibi yaşam alanlarında ise seramik üretiminin günümüzden 15 binyıl öncesine kadar sürdüğü anlaşılmaktadır (**Görsel 4**). Bu yerleşim yerinde 50'den fazla pişirimi yapılmış kil figürün ve diğer nesneler bulunmuştur (Farbstein vd 2012: 1 vd).

Görsel 4: Vela Spila Eski Taş Çağı'na ait Seramik Zoomorfik Figürinler, Kil Yuvarlar ve Koniler (Farbstein vd 2012: 6, fig. 4)

Eski Taş Çağının son evresinde 30 binyıl süresince görülen bu seramikler kesintisiz bir biçimde devam etmiştir. Bu uzun dönemin sonlarında Fransa'daki Tuc d'Audoubert mağarasındaki, mağara duvarına yapılmış ve pişirim görmemiş kilden bir erkek bir dişi bizon kabartmaları bulunmuştur (Begouen vd 2012: 376). Bunlar pişirim görmediklerinden her ne kadar seramik olarak değerlendirilemeseler de, rölyeflerin yapımında kilin kullanıldığından seramiğe yakın bir ürün olarak ele alınabilir (**Görsel 5**).

Görsel 5: Tuc d'Audoubert Mağarasındaki Mağara Duvarına Yapılmış Kilden Bizon Kabartmaları (Begouén, Fritz, Tosello 2012: Plate 14)

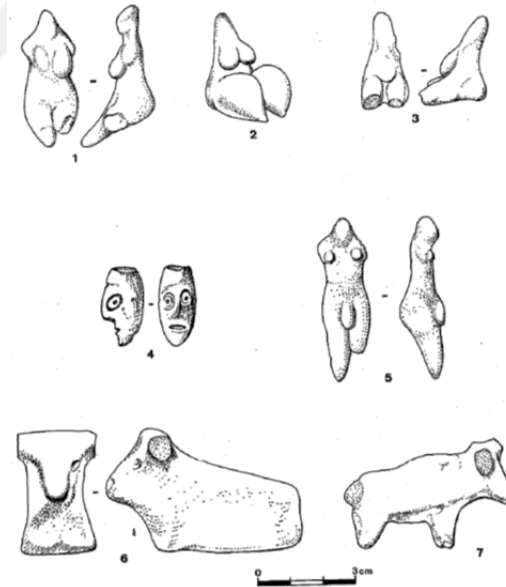
1.2. İlk Seramik Kap Örnekleri

Doğu Asya'daki ilk seramik kapların tarihi günümüzden yaklaşık 19 binyıl öncesinde başlar. İlk olarak Güney Çin'de karşımıza çıkan bu seramikler daha sonra Japon adalarında da görülür. Günümüzden hemen hemen 14 binyıl öncesinde ise Rusya'nın doğu kesiminde ve Doğu Sibirya'da ilk kez ortaya çıkar (Kuzmin 2013: 541-548). Bu eski seramiklerin yüzeyleri bazen zikzaklar, bantlar veya ağ motifleri ile süslenmiştir. Doğu Asya'daki seramik ürünler daha çok seramik kaplardan oluşmaktadır. Seramik kaplar 450-700 derece arasında açık alanlarda pişirilmiş, bir kısmı ise evlerdeki ocaklarda pişirilmiştir (Budja 2016: 74).

1.3. Kap Gereksinimi ve Seramik Kapların Ortaya Çıkışı

Hammadde yani kil, kili dönüştürecek aracı yani ateş ve kilin ateş ile sınıanmasına aracılık edecek etken yani ihtiyaç. Bütün bu bileşenlerin bir araya gelmesi Halaf Dönemi seramiklerinin gelişiminin önünü açmış ve altyapısını hazırlamıştır. Halaf Dönemi seramiklerinin üretim aşamaları göz önüne alındığında, üretilmeleri için gerekli olan bilgi birikimi ve deneyimin birkaç binyıllık bir zaman içerisinde şekillendiği anlaşılır. Bu zaman zarfında insanların hem teknolojik hem de kültürel anlamda birikimleri Halaf seramiklerinde somutlaşmıştır denilebilir.

Yakın Doğu’da seramik kap üretiminden önce pişirim görmüş kil figürinler ve küçük geometrik objeler yaygın olarak görülse de (**Görsel 6**) bunların biçimlendirme teknolojileri seramik kapların biçimlendirme teknolojisinden farklıdır (Petrie 2012: 281).

Görsel 6: Yakın Doğu’da Neolitik Dönem’de Seramik Kapların Keşfinden Önce Kilden Pişirim Görmüş İnsan ve Hayvan Figürinleri (Cauvin, 2002 :90, f.g. 32)

Zaten seramiğin bir kaba nasıl dönüştüğü yani çömlekçiliğin nasıl ve neden başladığı hala üzerinde uzlaşılmış bir konu olmaktan uzaktır. Seramik kapların ortaya çıkışını açıklamaya çalışan birçok yaklaşım bulunmaktadır. Bu yaklaşımlara kategorik

olarak bakıldığında ekonomik ve sosyal olarak iki ana başlık altında toplandıkları görülür.

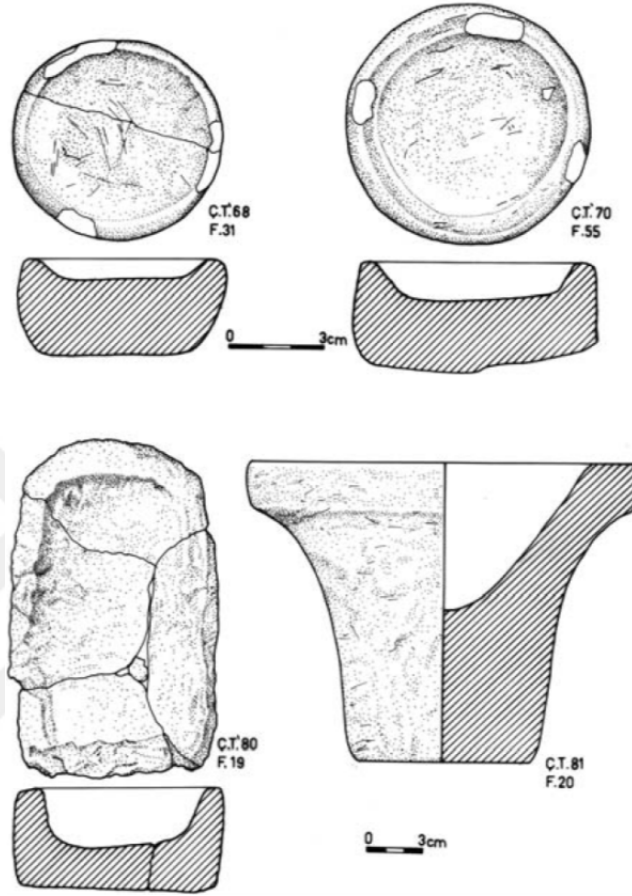
Ekonomik temelli yaklaşımlar daha çok günlük beslenme gereksinimleri etrafında yoğunlaşan bir dizi açıklamaya sahiptir. Bu yaklaşımlarda seramik kap üretiminin başlamasını açıklama yolunda yiyecek ve içeceklerin işlenmesi ve hazırlanmasıyla bağlantılı değerlendirmeler önemli bir yer tutar. Genellikle ilk aşamada kerpiç çamurundan yapılmış kapların depolama (**Görsel 7**) ve yiyeceklerin ateş üzerinde kızartma olarak pişirilmesi amacıyla kullanıldıkları düşünülmektedir.

Görsel 7: Kerpiç Çamurundan Depolama Kapları (Ganj Dareh), (Smith, 1971: 9)

Bu tür kaplara önayak olan fikirler ise ateş çukurlarından, fırınlardan ya da kil sıvalı sepetlerden edinilmiştir. Bunların ateşe maruz kaldıktan sonra sertleşmesi kerpiç çamurundan kap (**Görsel 8**) üretimini doğurmuştur (Rice, 1999: 6). Yiyecek içecek işleme ve hazırlama üzerinden seramik kap üretiminin açıklanmasına yönelik geliştirilen yaklaşımlar yerleşik yaşamın başlaması ile ilgilidir. Yerleşik yaşamla birlikte tarım ve hayvancılığa bağlı olarak besinler çeşitlenmiştir. Bu besinlerin

saklanması ve işlenmesi gerekliliği bir tür kap ihtiyacı doğurmuştur. Sonuçta seramik kaplar ortaya çıkmıştır (Conray, 2006: 41).

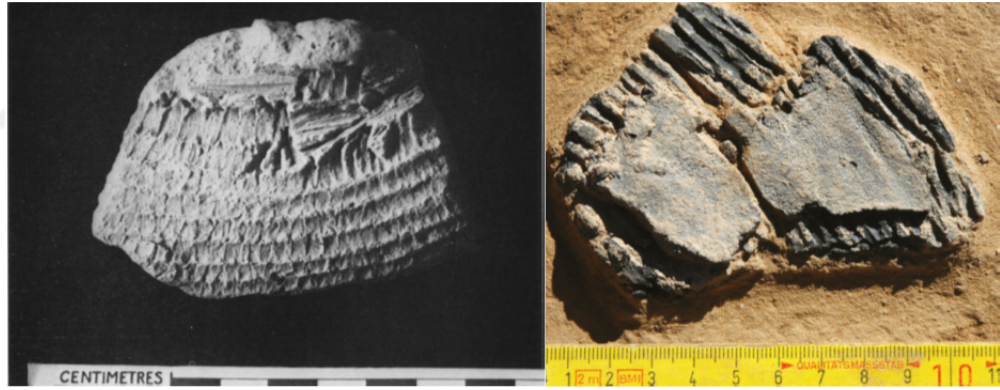
Görsel 8: : Güneşte Kurutulmuş Kerpiç Çamurundan Kaplar (Çayönü), (Özdoğan, 2009: 26, fig. 1.1)

Sosyal temelli yaklaşımlarda seramik kaplar bir tür prestij nesnesi olarak ele alınmıştır. Ayrıca kilden üretilmiş nesnelerin çeşitli dini ayinlerde kullanılmasının zaman içerisinde şaman çömlekçileri doğurduğu ve bunların seramik kapları ürettikleri gibi çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadır (Rice, 1999: 13). Prestij nesnesi olarak seramik kapların, yerleşik yaşamın başlamasıyla birlikte bazı bireylerin sosyal statülerinin göstergesi olarak ortaya çıktığı iddia edilmektedir. Buna göre seramik kaplar 9 binyıl öncesinin topluluklarında bireylerin sosyal statüsü ve üyesi bulunduğu toplumun kimliğini gösteren birer aracı nesneydi (Conray, 2006: 46; Kelly, 1991).

Özellikle seramik kaplar üzerinde görülen çeşitli süsleme öğeleri, bireylerin grup kimliğini işaret eden kodlar olarak düşünülmüştür.

1.3.1. İlk Seramik Kaplara Form Veren Ön Formlar

İlk seramik kapların kullanılmaya başlamasının nedeni ister ekonomik ister sosyal temelli olsun kilin bir seramik kaba dönüştürülme sürecinde bir ön formun bulunması gerekliliği sık sık vurgulanmıştır. Sonuçta kil sonsuz sayıda biçimlendirme imkânı sunar. Bu biçimlendirmelerden birinin seramik kap formunun ortaya çıkmasıyla sonuçlanması olasılıkla zaten var olan modellerin kullanılmasıyla ilişkili olmalıydı. Bu anlamda seramik kapların bir skeomorf¹ olarak tanımlaması yanlış olmayacaktır (Blitz, 2015: 666-667). Nitekim Yakın Doğu’da Halaf seramiklerinin öncüsünü oluşturan ilk seramiklerden hatta Dünya’nın birçok yerindeki seramiklerden önce çeşitli malzemelerden imal edilmiş kapların kullanıldığı bilinmektedir (Özdoğan, 2009: 23).

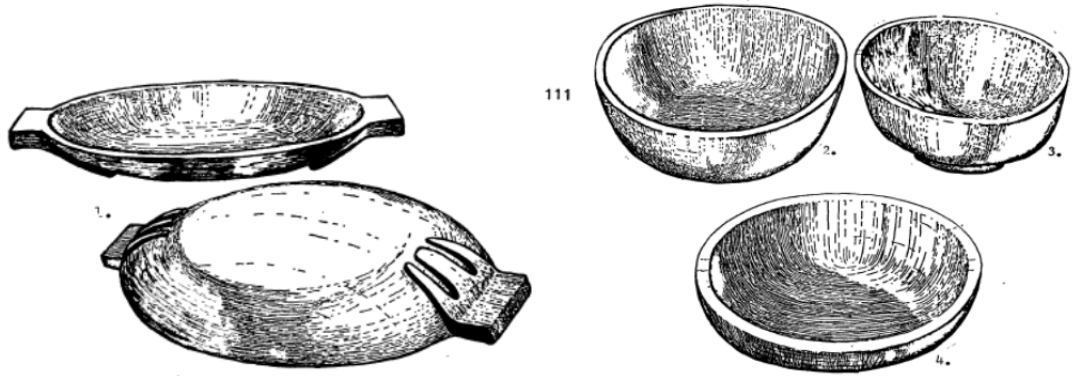

Görsel 9: Üzerinde Sepet İzleri Taşıyan Kireç Kap (Sol) ve Bitumen Kap (Kirkbride, 1972: 8, Plate VIa; (Nieuwenhuyse, Champell, 2017:185, fig. 14.5)

Su kabağı ve ilk seramik kapların benzerliği bu anlamda dikkat çekicidir. Muhtemelen su kabağı kalıp olarak kullanılmıştır. Sepetlerin, deri kapların, kafataslarının ve Çatalhöyük’teki gibi ahşap kapların da seramik kapların öykünüldüğü ön formlar olduğu düşünülmüştür (**Görsel 10**). Su kabağında olduğu üzere, ilk seramik

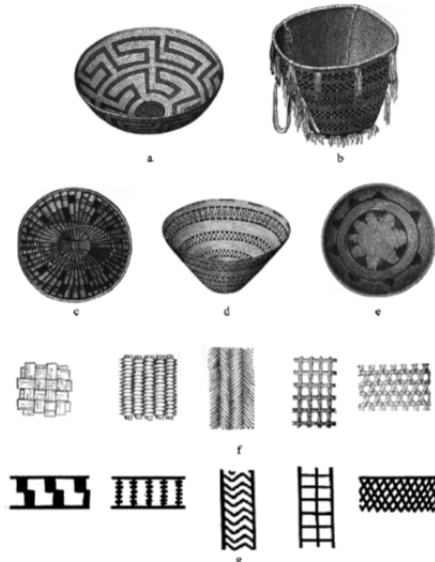
¹ Skeomorf, başka bir materyalden yapılmış bir ürünün tasarımını taklit eden bir obje veya özelliği tanımlamak için kullanılır. <https://en.oxforddictionaries.com/definition/skeuomorph>

kapların formları arasında bu organik materyallerden yapılmış kaplara benzeyen örnekler de bulunmaktadır (Childe 1965, 93; Rice, 1999: 7).

Görsel 10: Çatalhöyük Ahşap Kaplar (Mellaart 1964: 87-91, Pl 35-39)

Hatta bu kapların üzerindeki bezemelerin doğal malzemeden üretilmiş kapların üzerindeki desenleri anımsatması tesadüf olmamalıdır (Childe 1965, 93; Le Miere 1979: 32). Bu yaklaşımın en geçerli olduğu seramik grupları Hassuna veya Samarra seramikleridir. Bu seramiklerin yüzeylerine işlenmiş renkli astar bezemeler genellikle sepetlerin üzerindeki dalgalara (Görsel 11) benzetilmiştir (Wengrow 1998: 786).

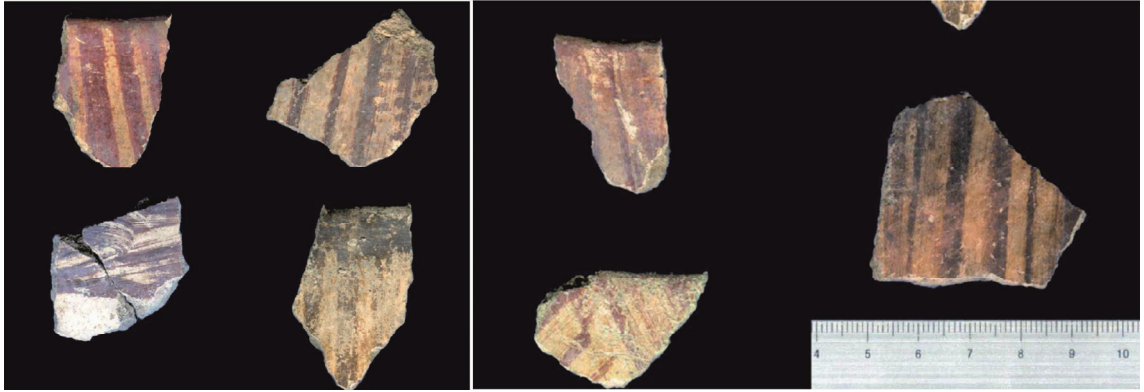
Görsel 11: :Amerikan Yerlilerine ait Sepetler Üzerindeki Motifler (a-f) ve Seramikli Neolitik (Samarra Kültürü) Seramik Kapları Üzerindeki Motifler (g) (Wengrow, 2001:

180, fig. 4)

Organik materyallerden üretilmiş kapların yanı sıra kireçtaşı, mermer ve serpantin gibi taşlardan yapılmış kaplar seramik kapların öncesinde en sık görülen örnekler arasında yer alır (Özdoğan, 2009: 23). Bu taş kapların bir kısmının üzerinde, örneğin Kortik Tepe gibi yerleşimlerde, son derece detaylı bezemeler bulunmaktadır (Özkaya, 2008: 26-30). İlk seramik kapların hamuruna granit gibi mineral katkı eklenmesi ayrıca yüzey renk ve bezemelerinin taş kaplara benzemesi, taş kaplar ile seramik kaplar arasında genetik bir ilişki bulunduğunu doğrulamaktadır (**Görsel 12 ve 13**). Üstelik bu ilk seramik kapların üzerindeki renk efektleri, taş kapların üzerindeki efektlerin taklitidir. Seramik kaplar üzerindeki bu efektler renklendirici oksit ve astarlar kullanılarak taklit edilmiştir (Nieuwenhuyse, Champell, 2017: 173).

Görsel 12: Seramiksiz Neolitik Dönem Taş Kapları-Tell Sabi Abyad (Nieuwenhuyse, Champell, 2017:177, fig. 14.3)

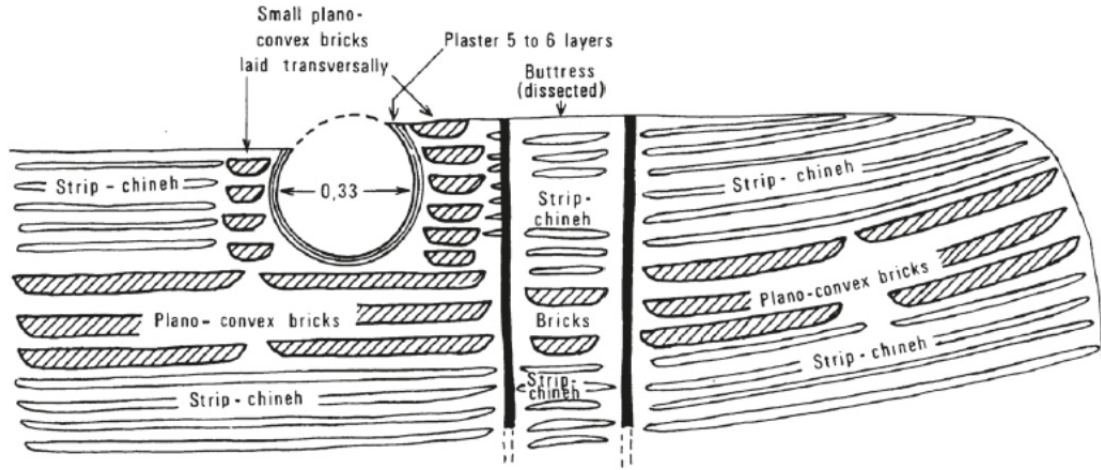
Görsel 13: Neolitik Dönem İlk Seramik Kaplar-Tell Sabi Abyad (Nieuwenhuyse, Champell, 2017:81 Nieuwenhuyse, Akkermans, Plicht, 2010: 81, fig. 6)

1.4. Seramiğin Altyapısını Hazırlayan Teknoloji ve Uygulamalar

1.4.1 Seramik Kap Üretimini Etkileyen Mimari Uygulamalar

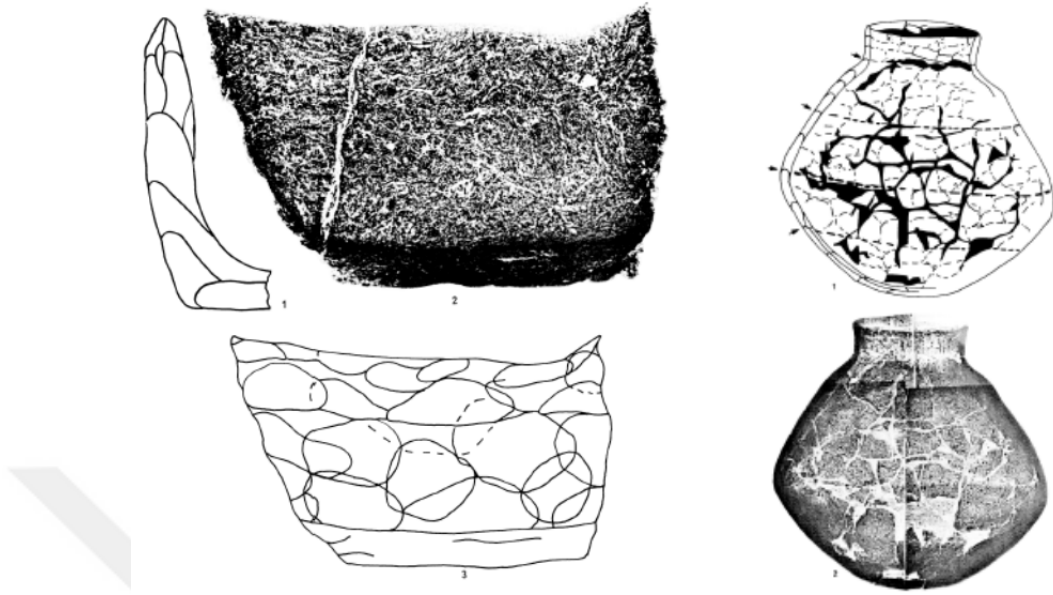
Genel bir kategori olarak seramik, insanların binlerce yıl süresince farklı alanlar hakkında kazandıkları deneyim ve bilgilerin birleştirilerek elde edildiği bir ürün olarak görülebilir (Rice, 1999: 3). Ateş ve kilin bir tür dayanıklı depolama ve nakil amaçlı kapları üretmek amacıyla kullanılabileceği fikri seramikten kap üretiminin başlamasını ile birlikte çömlekçiliğin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aslında seramik olarak değerlendirilebilecek en eski ilk örneklerin kökenleri 10 binlerce yıl öncesine kadar gitmektedir. Diğer yandan bir seramik kategorisi olarak çömlekçiliğin başlangıç tarihi ve çömlekçiliğin kökenlerinin günümüzden 11 binyıl öncesindeki gelişmeler ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu gelişmeleri Halaf Dönemi seramiklerinin ortaya çıkışını hazırlayan teknik ön adımlar olarak değerlendirmek mümkündür. Bu ön adımlar günlük gıda ihtiyacının giderilmesinden, mimari yapılarda kullanılan tekniklerin çömlekçiliğe aktarılmasına, sosyal olgulardan kireç ve alçı üretimi gibi teknolojik gelişmelere kadar uzanan geniş bir çerçeveye sahiptir (Conroy, 2006: 38-47). Özellikle evlerin inşasında kil ve çamur kullanılması ayrıca kirecin ve kilin sıva olarak kullanılması seramik kap yapımının teknolojik öncüleri olarak kabul edilmektedir (Petrie, 2012, 282).

Kilin mimaride kullanımının seramik üretimine ön ayak olduğu uzun zamandan beri tartışılmaktadır. Esasen ilk yerleşik toplulukların evlerini inşa etmek amacıyla kerpiç kullandıkları zaten bilinmektedir. Hatta kerpiç seramiğin icadından neredeyse 1000 yıl kadar önce insanlar tarafından kullanılıyordu (**Görsel 14**). Kerpiç yapımı ise belirli bir bilgi birikimini gerektiren bir işlemdir. Kilin plastikliği ve kuruma özellikleri, içerisine saman gibi katkıların eklenmesi, gerekli olan hammadde kaynağının (kil yatağı) bilinmesi gibi deneyimler ile seramik üretimi arasında dolaylı benzerlikler bulunur (Le Miere, Picon 1999: 6).

Görsel 14: Mimari Bir Yapının Duvarında Görülen Kerpiçler (Ganj Dareh) (Bernbeck, 2017 :103, 10.5). Sucuk Yönteminin Kerpiçlerin Üst Üste Dizilmesinden Esinlenildiği de Düşünülmektedir

Mimari uygulamalar ile seramiğin başlangıcı arasında kurulan bu ilişkiyi desteleyen bir diğer bulgu ise hamuruna bitkisel katkı eklenmiş seramiklerdir. Bu bitkisel katkılı seramik kapların üretiminde kullanılan yöntem Ardışık Levha Tekniği (Sequantial Slab Construction) (**Görsel 15**) olarak adlandırılmaktadır (Vandiver, 1987: 27). Bu teknikte küçük kil levhalar kabın dibinden ağzına doğru boyutları küçülen ve biri biri üzerine bindirilerek yükseltile bir biçimlendirme yöntemi kullanılmaktadır (Vandiver, 1987: 18-19).

Görsel 15: Ardeşık Levha Tekniğı ile Yapılmış Seramikler (Hajji Firuz) Vandiver 1987: 13, 19, Pl.II-III)

Ardışık Levha Tekniğı Mısır'dan Pakistan'a kadar uzanan birçok bölge ve ülkede seramik kap üretiminde kullanılan ilk ve en eski biçimlendirme tekniğı olarak tanımlanmıştır (Vandiver, 1987: 20).

Görsel 16: Işık Toplayıcılar/Light Gatherers Adlı Ardeşık Levha Tekniğine Benzer Bir Yöntemle Üretilmiş Seramik Kâse

<http://www.rudolfstaffel.com/lightgatherers/df22nb1qibvq6skn8ab77g9qwt8x64>

1.4.2. Seramik Kap Üretiminin Kökeninde Alçı ve Kireç Teknolojisi

Yakındoğu’da alçı ve kireç kullanılarak sıva yapımı seramik kaplardan birkaç binyıl önce başlamıştır. Kireç harcından evlerin tabanlarının yapılması (**Görsel 17**), duvarlarının sıvanması ve ocak, depolama çukuru ve sekilerin yapılması için de kullanılıyordu (Clarke, 2012: 1). Alçı ve kireç üretim teknolojisi ve bu hammaddenin kullanım yerlerinin hem teknolojik hem de fikir olarak seramikten kap üretimini tetiklediği düşünülmektedir (Rice, 1999: 6). Aslında alçı ve kireç ile seramik üretim zinciri temelde biri birine çok benzer adımlardan oluşur. Sulandırma, kuruma ve ısıya tabi tutularak hammaddenin (kireç-alçı ve kil) fiziksel ve kimyasal doğası değiştirilerek yeni bir hammadde üretilir (Conroy, 2006: 68). Bu benzerlikler alçı-kireç üretimi ile seramik kap üretimi arasında kurulan ilişkiyi doğrular niteliktedir.

Görsel 17: Çayönü Seramiksiz Neolitik Dönem Hücre Planlı Yapılar Evresi Terazzo Yapısı. Kireç ve Çakıl Karıştırılarak Yapılmış Taban

Alçı ve kireç harç kullanımı Yakındoğu’da Doğu Akdeniz sahil şeridinde, Kuzey Suriye ve Kuzey Irak’ta ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile İran’da günümüzden 11 binyıl yıl önce karşımıza çıkmaktadır (Petrie 2012: 281). Alçı taşı 100-200 derecede ısıtıldıktan sonra ezilerek sulandırılıp alçı harcı elde edilebilmektedir (Conroy, 2006: 69). Buna karşın kirecin üretilebilmesi için gerekli ısı derecesi 750-900 derecedir (Nilhamn, Astruc, Gaulon, 2009: 64). Bu ısılar açıkta yakılan ve beslenen ateş ile elde

edilebilecek yükseklikte sıcaklıklardır. Ancak alçı ve kireç harcın kullanılabilir hale getirilebilmesi için fırın kullanıldığı Umm Dabaghiyah, Telel eth-Thalathat, Kfar HaHoresh ve Ain Ghazal gibi eski yerleşim yerlerinden bilinmektedir (Conray, 2006: 69; Clarke 2012: 4). Kireç/Alçı harç kuruduktan sonra sertleşen, mukavemet kazanan bir bileşimdir (Kingrey, Vandiver, Prickett 1988: 219).

1.4.2.1. Alçı ve Kireçle Modellenmiş Kafatasları

Günümüzden yaklaşık 10 binyıl önce Doğu Akdeniz sahil şeridinde yer alan ilk Neolitik yerleşimlerde ve Yakındoğu'nun bazı bölgelerinde kafatası kültü (**Görsel 18**) olarak adlandırılan bir uygulama ile karşılaşılır (Goren, Goring-Morris, Segal 2001: 671). Bu uygulamada ölülerin kafatasları bedenlerinden ayrılmaktadır (Clarke 2012: 6). Organik dokuları kafatasından ayrıldıktan sonra, kafatasları kireç harç kullanılarak yeniden modellenmektedir (Petrie, 2012: 281). Modellemeden sonra kafataslarının sulandırılmış kırmızı kil ile kafataslarının renklendirildiği görülür (Goren, Goring-Morris, Segal 2001: 680). Modellenmiş kafataslarının bazılarının kireç harcının içeriğinde yoğun miktarda demir oksit ve ezilmiş kalsit olduğu gözlenmiştir (Petrie, 2012: 281)

Görsel 18: Tell Aswad Kireç Harç Kullanılarak Modellenmiş Kafatası

<https://anthropology.net/2006/09/26/9500-year-old-syrian-decorated-skulls/>

Bazen Ain Ghazal gibi yerleşimlerde bu kafataslarının antropomorfik bir kaide üzerine yerleştirildiği örneklerle de karşılaşmıştır (**Görsel 19**). Beden kamış kullanılarak kireç ve kil ile heykel şeklinde ve 1 metre boyutlarında olacak şekilde biçimlendirilmiştir. Daha sonra modellenmiş kafatasları bu heykel bedenler üzerine yerleştirilmiştir (Rollefson 1983: 30-35). Son aşamada ise bu yarı organik kireç ile modellenmiş heykeller evlerin tabanlarının altına açılan çukurlara gömülmüştür (Clarke 2012: 5).

Görsel 19: Antropomorfik (İnsan biçimli) Heykel Kaidelerine Oturtulmuş Kireç Harç ile Modellenmiş Kafatasları (Ain Ghazal) (Rollefson, 1983: 33, plate II; Rollefson, Simmons, Kafafai, Z. 1992: 467, fig. 20)

Anadolu'da Köşk Höyük ve Çatalhöyük'te de kireç harç kullanılarak modellenmiş kafatasları bulunmuştur (Hodder, Meskell 2018: 78-79). Kafatasları modellenirken kullanılan kireç harcı içerisine katkı maddeleri eklenmesi, daha sonra ortaya çıkacak seramik kapların hamuruna katkı maddesi ekleme uygulamasının öncüsü

olarak değerlendirilmektedir. Böylece seramik kaplar pişirilirken termal şoka karşı dirençli hale getirilmiştir (Petrie, 2012, 281).

1.4.2.2. Alçı ve Kireçten Üretilen Beyaz Kaplar

Beyaz Kaplar (*white ware-vaiselles blanche*), hamuruna organik veya mineral katkı eklenerek alçı veya kireç kullanılarak üretilmiş kaplara verilen isimdir (Nilhamn, Astruc, Gaulon, 2009: 64). . Beyaz Kaplar, Yakındoğu ve Anadolu'da seramik kapların ortaya çıkışından hemen önceki dönemde, günümüzden dokuz-dokuzbin beşyüz yıl önce ilk kez görülür (**Görsel 20**). Alçı ve kireçten boyutları 1 metreyi bulan büyük depolama kaplarından küçük boyutlu çanak çömleklere kadar birçok formda saklama veya depolama kabı üretilmiştir (Conray, 2006: 73). Beyaz kaplar seramikte olduğu gibi sucuk yöntemi veya kalıp yöntemi ile biçimlendirilmiştir. Alçı veya kireçten saklama kapları kalıp yöntemi ile üretildiğinde sepet, ahşap veya taş kaplar kalıp olarak kullanılmıştır. Ayrıca aynı türde kaplar, plaka tekniği kullanılarak alçı veya kireçten şekillenirilmişdir (Nilhamn, Astruc, Gaulon, 2009: 65).

Görsel 20: Kireç Harcından Üretilen Kaplar (Nilhamn, Astruc, Gaulon, 2009: 67-68, fig. 6-12).

1.5. İlk Betimleme Sahnelerinin Yeraldığı Zeminler

1.5.1. Mağara Duvarları

Tarihöncesinde insanların kültürel ve bilişsel/zihinsel anlamda büyük bir ilerleme gösterdikleri birkaç dönem vardır. Bunlardan ilki günümüzden yaklaşık 30 binyıl önce yaşanmıştır. Eski Taş Çağı olarak adlandırılan bu dönemin sonlarında (Üst Paleolitik) insanlar mağara duvarlarına çok sayıda yabani hayvan resimleri yapmışlardır (Gombrich, 2009: 40-42; Cauvin 2002: 68).

1.5.2. Taş Yüzeyler ve Ev Duvarları

Yerleşik yaşamla birlikte günümüzdeki uygarlığın temellerinin Yeni Taş Çağında (Neolitik) atıldığı söylenebilir. Bu yeniçağ insanlık tarihinde çok sayıda yeniliğin ilk kez görüldüğü bir süreçtir. Yerleşik yaşam, yüzlerce hatta binlerce insanın ilk kez bir arada yaşamaya başlaması, yeni besin elde etme yöntemleri ve kaynakları bunlardan bir kaçıdır. Söz konusu yenilikler yeni bir dünyanın habercisi olarak kabul edilir. Bu yeni yaşam tarzı beraberinde insanların kültürel anlamda da yenilikler üretmelerine neden olmuştur. Bu döneme kadar görmediğimiz sayıda ve çeşitlilikte yeni kültürel ürün kullanılmaya ve üretilmeye başlanmıştır (Tekin, 2017: 174 vd; Cauvin 2002: 22-72). Yeni kültürel ürünler yeni yaşam tarzının hem sonucu hem de bu yeni yaşama uyumu kolaylaştıran araçlar olarak kabul edilebilir. Yeni Taş Çağının en belirgin özellikleri arasında yerleşik yaşamın gerekliliği olarak görülen kalıcı evler yer alır (Watkins, 1990: 343-345). Evlerin yanı sıra Göbeklitepe'den bildiğimizi üzere tapınak olarak adlandırılan yapılarla da karşılaşılır (**Görsel 21 ve 22**). Hem evlerde hem de tapınaklarda çeşitli yüzeyler üzerine insanlar değerli gördükleri hayvanların figürlerini işlemişlerdir. Göbeklitepe'de anıtsal boyutta T şeklindeki stellerinyüzeyleri bezeme zemini olarak kullanılmıştır. Yılanlar, akrepler, yaban domuzları, tilkiler, turnalar, dağ aslanları ve başka yabani hayvanlar bazen de geometrik motifler T başlı stellerin² üzerine işlenmiştir.

² Stel Latince bir kökene sahiptir. Taş veya ahşaptan yapılmıştır. Uzunluğu genişliğinden fazladır ve yassıdır. Antik dönem ve öncesinde anıt olarak dikilmiş eserleri adlandırmak amacıyla kullanılır. <https://en.wikipedia.org/wiki/Stele>

Görsel 21: Göbeklitepe Üzerinde Yabani Hayvanların İşlendiği T Başlı Steller

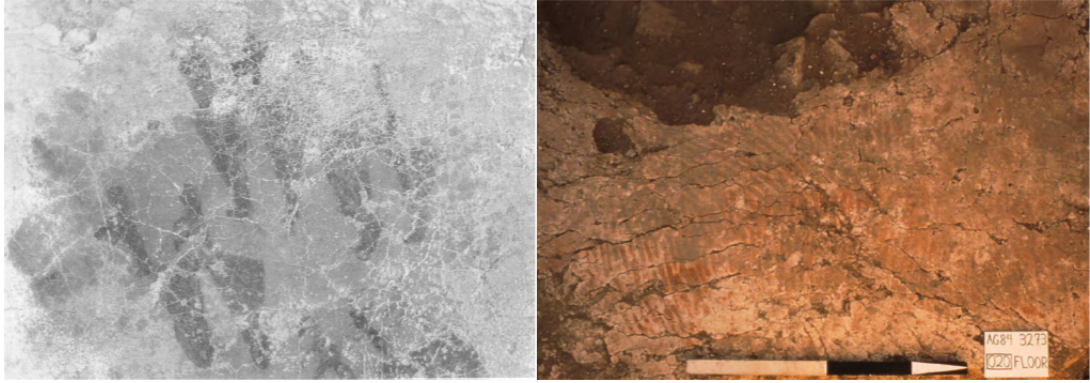
T başlı steller yuvarlak bir yapının içerisine dairesel olarak yerleştirilmiştir. Ortada bir T başlı en büyük stel yer alır. T başlı stellerin insanları temsil ettiği kabul edilmektedir (Watkins, 2017: 133-134). Bu yüzden söz konusu yaban canlılarının insanların bedenine bir tür dövme gibi işlenmiş olduklarını düşünmek mümkündür. Ayrıca T başlı steller bir mimari yapı içinde yer aldığından, insan ev ilişkisini yansıttıkları düşünülebilir. Göbeklitepe yerleşiminden gördüğümüz bu uygulamalar dönemi en iyi yansıtan örnekler arasında yer alır.

Görsel 22: Göbeklitepe Dairesel Tapınaklar

(<http://www.nationalgeographic.com.tr/makale/dunyanin-en-eski-tapinagi-gobekli-tepe-yenileniyor/2716>)

Yeni Taş Çağını anlatırken araştırmacıların bu dönemdeki mimariyi göz önüne alarak “sembolik olarak kurulmuş bir dünya” şeklide ifadeler kullanmalarının nedeni evlerde ve diğer yapılarda gördüğümüz yoğun sembolizmdir (Watkins, 2006: 15). Evlerdeki sembolizmi yansıtan bir diğer uygulamanın ise alçı ve kireç kullanılarak modellenmiş kafatasları olduğu yukarıdaki başlıklarda anlatılmıştı. Bu kafatasları alçı veya kireçle modellendikten sonra bir süre evlerin içinde sergilenmektedir. Daha sonra modellenmiş kafatasları evlerin tabanlarının altına gömülür (Goren, Goring-Morris, Segal 2001: 671). Tell Halula (**Görsel 23**) gibi yerleşimlerden bildiğimiz kadarıyla evlerde gördüğümüz bir diğer uygulama evlerin kireç harç sıvalı duvarları üzerine duvar resimlerinin de yapılmasıdır (Garfinkel, 2003: 86).

Görsel 23: Seramiksiz Neolitik Kireç Harcı ile Sıvanmış Ev Duvarları (Solda) ve Yer Zemini (Sağda) Üzerinde Yer Alan Resimler (Tell Halula ve Ain Ghazal) (Molist 1998: 85, fig. 5; Schmandt-Besserat, 2013: 351, fig. 8.1.1)

Bu birkaç örnek günümüzden 12 binyıl öncesinden başlayarak mimari yapıların çeşitli sembollerin işlendiği yerler olduğunu göstermektedir. Bütün bu uygulamalar tarihöncesi dönemde evin yaşamın odak merkezinde yer aldığını işaret etmektedir. Yani yaşam tarzını kalıcılaşması için evler, insanların geçmişlerini/anılarını depoladıkları bir tür sembolik depolama kabına dönüşmüştür (Clarke, 2012: 7). Modellenmiş kafatasları yani ataların evlerde saklanması'nın amacı bu geçmişi kalıcılaştırmak ve pekiştirmek olarak düşünülmüştür. Evlerin birer Tarih Evine (geçmişin depolanadığı bir tür depolama kabına) dönüştürüldüğü, sembolizmin evlerde yoğunlaştığı en iyi örnek Çatalhöyük'tür (Hodder, Meskell 2018: 92).

Çatalhöyük evlerinde, ölümler evlerin tabanlarının altına gömülmüştür. Yerleşimin en dikkat çekici yanı ise Yakınoğu'nun hiçbir tarihöncesi yerleşiminde olmadığı kadar duvar resimleri ve betimlemelerin bulunmasıdır (**Görsel 24**) (Mellaart, 2001: 53 vd). Yine modellenmiş kafatasları Çatalhöyük'te de karşımıza çıkar (Hodder, Meskell, 2018: 79). Ayrıca boğa ve diğer yabani hayvanların kafatasları da evlerin içindeki kil sekilere yerleştirilmiştir. Bu uygulamaların amacı yine evlerin insanların anılarının depolandığı bir depolama kabına dönüştürülmesi çabasıdır (Hodder, Pels, 2018: 248). Ancak az önce belirtildiği gibi Çatalhöyük evlerinin ön planda olan özelliği duvar resimleri ve bezemelerdir.

Görsel 24: Çatalhöyük Çokrenkli Duvar Resmi (Hasır ve Kamış Evler, Kafatasları)
(Mellaart, 2001: 19, 52, 52, 63 Resim 8, Resim 31, Resim 32, Resim 42)

1.5.3 Seramik Kap Yüzeyleri

Çatalhöyük'te belirli bir tarihten sonra (yaklaşık olarak 8 binyıl önce) renkli astar bezemeli çanak çömlekler görülmeye başlar ve bunların sayısı artar (**Görsel 25**). Astar boya bezemeli seramikler 500 yıl sürekli aynı şeklide üretilmiştir. Ancak bir süre

sonra, Çatalhöyük'te duvar resim ve bezemeler seramik kapların üzerine yapılmaya başlanmıştır. Bu değişimi evin rolünün değişmesi ile ilgili gibi görünmektedir (Hodder, 2018: 268). Çatalhöyük'te evlerin duvarlarındaki resim ve bezemeler seramik kapların üzerine aktarılmıştır.

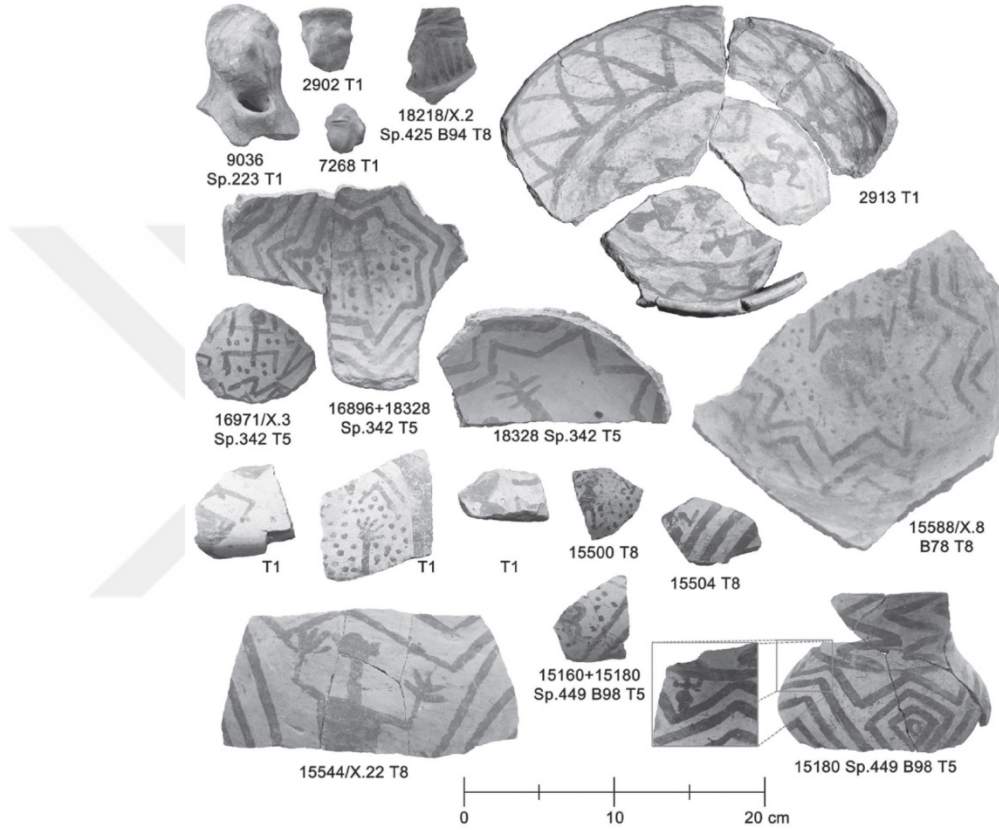
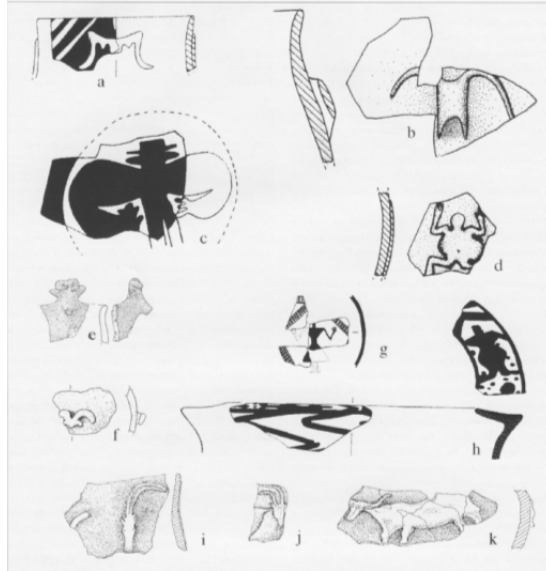

Fig. 8: All examples so far of painted pottery showing human representations, coming from different trenches in the West Mound.

Görsel 25: Çatalhöyük. Üzerinde Betimlemeler Bulunan İlk Seramikler

Bu değişim muhtemelen Çatalhöyük'te yaşayan insanların sosyal yapılarındaki bir değişimi yansıtmaktadır. Evler sadece ev halkının girebileceği özel mekânlar olduğundan duvarlardaki boyamaları sadece hane halkı görebilir. Buna karşın astar ile bezenmiş seramik kaplar herkes tarafından görülebilir ve başka yerleşimlerde yaşayan insanlar ile takası yapılabilir (Last, 1998: 375). Birçok yerleşimde aynı tarzda yapılmış seramik kapların bulunması bunu bir kanıtı olarak ele alınabilir.

Genel olarak seramiğin (Seramikli Neolitik-Günümüzden yaklaşık 9 binyıl önce) kullanılmaya başlaması ile evlerin duvarlarına yapılan betimelemler ile diğer uygulamaların temsil ettiği sembolik ve ritüel uygulamaların azaldığı görülmektedir. Evlerin dekorasyonu ikinci plana düşmeye başlamıştır (Verhoeve, 2004: 261). Gömüler artık yerleşimlerin dışına yapılmaktadır. Bu eğilim en iyi yansıtan yerlerden birinin Çatalhöyük olduğu yukarıda vurgulanmıştır. Çatalhöyük'te duvar resim ve bezemelerinin ev duvarlarından seramik kaplar üzerine aktarılması toplum yaşamındaki bir değişimi de işaret etmektedir. Ev halkı odaklı insanlar artık büyük bir toplumun üyesine dönüşmüştür. Astar ve oksit bezemeli seramik kaplar da bu toplumun bir üyesi olduğunu gösteren birer kimlik göstergesi özelliği kazanmıştır. Seramikler üzerindeki astar ve oksit bezemeler artık grup kimliğini ifade eden ya da belirli mesajlar içeren semboller olarak da düşünülmektedir. Nitekim Yeni Taş Çağının (Neolitik) sonlarında görülen astar bezemeli seramik kapların, örneğin Göbeklitepe'deki gibi anıtsal kült yapılarının işlevini yerine getirdiği genellikle kabul edilmektedir (Nieuwenhuys, 2007: 1).

Görsel 26: Çatalhöyük'te Günümüzden 8 Binyıl Önce Astar Bezemeli Seramiklerin Yaygınlaşmasıyla Birlikte Seramikli Neolitikte Ev Duvarlarında Görülen Daha Sonra Seramiklerin Üzerine Aktarılan Bezemeler (Marciniak, Czerniak, 2007:122, fig. 8A)

2. BÖLÜM

HALAF DÖNEMİ

2. BÖLÜM

HALAF DÖNEMİ

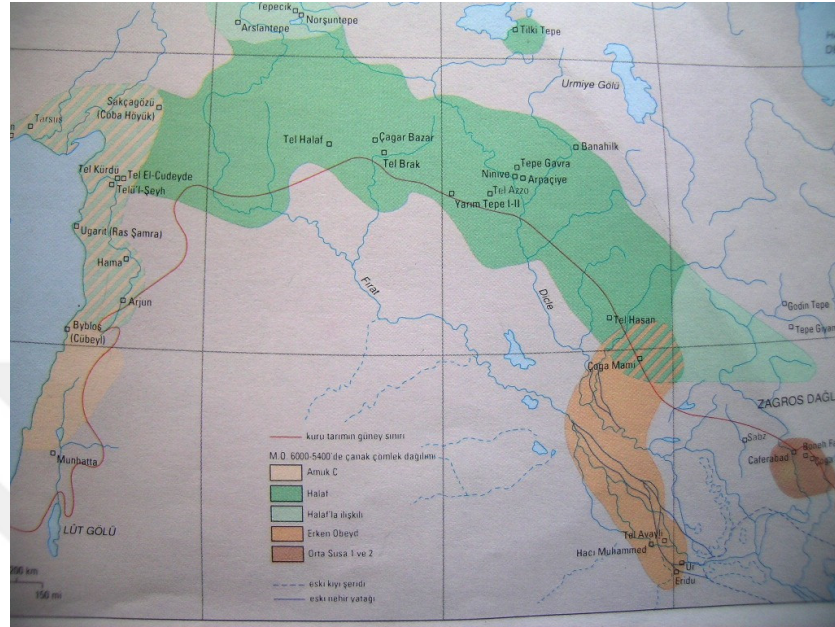
Seramik kaplar, dönemin adında da yer almasından anlaşılacağı üzere, Seramikli Neolitik Dönemin en önemli özelliklerinden birisidir. Bu dönemde seramik kaplar yaşamın her alanında yoğun bir biçimde kullanılmıştır. Seramikli Neolitik Dönem yerleşimlerden elde edilen bulgular, seramik kapların ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yanı sıra ritüel uygulamalarda da önemli bir yer tuttuğunu işaret etmektedir (Nieuwenhuyse, 2007: 8). Seramikli Neolitiğin son evresini oluşturan Halaf Döneminde de seramik kapların toplumun yaşamındaki ağırlığını koruduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Tell Sabi Abyad gibi yerleşimlerde oksit ve astar bezemeli seramik kapların oranı %80'lere kadar çıkmıştır.

Bu açıdan bakıldığında mutfak eşyası gibi sürekli kullanılan pıkmıktoprak kapların bile renkli oksit ve astarlarla bezenerek görsel açıdan zenginleştirildiği anlaşılmaktadır (**Görsel 28**). Hatta bu renkli bezemeli seramikler ile yemek yemenin bile belki de bir açıdan ritüelleştirildiği düşünülebilir. Aşağıda ilgili bölümlerde de görüleceği üzere Halaf Dönemi renkli bezemelere sahip seramik kapları, seramik kap geleneğinin hem toplumsal hem de teknik açıdan doruk noktasına ulaştığı noktayı temsil etmektedir. Teknik açıdan bakıldığında ise kilin hazırlanışından nihai ürün olarak seramik kabın ortaya çıkışına kadar hemen her aşamada bir uzmanlaşmanın bulunduğu söylenebilir.

2.1. Halaf Kültürünün Doğuşu ve Gelişimi

Önasya dünyasının tarihsel ve kültürel dolayısıyla seramik saklama kap gelişimi içerisinde önemli bir yer tutan Halaf kültürü (**Görsel 27**) adını günümüz Türkiye-Suriye sınırına yakın bir konumda yer alan Tell Halaf Höyüğünden almıştır. Tell Halaf Höyüğündeki arkeolojik kazılar ilk kez Max von Oppenheim tarafından 1911-1913 yıllarında gerçekleştirilmiştir (Tekin, 2017: 288). Bu çalışmalar ile höyüğün en alt tabakalarında daha önce bilinmeyen bir seramik kültürü ile karşılaşılmıştır. Bu renkli

seramikler ile bu seramiklerin temsil ettiği kültüre ilk kez keşfedildikleri yerleşim olan Halaf Höyüğü'nün adı verilmiştir (Tekin, 2017: 303).

Görsel 27: Halaf Kültürünün Yayılım Alanı ve Önemli Yerleşimler (Roaf, 49)

Aslında Halaf seramiklerine çok daha eski tarihlerde ilk kez Sakçegözü kazılarında rastlanılmıştır. Ancak o zaman bu seramik kültürünü tanımlayacak ve karşılaştıracak bir yerleşim veya seramik grubu olmadığından, herhangi değerlendirme yapılmadan ve isim verilmeden bırakılmıştır (Gessner, 2008: 67).

Görsel 28: Arpachiyah Höyüğü Halaf Dönemi Baskı Mühürler (Mallovan, Rose, 1935: Plate VII)

Halaf kültürünün en ayırıcı özellikleri yerleşimlerin kuru tarım kuşağı olarak adlandırılan bir bölge içerisinde yer almasıdır. Bu yerleşimlerde karşılaşılan ve Halaf kültürü ile özdeşleşmiş eserler baskı mühür buluntuları (**Görsel 28**) ve sayı taşları ile renkli bezemeli albenisi yüksek seramik kaplardır. Ayrıca bu kültürün mimarisi de tholos olarak adlandırılan (**Görsel 29**) özgün bir plana sahiptir (Nieuwenhuyse, 2017: 840).

Görsel 29: Arpachiyah Höyüğünün Ortasında Tipik Halaf Dönemi Mimarisi Tholos Yapısı (Mallovan, Rose, 1935: 11, plate II)

Halaf kültürünün ilk olarak hangi bölgede ortaya çıktığına dair birçok farklı görüş bulunmaktadır. Kuzey Irak'da Musul civarındaki bölgeden, Anadolu platosundaki dağlık bölgelere kadar birçok farklı yer Halafın köken bölgesi olarak düşünülmüştür (Nieuwenhuyse, 2007: 9-10). Bu geniş alan içerisinde Halaf kültürünün ilk kez Irak'ın kuzeyindeki bölgede ortaya çıktığı ve daha sonra batıya doğru yayıldığı iddia edilmiştir. Bunun tam aksine bu kültürün kökeninin batıda olduğu yani Kuzey Suriye'de geliştiği ve doğuya doğru yayıldığı da tartışmalar arasında yer almaktadır.

Halaf kültürünün köken bölgesi bu tartışmalardan da anlaşılacağı üzere Suriye ve Irak gibi ülkelerin kuzey bölümlerinde yoğunlaşmaktadır. Ancak bu yaklaşımlara itiraz olarak Halaf kültürünün adı geçen bölgelerde aniden ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Bundan dolayı Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinin Halaf kültürünün ana yurdu olduğu ve diğer bölgelere buradan göç eden insanlar tarafında götürüldüğü tartışılmıştır (Campbell, 1992: 207-208). Genel olarak Anadolu'nun dağlık kesiminin ve Suriye ile Irak'ın kuzey bölgelerinin Halaf kültürüne anayurt arayışlarında ön plana çıktığı görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında genel olarak adı geçen bölgelerin Halaf kültürünün anayurdu olduğu kabul edilebilir. Zaten Halaf kültürünün kendisinden önceki kültürlerden geliştiği kabul gören bir yaklaşımdır. Kuzey Irak ve Suriye'de Halaf kültüründen önce varlık gösteren diğer kültürler Standart Hassuna ve Samarra kültürleridir (Nieuwenhuyse, 2007: 9).

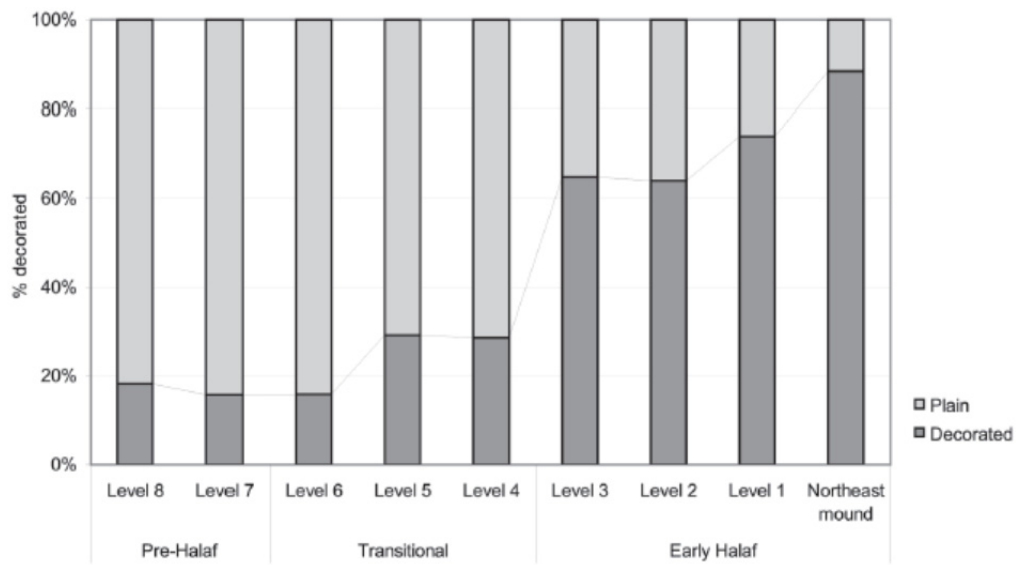
Bu kültürler Seramikli Neolitiğin ilk aşamalarını oluşturan kültürler olarak bilinmektedir. Bu açıdan ele alındığında Halaf Dönemi seramikleri, Seramikli Neolitik Dönemin en son evresini temsil etmektedir (**Görsel 30**). Halafın Seramikli Neolitiğin ilk evrelerinin devamı olduğunu gösteren en iyi kanıtlar ise Arpachiyah, Tell Halaf, Aqab, Tepe Gawra Tell Sabi Abyad, Tell Halula, Chagar Bazar (Erdalkıran, 2010: 37-51) gibi yerleşimlerde tespit edilmiş geçiş tabaklarıdır.

C14 Tarihlendirme (düzeltilmiş)	Evre	Arkeolojik Dönemler
7000-6700	Geç Neolitik 1	Pre-Proto-Hassuna
6700-6300	Geç Neolitik 2	Proto-Hassuna
6300-6000	Geç Neolitik 3	Arkaik Hassuna/Pre-Halaf
6000-5900	Geç Neolitik 4	Hassuna/Samarra/Proto-Halaf
5900-5300	Geç Neolitik 5	Halaf (Erken-Geç)
5300-5100	Geç Neolitik 6	Halaf-Ubaid Geçiş Evresi

Görsel 30: Seramikli Neolitik Kültürleri Sırasını ve Tarihleri (Tekin, 2015: 56, fig. 15)

Geçiş tabaklarında bir önceki dönemin yani Hassuna Dönemi ve Hassuna'yı takip eden Halaf Dönemi seramik özelliklerinin bazıları birlikte görülür. Daha sonra bu seramiklerden Halaf seramikleri gelişir. Bu geçiş evresinde, Seramikli Neolitik olarak

adlandırılan kültür evresinin başlamasından kısa bir süre sonra seramikler önemli bir dönüşüme uğramıştır. Yaklaşık 800 yıl kadar sonra seramik kapların görünümünde, morfolojisinde ve teknolojisinde dikkat çekici bu değişim Halaf Kültürünün de habercisi kabul edilmektedir. Bu dönemde seramiklerde izlenebilen en önemli değişim ise bezemeleri renkli seramik örneklerinin oranının neredeyse %80'lere kadar çıkmasıdır (**Görsel 31**). Hatta bezemelerin çok renkli olduğu bu dönem seramik bezemelerinde bir devrim olarak adlandırılmıştır (Nieuwenhuyse, 2009:81).

Görsel 31: Sabi Abyad Höyüğü Astar Bezemeli Renkli Seramiklerin Artış Evreleri (Nieuwenhuyse, 2009: 82, Figure 1)

2.2. Halaf Dönemi Seramiklerinin Öncülleri

Bir önceki başlık altında belirtildiği gibi, Halaf kültürü ve seramikleri, Samarra ve Hassuna olarak adlandırılan kültürlerden gelişmiştir. Seramikli Neolitik Dönemin ilk evrelerine karşılık gelen bu kültürler zaman içerisinde gelişerek Halaf kültürünün ortaya çıkması ile sonuçlanmıştır. Samarra ve Hassuna kültürlerinin kökeni ise Seramiksiz Neolitik Döneme dayanmaktadır (**Görsel 30**). İlk bölümlerde de tartışıldığı gibi Seramiksiz Neolitik Dönemin sepet, kireç harç, taş vb hammaddelerden üretilmiş kap teknolojisi zaman içerisinde seramik kaplara dönüşmüştür.

Kilden yapılan ve kap olarak değerlendirilebilecek ilk örnekler günümüzden yaklaşık on binyıl önceye (MÖ 8. Binyıl) tarihlenmektedir. İran'daki Ganj Dareh yerleşiminden bilindiği üzere bunların sayısı son derece sınırlı ve pişirim görmemiş kaba işlenmiş kaplardır. Boyutları 5 ile 80 santimetre arasında değişmektedir. Anadolu'da Diyarbakır Çayönü yerleşmesindeki kerpiç çamuru kullanılarak yapılmış kaba kaplarda bu kategoride değerlendirilebilir (Özdoğan, 2009: 25). İlk gerçek seramik kaplar ise Yakındoğu'da en eski örnekler olarak günümüzden yaklaşık 9 binyıl önce (Nieuwenhuyse and Stuart Campbell 2017: 180) ilk kez görülen hamuruna çeşitli mineraller eklenmiş çanak çömleklerdir (Pre Proto Hassuna). Bu ilk seramik kapların en belirgin özelliği hamurlarına eklenmiş olan bazalt, kireçtaşı ve volkanik kökenli minerallerdir (Nishiaki, Le Miére 2017: 43, 46; Nieuwenhuyse vd, 2010: 77). Bu evrenin sonlarına doğru seramik kapların hamuruna bazaltın yanı sıra bitkisel katkı da eklenmeye başlanmıştır. Bu evrede görülen önemli bir farklılık seramik kapların yüzeyine bezemelerin yapılmaya başlanmış olmasıdır. Ayrıca çamuruna sadece bitkisel katkıları eklenen kaplar ortaya çıkmıştır (Nishiaki, Le Miére 2017: 43, 49-50). İlk seramik kapların ortaya çıkışı ve gelişiminin, geleneksel olarak, kaba ve basit kaplardan kaliteli ve gelişmiş formlara sahip kaplara doğru bir gelişim gösterdiği yönündeki yaklaşımlar değişmiştir. Gelişimin yönü düşünülenin tersine bir yol izlemiş gibi görünmektedir. İlk seramik kaplar form ve işlenişleri açısından son derece gelişmiş örnekler gibi görünmektedir (Nieuwenhuyse vd, 2010: 80).

İkinci evrede (Proto Hassuna) seramik kapların belirgin özellikleri arasında hamura yoğun miktarda bitkisel katkı eklenmesi yer alır. Koyu yüzeyli, kırmızı astarlı, applike bezemeli ya da astar bezemeli örnekler görülür (Miyake, 2011: 135).

Son evrede ise (Hassuna) kireç ve kum gibi katkı maddeleri içeren bir hamura sahip kaliteli bir seramik kap geleneği başlar. Bu seramiklerde geometrik şekiller (içi dolu üçgen dizileri gibi) süsleme ögesi olarak kullanılmıştır. Bu evrenin sonlarına doğru seramiklerin kalitesi artmış ve kap biçimleri çeşitlenmiştir. Geometrik şekiller kapların üzerinde bezeme ögesi olarak kullanılmaya devam edilmiştir. Son evre seramiklerinin bir bölümü bezenmeden bırakılmış bir kısmının ise yüzeyine baskı ve çizi bezemeler işlenmiştir (Tekin, 2015: 23-25).

Bu aşamadan sonra bu ilk Seramikli Neolitik Dönem seramikleri ile Halaf seramiklerinin bir arada görüldüğü bir evre başlamıştır. Zaman içerisinde seramikler tamamen Halaf özellikleri kazanmıştır. Böylece Halaf kültürü seramikleri yaklaşık 1500 yıl kadar sürecek bir dönemi temsil eden seramik kültürüne dönüşmüştür.

2.2.1. Hassuna Kültürü

Hassuna kültürü adını Kuzeydoğu Irak'ta Musul'un güneybatısında yer alan Hassuna Höyüğü'nden almaktadır. Bu kültür Kuzey Mezopotamya'da günümüzden yaklaşık olarak 8 binyıl önce ortaya çıkar. Seramikli Neolitik Dönemin evrelerinden biri olarak kabul edilir. Hassuna kültürünün önemli özellikleri arasında yüzeyine kazıma yöntemi ve oksit ile yapılmış bezemelere sahip seramikler bulunur³.

2.2.2. Samarra Kültürü

Samarra kültürü adını ilk kez bu kültüre ait seramiklerin ortaya çıkartıldığı Samarra yerleşiminden almaktadır. Samarra kültürü, Orta Mezopotamya'ya ait bir tarihöncesi kültürdür. Hassuna kültüründe olduğu gibi Seramikli Neolitik Dönemin evrelerinden biri olarak kabul edilir. Zaman olarak Hassuna kültürü ile kısmen kesişir. Ancak Hassuna kültürü sona erdiğinde Samarra kültürü hala devam etmektedir. Bu kültür Hassuna kültürü ile birlikte Halaf kültürünün dolayısıyla Halaf seramiklerinin öncülleri olarak kabul edilir. Samarra kültürünün önemli özellikleri arasında yüzeyine oksit ile yapılmış bezemelere sahip seramikler bulunur⁴.

2.3. Halaf Dönemi Seramikleri

Günümüzden yaklaşık 8 binyıl öncesinden başlayarak çömlekçilerin, seramik kap üretiminde tarihöncesi Önasya'da ileri bir düzeye ulaştıkları görülmektedir. Halaf seramikleri ile başlayan bu süreç seramik tarihinde çömlekçilerin ulaştığı bir doruk noktası olarak tanımlanabilir. Halaf Dönemi seramikleri el ile üretilmiştir. Seramik

³ https://en.wikipedia.org/wiki/Hassuna_culture

⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Samarra_culture

kapların yüzeyleri potasyum ve demir içeriği zengin renkler ile bezenmiştir (Charvat, 2002: 77). 20. yüzyılın ilk zamanlarında Arpachiyah Halaf Dönem yerleşimlerinde ortaya çıkartılan seramiklerin yoğun ilgi görmesinin nedenleri arasında bu nitelikli bezemeler bulunmaktadır. Seramik kaplar üzerindeki albenisi yüksek motifler, yeni bezeme teknikleriyle üretilmiştir. Bezeme tekniğinde görülen bu yeni gelişmelerden dolayı Halaf seramikleri araştırmacılar tarafından bu tarihlerden sonra nispeten kolay tanımlanabilir bir seramik grubu olarak tanımlanmıştır. Açık bir zemin üzerine siyah ve kırmızı renkler kullanılarak yapılan geometrik motifler bu seramik grubunun ayırıcı özelliği olarak bilinmektedir. Ancak bu kolayca ayırt edilebilir bezemelerin seramik kaplar üzerinde düzenlenişleri bakımında bir çeşitliliği içerdiği de bilinmektedir (Gessner, 2010: 99). Halaf kültürünün görüldüğü yerleşimlerde seramik kapların yüzeyleri aynı motifler ile bezense de motiflerin oluşturduğu kompozisyon farklılıklar gösterebilmektedir. Ancak Halaf seramik kapları üzerine işlenen bezemelerin, kültürün yayılım gösterdiği çok geniş bir bölgede benzer olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Halaf Dönemine ait seramikler genel olarak Mezopotamya'nın kuzeyinde ve Türkiye'nin güney ve güneydoğusuna kadar yayılan alanda biri birini tekrar etmektedir. Yine Van Gölü'nün kıyısında yer alan Tilkitepe Höyüğünden bilindiği üzere Doğu Anadolu'nun içlerine kadar Halaf seramikleri bulunmaktadır. Kuzey Suriye ve Kuzey Irak gibi bölgeler de Halaf seramiklerinin yayılım alanı içerisinde kalmaktadır (Frangipane, 2002:88). Söz konusu bölgelerde Halaf kültürünün varlığı kolayca tanımlanabilir olarak kabul edilen oksit bezemeli seramikler üzerindeki karakteristik motifler göz önüne alınarak yapılmıştır.

2.3.1. Halaf Dönemi Seramiklerinin Gelişim Evreleri

Halaf Dönemi seramiklerinin form ve bezemeler dikkate alındığında üç aşamadan geçerek geliştiği saptanmıştır. Bu aşamalar eskiden yeniye doğru Erken Halaf, Orta Halaf ve Geç Halaf olarak tanımlanmıştır (**Görsel 32**) (Mallowan, Rose, 1935: 23-25; Perkins, 1949: 17).

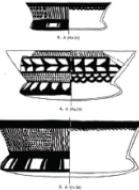
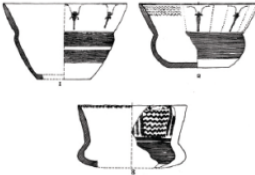
Görsel 32: Tell Halula Erken, Orta ve Geç Halaf Seramik Kaplar

(Gallet vd 2015, 30, fig 2)

2.3.1.1. Erken Halaf Seramikleri

Erken Halaf seramiklerinde 4 ana form bulunmaktadır (Davidson, 1977: 30-35). Formlar çanak ve çömleklerden oluşur. Bu formlardan Crema Kabı (Cream Bowl) olarak adlandırılan kâseler (**Görsel 33**), Erken Halaf seramiğinin en tipik formu olarak kabul edilmektedir (Tekin, 2017: 313; (Nieuwenhuyse, 2009:87). Seramiklerin yarısına yakını oksit bezemeli iken diğer yarısı yalın olarak bırakılmıştır (Tekin, 2017: 314). Oksit bezemeler yapılırken kullanılan renkler siyah ve kırmızıdır. Bezemeler dikey panolar ve metoplar şeklinde düzenlenmiş geometrik şablonlardan oluşmaktadır. İçi taralı üçgen ve dörtgenler, dalgalı hatlar, nokta dizileri görülür. Ayrıca sayıca daha az olsa da bitkisel motifler ile bukranyumlar da (boğa başları) seramik kapların

yüzeylerinde süsleme ögesi olarak tercih edilmiştir. Bezemeler bazen kapların ağız kenarlarının içine ve dışına yapılmıştır (Tekin, 2017: 315).

Illustration	Description/Name	Site	Halaf Phase
	Trichterrandschalen	Fıstıklı Höyük ¹	Early
	Small & large – carinated lower body with a second angular break at the carination	Sabi Abyad ²	Early
	The Arpachiyah Cream Bowl – thin walls, beveled base and sharp inside groove.	Arpachiyah ³	Early
	Form 11 – Carinated Bowl with flaring neck or "cream bowl"	Tell Amarna ⁴	Middle
	High flared collared bowls with a simple pinched rim ('cream bowl').	Shams ed-Din ⁵	Middle
	Trichterrand - becher/ schalen / näpfe	Tell Halaf ⁶	Late?

Görsel 33: Halaf Seramiğinin En Tipik Formu Olarak Kabul Edilen ve Krema Kapları Olarak Adlandırılan Kapların Halaf Evreleri Boyunca Gelişimi (Gessner, 2008: 113, Table 4.5)

2.3.1.2. Orta Halaf Seramikleri

Orta Halaf seramiklerinde eski formların yanı sıra kaideli seramik kaplar da ortaya çıkmıştır. Huni gövdeli omurgalı kadehler bu evrede görülen yeni bir seramik formudur. Sosluk ve şampanya kadehi olarak adlandırılan yeni seramik formları ortaya çıkmıştır. Ayrıca astar ve oksit bezemeler sadece kapların dışına değil iç yüzeylerine de

yapılmaya başlanmıştır. Bucraniumlar, içi taranmış üçgenler ve dörtgenler veya üçgen dizileri bu evrede sık görülen bezemeleri oluşturmaktadır (Tekin, 2017:315-316). Orta Halaf seramiklerinin yüzeylerinde çokça kullanılan bir diğer bezeme motifi dama tahtası motifidir. Diğer bazı formların yanı sıra özellikle tabak gibi kapların iç yüzeyleri dama tahtası motifi ile süslenmiştir. Yine kalın bantlarla bölünmüş hatlar arasına çiçek, nokta veya yumurta motifi ile doldurulması yaygınlaşmıştır. Çokrenkli (polychrome) astar ve oksit bezemeli seramikler ilk kez bu evrede ortaya çıkar. Ancak sayıları azdır.

2.3.1.3. Geç Halaf Seramikleri

Geç Halaf seramikleri erken ve orta evredeki seramiklerden teknik ve bezeme açısından belirgin bir değişim ve gelişim gösterirler. Öncelikli olarak üretilen seramiklerin kalitesi son derece yüksektir. Kullanılan kil ince elenmiş ve temizdir. Oksijeni fazla yüksek ısıllı ortamlarda pişirilmiştir (Perkins, 1949: 20). Seramik kaplarda gözlenen bir diğer yenilik iç ve dışlarına astar uygulanmasıdır. Ayrıca ilk kez beyaz astarın da bezeme de kullanıldığı görülür. Seramik kap formları çeşitlenmiştir (Tekin, 2017: 319).

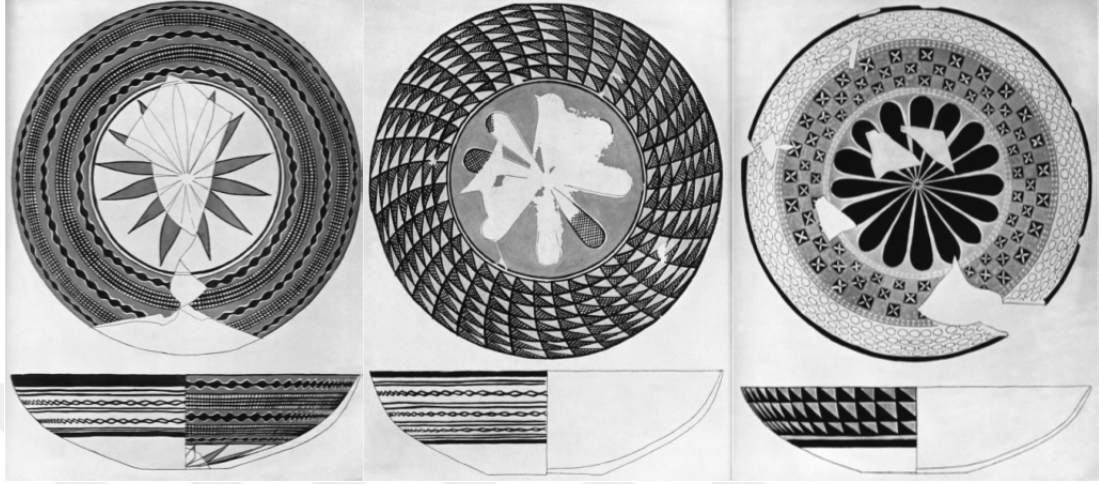
2.4. Halaf Dönemi Seramiklerinin Yapım Aşamaları

2.4.1. Halaf Seramikleri Üzerindeki Bezemeler

Önasya'da günümüzden yaklaşık olarak 8200 yıl öncesinden başlayarak 1500 kadar sürecek bir dönemde (MÖ 6200 ile 4750 yılları arası) biri birini takip eden oksit bezemeli seramik kültürleri görülür. Artzamanlı olarak biri birini takip eden bu seramik kültürleri Samarra, Hassuna, Halaf ve Ubaid gibi farklı isimlerle adlandırılmıştır. Ancak tümünün ortak özelliği oranları farklı olsa da astar bezemeli seramik kapların bu kültürlerde önemli bir yer tutmasıdır (Campbell, 2010: 144). Hatta bu kültürlerin kapsadığı dönem *Boya (Astar) Bezemeli Seramik Çağı (l'ère de la céramique peinte)* (Huot, 1994: 63) olarak tanımlanmıştır.

Astar Bezemeli Seramik Çağı içerisinde, Seramikli Neolitik Dönemin son aşamasını temsil eden Halaf Dönemi söz konusu olduğunda en büyük yeniliklerden bir

tanesi (**Görsel 34**), son derece kaliteli astar ve oksit bezemeli seramiklerin sayısının dikkat çekici bir şekilde artmış olmasıdır (Fangipane, 2002: 99).

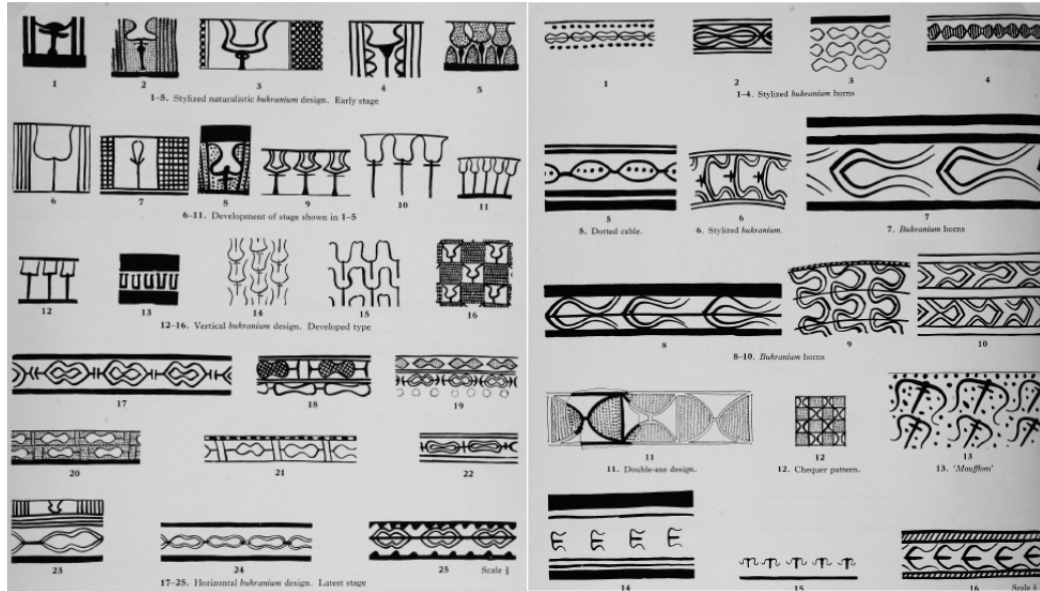

Görsel 34: Halaf Dönemi Astar Bezemeli Seramik Kaplarından Örnekler (Mallovan, Rose, 1935: 109-111, plate XIII-XV)

Halaf seramik kapları üzerindeki motiflerin çoğunluğu geometrik şablonlardan oluşur (**Görsel 35**). Bunun yanı sıra seramiklerin yüzeyine naturalistik bezemelerin yapıldığı da görülmektedir. İnsanlar, hayvanlar, mimari yapılar natüralistik ya da figüratif olarak tanımlanan motifler arasında yer alır. Geometrik şablonlardan oluşan soyut ya da gerçekçi figüratif olsun, bu bezemelerin sadece bir süsleme ögesi olmadığı bir anlamı olduğu düşünülmektedir (Campbell, 2010: 144). Halaf Dönemi seramikleri üzerindeki bezemelerin sadece bir süsleme ögesi olmadığı yönündeki yaklaşımlar bunların birer sembolik mesaj içeren kodlar olduğu biçiminde bir bakış açısına sahiptir. Seramik kaplar üzerindeki ikonografi ve sembolizm, toplumun ve insanların bilişsel yapısının veya inanç sisteminin görsel bir ifadesi olarak değerlendirilmiştir (Nieuwenhuyse, 2007: 12).

Bu görsel imajlar Halaf Dönemi seramik kaplarının sadece dış yüzeyde olabileceği gibi iç yüzeyde de görülebilmektedir. Bezemelerin iç yüzeylerde nereye uygulanacağını seramik kabın formu belirlemektedir. Çömlek veya dar çanak gibi kapalı kaplarda bezemeler görülebilir bölümlere işlenmiştir. Bu tür seramik kaplarda ağız kenarının içi bezeme zemini olarak değerlendirilmiştir. Ancak tabak ya da geniş çanak gibi formlarda bezemeler kabın tüm iç yüzeyine yayılmıştır (Gessner, 2008: 169).

Seramik kapların dış ve iç yüzeylerine işlenen motiflerin belirli bir şablona göre uygulandıkları söylenebilir. Kapların üzerine işlenmiş motiflerin sistematüğını belirleyen rotasyon yani seramik kabın iç ve dış yüzeyinde dairesel bir süreklilik, yansıtma yani aynı motifin karşılıklı olarak biri birine bakar şekilde işlenmesi ve çizgisellik yani motiflerin bir hat üzerine yerleştirilmesi olarak tanımlanabilir (Wengrow, 2001: 174). Belirli bir sistematüğe göre seramik kap yüzeylerine işlenen bu bezemeler bazen sadece soyut geometrik motiflerden oluşmaktadır. Ancak bazı seramik kap yüzeylerinde her iki türde bezeme bir arada işlenmiştir (Campbell, 2010: 146). Aslında geometrik motiflerin ilk formlarının natüralistik yani gerçekçi olduğu, bunları zamanla soyut bir geometrik şekle dönüştüğü düşünülmektedir. Bukranyum olarak adlandırılan motifler bu soyutlaşma sürecinin örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bukranyumlar Halaf seramik kaplarının üzerine işlenen boğa başlarını isimlendirmek için kullanılan bir terimdir. Halaf kapları üzerindeki Bukranyum motiflerinin, naturalistik bir tarzdan zaman içerisinde değişerek soyut bir görünüm kazandığı bilinmektedir (**Görsel 42**). Aynı dejenerasyonun diğer motifler için de geçerli olduğu iddia edilmiştir (Mallowan, Rose 1935, 154-165).

Görsel 35: Bukranyum Motifinin Natüralistik Bir Görünümden Soyut Bir Motife Dönüşümü (Mallovan, Rose, 1935: Fig. 74-75)

Halaf seramik kaplarının sadece süsleme ögesi olmadıklarını gösteren bir başka buluntu antropomorfik bir kaptır. Yarıntepe II yerleşiminde keşfedilmiş olan bir antropomorfik seramik kap, Halaf Dönemi seramiklerinin üzerine işlenmiş bezemeler ile benzer motiflere sahiptir (**Görsel 36**).

Görsel 36: Domuztepe Halaf Yerleşimi Antropomorfik (İnsanbiçimli) Seramik Kap
(Belcher, 2014: 214, fig. 4.41)

Bir insan ölüsü gibi gömülmüş olarak bulunmuştur. Halaf Döneminde insanların kafataslarının vücutlarından ayrılarak gömülmesi geleneği devam etmektedir. Söz konusu seramik antropomorfik kap da kafasız yapılmıştır. Bunlardan dolayı antropomorfik kabın sembolik/özel bir anlamı olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla üzerindeki bezemelerde sıradan süsleme öğeleri olarak değerlendirilmemesi gerektiği iddia edilmiştir. Antropomorfik seramik kabın saçları, pazıbentleri naturalistik bir tarzda işlenmiştir. Diğer bezemeler ise vücut dövmelemleri olarak düşünülmüştür. Göbek deliğine bir çiçek veya rozet işlenmiştir. Kasık bölgesi yoğun bir tarzda noktalar ile doldurulmuştur. Ayak etrafını çevreleyen flanşa ise ters düz edilmiş üçgenler bulunmaktadır. Antropomorfik seramik kabın üzerine resmedilmiş bu motifler seramik kaplar üzerinde de görülür. Bir kadın şeklinde biçimlendirilmiş bu antropomorfik seramik kap muhtemelen doğaüstü veya mitolojik bir canlıyı temsil etmektedir (Campbell, 2010: 147-8).

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere, Halaf Dönemi ve öncesine tarihlenen seramik buluntular kategorisinde yer alan buluntulardan bir tanesi antropomorfik kaplardır (**Görsel 37**). Bu tür kapların genellikle ritüel uygulamalarda kullanım gördüğü kabul edilir. Ancak seramik bir kabın neden insan biçiminde şekillendirildiği tartışma konusudur.

Görsel 37: Domuztepe Halaf Yerleşimi Antropomorfik (İnsanbiçimli) Seramik Kap
(Belcher, 2014: 210, fig. 4.38)

Bu konudaki en ikna edici açıklama, insan bedeninin seramiğe kap formu veren bir önform olarak ele alan yaklaşımlardır. Bu yaklaşıma göre kökenleri 30 binyıl öncesine kadar giden seramiğin, bir kap olarak biçimlendirilmesi insan vücudunun bir kap olarak algılanmasından kaynaklanmaktadır. Antropomorfik kaplar ise bu uygulamanın en somut örnekleri olarak değerlendirilmiştir. Zaten pratikte insan bedeni diğer kaplarla kaplı ve çevrilidir. Örneğin elbiseler ve en son aşamada ev, insan bedeninin üzerindeki diğer kaplar olarak düşünülür (Knappett, Malafouris, Tomkins, 2010: 591). Yani insan bedeninden başlayarak insanların yaşadığı ortamlar kaplar ile çevrilidir. İnsan bedeni de tarihöncesi insanlar tarafından böylesi bir kap olarak algılanmıştır. Nitekim yakılarak gömülen insanların küllerinin, insan/kadın bedeni şeklinde biçimlendirilmiş seramik kaplara konulmasının nedeni de bir tür yeniden doğuşu canlandırma ve insan bedeni ile seramik kaplar arasında kurulan ilişkiyi yansıtan kanıtlar olarak ele alınabilir. Bu açıdan yaklaşıldığında yukarıda anlatılan ve Yarımtepe II yerleşmesinde gün ışığına çıkartılmış olan antropomorfik kabın ve üzerindeki bezemelerin, seramik kaplar üzerindeki motiflerin sadece birer süsleme ögesi olarak değerlendirilmemesi gerektiği yönündeki açıklamaları desteklediği söylenebilir. Aynı biçim ve bezeme özellikleri taşıyan Halaf bezemeli seramiklerinin çok geniş bir bölgede görüldüğü daha önceki bölümlerde belirtilmiştir. Dolayısıyla Yarımtepe II antropomorfik kabı veya diğer Halaf seramikleri üzerine işlenmiş motiflerin, farklı yerleşimlerde yaşayan insanların aralarındaki bağı kurmaya yardımcı mesajlar içerdiği geçerli bir değerlendirme gibi görünmektedir. Estetik açıdan nitelikli bir görüme sahip Halaf Dönemi astar bezemeli seramik kaplarının toplum içerisinde yüksek bir konuma sahip kişiler için üretildiği de dile getirilmiştir (Frangipane, 2002: 102). Ancak farklı yerleşimlerde astar bezemeli seramiklerin % 50-80 arasında değişen oranlarda bulunması, kolay ulaşılabilir bir ürün olduğunu göstermektedir. Sadece seçkin bir sınıf için üretilen bir nesne grubunun bu kadar yaygın olması beklenecek bir durum değildir.

Diğer yandan az önce birkaç kez belirtildiği üzere astar bezemeli seramikler birçok yerleşimde ve çok geniş bir bölgede görülmektedir. Halaf Dönemi seramiklerinin yaygın olarak görülüyor olması bunlar belki de bir tür dağıtım mekanizması uzun mesafelere gönderildiğini işaret etmektedir. Nitekim Halaf Dönemi seramikleri üzerinde

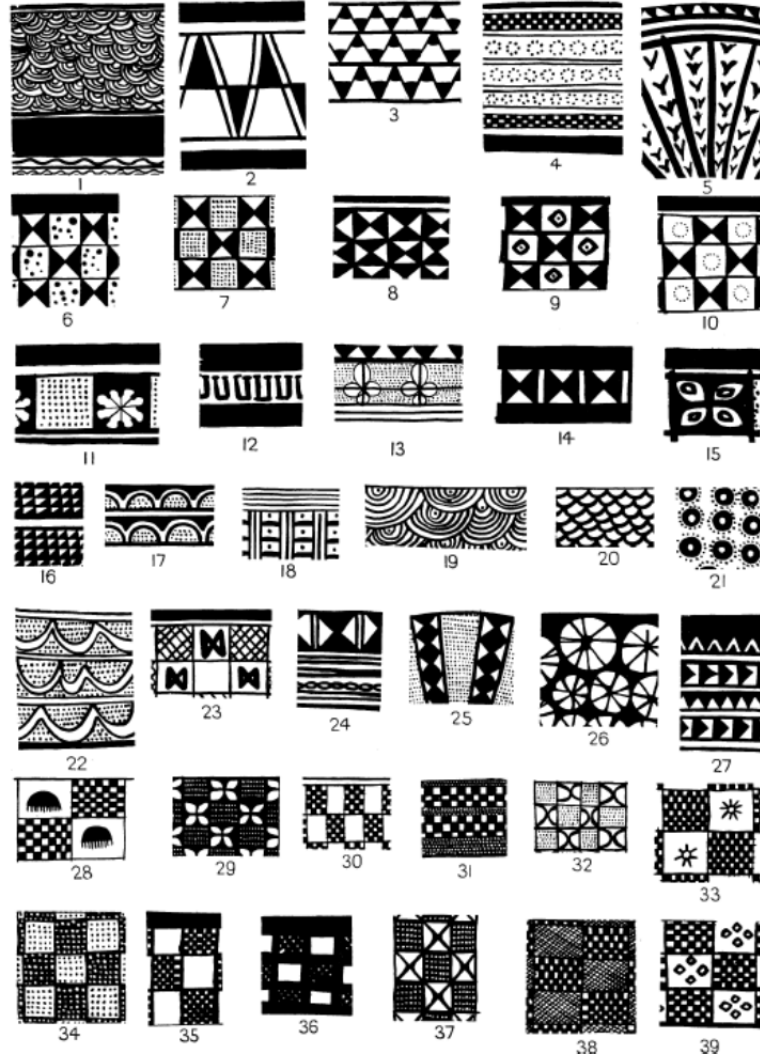
görülen motiflerin bazı yerleşimler (Tell Turlu, Tell Halaf, Arpachiyah, Banahilk, Girikihaciyah, Tilki Tepe) arasında gösterdiği yakın benzerlikler, bunların ticarete kullanılan bir tür değişim nesnesi olabileceği fikrini de doğurmuştur (Gessner, 2008: 70). Hatta Halaf seramiklerinin ticarete kullanılan bir değişim nesnesi olduğunu kanıtlamak amacıyla Nötron Aktivasyon Analizleri yapılmıştır. Bu analizler Tell Aqap, Chagar Bazar, Tepe Gawra ve Arpachiyah gibi Halaf yerleşimlerinin seramikleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Analizlerin sonuçları Halaf seramiklerinin *bir bölümünün* büyük merkezlerde üretildiği ve sonra küçük merkezlere gönderildiğini veya değiş tokuş edildiğini göstermiştir. Örneğin Tell Aqab'daki oksit bezemeli Halaf seramik kaplarının yaklaşık % 5-10'u Chagar Bazar'dan ithal edilmiştir. (Davidson, 1977: 74-76, 77).

Bu astar bezemeli seramik üretim ve dağıtımı her ne kadar ticaret ile açıklanmaya çalışılsa da alternatif yaklaşımlar bulunduğu belirtilmelidir. Tarihöncesi toplumların biri birileri ile iletişim kurmak amacıyla aralarında bir değiş tokuş sistemi kurdukları bilinmektedir. Muhtemelen Halaf seramiklerinin değiş tokuşunun (exchange) nedeni de böyle bir amaca yöneliktir. Aynı toplumun parçası olan ancak farklı yerleşimlerde yaşayan insanlar arasında ilişkiyi geliştirmek, pekiştirmek ve devam ettirmek amacıyla Halaf seramik kaplarının değiş tokuşu yapılıyor olmalıdır (Champell, 1992:137). Bu takas ağında amaç mal alış verişinden çok toplumsal bağları geliştirmek ve ilişki kurmak olarak tarif edilmiştir. Dolayısıyla bu son açıklamanın Halaf seramiklerinin geniş bir bölgede görülmesini anlaşılır kıldığı söylenebilir. Halaf yerleşimlerindeki seramiklere yapılan analizlerin ise farklı yerleşimler arasındaki ilişki kurulması şeklinde yapılan değerlendirmeleri desteklediği düşünülebilir.

2.4.1.1. Geometrik Bezemeli Halaf Seramikleri

Arkeolojik kazı ve araştırmalardan geometrik tarzda işlenmiş bezemelere sahip seramik kapların, toplumsal bağları güçlendirmek amacıyla şölen gibi ortaklaşa faaliyetlerde de kullanıldığına dair bilgiler elde edilmiştir. Bu tür geometrik motiflere sahip seramik kapların (Görsel 38) çok geniş bölgelerde görüldüğünden önceki başlıklarda bahsedilmişti. Bundan dolayı geometrik bezemeli seramiklerin farklı yerleşimlerde yaşayan toplulukları biri birine bağlayan faaliyetlerde kullanıldığı

düşünülmektedir (Nieuwenhuys, 2007: 212). Bu durum Halaf seramik kaplarının üzerine işlenmiş motifler çok uzak bölgelerdeki yerleşimler arasında fazla değişiklik göstermemesini de açıklamaktadır. Ancak seramik sanatçılarının diğer bir yerleşimdeki seramik kap yüzeyindeki tüm kompozisyonu kopyalamadıkları görülür. Genel motif ve motiflerin seramik kap yüzeyinde planlanması korunmuş ancak tamamen kopya edilmemiştir. Çömlekçiler motiflerin düzenlenmesi, kombinasyonu ve diğer motiflerle bir arada kullanılması gibi uygulamaları seramik kaplara özgünlük kazandırmak amacıyla kullanmışlardır (Wengrow, 2001: 174).

Görsel 38: Halaf Dönemi Seramik Kap Yüzeylerine İşlenen Geometrik Motiflerden Örnekler (Mallovan, Rose, 1935: 166, fig. 78)

Zaten stilistik farklılıklar ve tiplerin sosyal sistemlerin ürünü olduğu ve diğer topluluklar ile farklılıkları ya da benzerlikleri/ortaklıkları göstermeye yaradıkları bilinmektedir (Jones, 2004: 235). Aslından, bu stilistik farklılıklardan ve benzerliklerden yola çıkılarak Halaf seramik kapları üzerindeki motiflerin bezemelerden oluşan bir tür dil olduğu yönünde yaklaşımlar geliştirilmiştir. Buna göre seramikler üzerindeki soyut motifler dildeki en küçük ve bölünemez birimler olan morfemlere karşılık gelmektedir. Morfemler seramik kaplar üzerinde çeşitli kombinasyonlarda bir araya getirilerek sembollerden oluşan bir cümle oluşturulmaktadır. Halaf stil dili olarak tanımlanabilecek bu yaklaşım ile Halaf oksit bezemeli seramikleri üzerine yer alan deyimler içerisinde diyalektler olduğu belirtilmektedir. Örneğin Chagar Bazar ve Umm Qseir omurgalı çanakları ilk bakışta aynı gibi görünmektedir. Fakat bunlar Halaf Stil Dili yaklaşımı ile yakından incelendiğinde motiflerin kombinasyonu seramik kap üzerindeki sıralarının farklı olduğu görülmektedir. Sonuçta bu farklı kombinasyon ve dizilimlerin Halaflılar tarafından anlaşılan bir anlam bütünü yarattığı belirtilmiştir. Böylece bir yerleşimde yaşayan Halaflıların kendilerinden olan ve diğer yerleşimlerde ve topluluklarda bulunan Halaflıları bu seramik kaplar üzerinden de ayırt edebildikleri söylenebilir (Hole, 2017: 186 vd).

Bu tür geometrik bezemeli Halaf seramiklerinin üzerinde desenler sürekli tekrarlanarak kabın çevresini dolandır (**Görsel 39**). Geometrik motiflerin etrafı ise çoğunlukla bir çerçeve ile sınırlanmıştır. Motifler çarpaz taramalar, üçgenler, zikzaklar ve şevronlardan oluşur. Söz konusu motifler tek tek veya birlikte de görülürler. İki farklı geometrik motif aynı seramik kap yüzeyinde görüldüğünde dikey veya yatay bir düzende sırayla işlenmişlerdir (Gessner, 2008: 170). Geometrik bezemeler tamamen aynı gibi görünseler de durum görünenden farklıdır. Halaf Dönemi seramik kapları üzerindeki basit geometrik şablonlardan oluşan motifler araştırıldığında, bunların çeşitlemeleri sadece dokuz yerleşimde bile 626 motif olduğunu göstermiştir (Campbell, 1992: 18). Bu durum yukarıda bahsedilen ve Halaf seramikleri üzerindeki geometrik şablonları bir dil olarak tanımlayan açıklamalar ile uyumlu bir görünüm sunmaktadır.

Görsel 39: Kerküşti Höyük Yüzeyine Geometrik Motifler İşlenmiş Halaf Seramikleri
(Sarualtun, 2008: Resim 14a-d)

2.4.1.2. Natüral Bezemeli Halaf Seramikleri

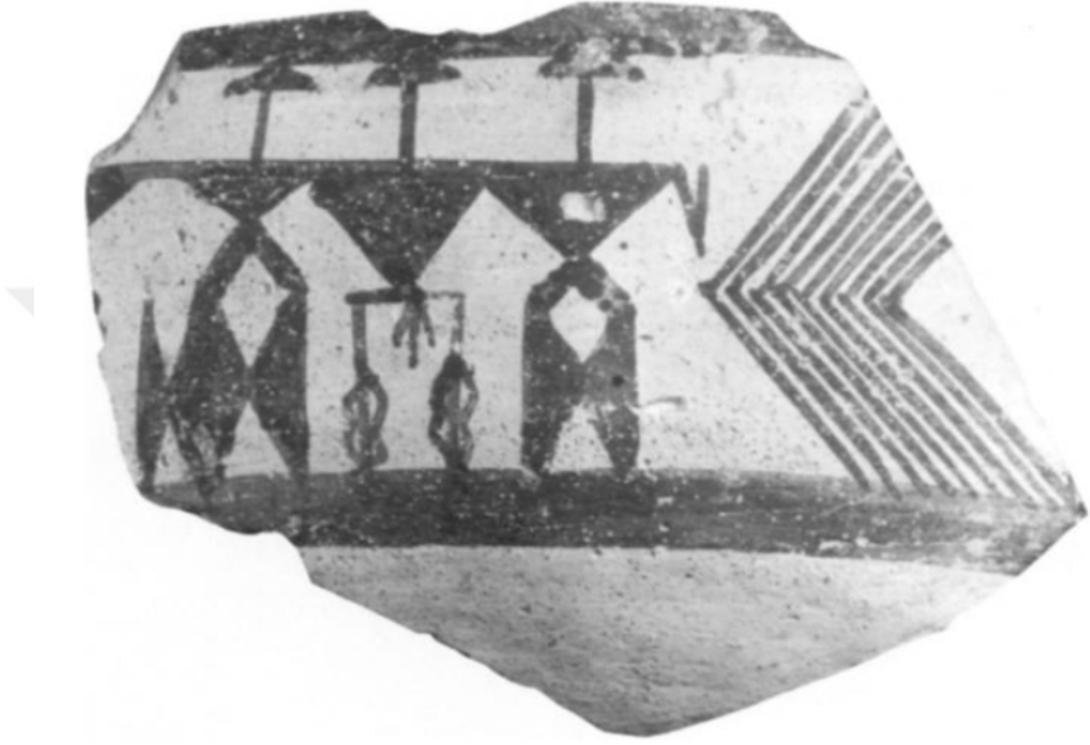
Halaf seramik kap yüzeylerine işlenmiş bir diğer bezeme türü natüralistik/figüratif motiflerden oluşur (**Görsel 40**). Figüratif işlemler bazen seramik kaplar üzerine işlenmiş öyküsel bir anlatıma işaret etmektedir. Figüratif motifler arasında hayvanlar, kuşlar, insanlar ve bitkisel bezemeler ile bazen mimari yapılar yer alır (Gessner, 2008: 170; Campbell, 2010: 144).

Görsel 40: Tell Halaf ve Arpachiyah Yerleşimlerinden Natüralistik/Figüratif Betimlemeler İşlenmiş Halaf Seramikleri

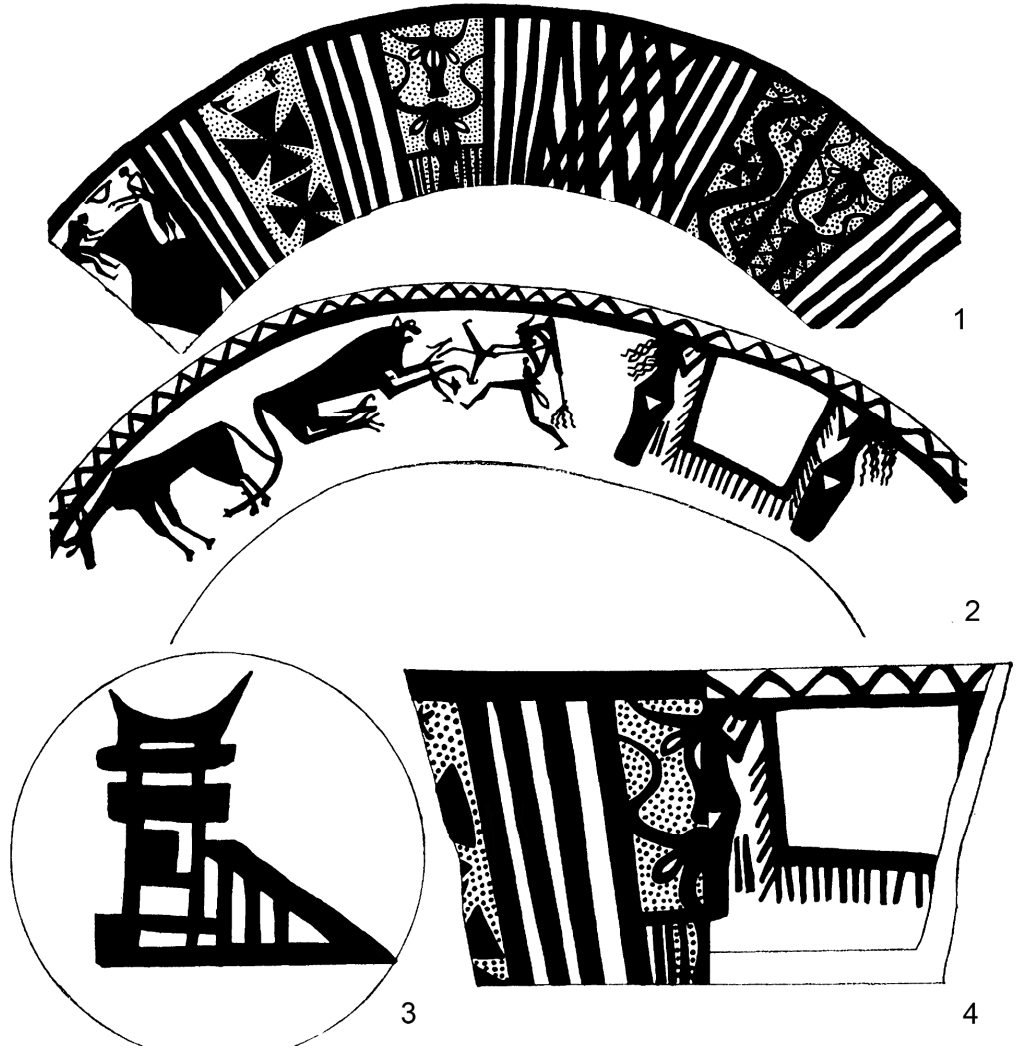
Halaf seramik kapları üzerindeki motiflerin bir merkez esas alınarak düzenlenmesi uygulaması figüratif motifler için de kullanılmış bir şablondur. Bu tür sahnelerde hayvanlar ve bitkiler ile simetrik bir peyzaj yaratılmıştır (Wengrow, 2001: 74). Aslında belki de başlangıç aşamasında, yukarıdaki başlıklar altında tartışıldığı üzere, geometrik motifler ilk başlarda gerçek dünyadaki bir varlığın gerçekçi çizimleriydi. Ancak belki de bu figüratif motifler zaman içerisinde gerçekçilikten uzaklaştı ve şematik/soyut bir biçim kazandı (Gessner, 2008: 170). Bunun en iyi örneklerinden bir tanesi bukranyum olarak adlandırılan boğa başlarının gelişimi ve dönüşümü olduğu önceki başlıklar altında kısaca açıklanmaya çalışılmıştı. Nitekim Bukranyumlar Halaf seramik kaplarının üzerine işlenmiş en tipik motiflerden birisi olarak kabul edilir. Bu motifler başlangıçta son derece natüralistik bir tarzda betimlenirken zaman içerisinde soyut bir görünüm kazanmıştır (Wengrow, 2001: 176). Yine Choga Mami yerleşiminde bulunan bir seramik kap üzerindeki dans eden kadınların üçgenlerden üretilmiş olması ve geometrik bir yapının içerisine oturtulması

(**Görsel 41**) figüratif motiflerin soyut geometrik sembollere dönüşümü hakkında iyi bir örnek olarak kabul edilebilir (Wengrow, 2001: 175).

Görsel 41: Choga Mami Yerleşimi Geometrik Motifler ile Oluşturulmuş Dans Sahnesi
(Oates, 1969: Plate XXXI)

Bu figüratif bezemelerin iki farklı yorumu bulunmaktadır. Bunlardan ilki figüratif bezemelerin gerçek dünyayı yani Halaflıların yaşadığı yerleşimleri yansıttığı şeklinde bir açıklamaya sahiptir (**Görsel 42 ve 43**). Gerçek dünyanın bir anlamda simülasyonu olarak değerlendirilebilecek bu sahneler, geometrik motifler ile simetrik bir ilişkiler silsilesi yaratılarak oluşturulmuştur (Wengrow, 2001: 74).

Görsel 42: 4 Kafatasıyla Birlikte Mezara Ölü Hediyesi Olarak Bırakılmış Bir Halaf Seramik Kabı (Hijara, 1997: plate XLVIII A)

Görsele 43: Domuztepe. Üzerinde Evler Ağaçlar ve Doğal Çevreyi Gösteren Betimlemeler Bulunan Bir Halaf Seramik Kabı (Campbell, Lau 2014 :50, fig. 2.6)

Figüratif bezemelerin açıklanması hakkındaki ikinci yorum bu sahnelerin dinsel bir bağlamı olduğunu öne sürmektedir. Bir merkez etrafında yerleştirilerek dönüşlü bir simetri esasına göre düzenlenmiş figüratif bezemelerde, merkezi desenler baş tanrıyı temsil eden motifler olarak değerlendirilmiştir. Yıldızlar ve kuşlar da bu baş tanrıyı temsil eder. Keçiler, akrepler ve balıklar ise toplumu temsil etmektedir (Forest, 1996: 27, 33). Her ne kadar bu yaklaşım çok kabul görmese de, figüratif motiflerden bir kaçının tanrılar ile ilişkili olabileceği öne sürülmüştür. Seramikli Neolitiğin başlangıcında Neolitik toplulukların dinsel inancın 2 önemli sembol etrafında toplandığını gösteren çok sayıda figürün ve görsel buluntular bulunmaktadır. Bu iki figür kadın figürleri ile onun erkek partneri boğa olarak tanımlanmış ve doğaüstü olarak yorumlanmıştır. Seramikli Neolitiğin son evresini temsil eden Halaf kültürü seramikleri

üzerindeki ana temanın ise tanrıça ve boğa olduğu iddia edilmiştir (Cauvin, 2002: 31-32).

Diğer yandan Halaf Dönemi seramik kaplarının yüzeyine işlenmiş sahnelerin her zaman gerçek hayat ile ilgili olmadığını gösteren aslında yine çizimlerin kendisidir. Halaf Dönemi seramik kap yüzeylerindeki figüratif veya temsili sembolik motifler ataların ruhu veya doğaüstü güçler ile ilişkilendirilmiştir. Bu figüratif sahnelerde bazen kafası bulunmayan insanlar gösterilmiştir (**Görsel 44**). Bu ölü gömme geleneği ise Halaf kültüründe karşımıza çıkan uygulamalardan bir tanesidir. Kafalarının kesilmesinin amacı, ölülerin yaşam gücünü serbest bırakmak olarak açıklanmıştır (Nieuwenhuys, 2007: 213).

Görsel 44: Domuztepe Halaf Seramiği Üzerinde Kafasız İnsanlar ve Yırtıcı Kuşlar
(Erdem, 2013: 108, fig 20b)

2.4.2. Bezemede Kullanılan Pigmentler

Halaf seramik kap yüzeylerinde bezemeler genellikle açık renkli zemin üzerine demir oranı yüksek killere kullanılarak işlenmiştir (**Görsel 45**). Seramik kapların yüzeyleri genellikle krem, devetüyü, sarı gibi açık renklere sahiptir (Gessner, 2008: 161). Seramiklerin çamuruna bazen kireç eklenerek kapların açık renkli olması sağlanmakta, kahverengiden sarıya, yeşilimsiye ve beyaza yakın açık renklerden oluşan açık renkler elde edilmekte (Noll vd 1975: 604) ve bu zeminlere demir oksit içerikli koyu renk veren pigmentler ile bezeme yapılarak bir kontrast oluşturulmaktadır (Gessner, 2008: 166). Bazen bezemeler yapılmadan önce seramik kaplara astar uygulanarak bezemeler bu astar üzerine uygulanmıştır. Ancak astar uygulaması çok yaygın değildir (Gessner, 2008: 161).

Görsel 45: Tell Halaf Çokrenkli (Polikrom) Bezemeli Seramikler (Oppenheim, Schmidt, 1943: Tafel XLV)

Renkli astar bezemeleri siyah, kahverengi, kırmızı ve turuncunun tonlarına sahiptir. Nadiren bezemelerde beyaz astar da kullanılmıştır (Noll vd 1975: 604). Halaf seramiklerinin yüzeylerine işlenen bezemelerde kullanılan 3 ana bileşenin olduğu bilinmektedir. Bu bileşenler Demir oksit (hematit, magnetite veya maghemite); yüksek sıcaklıklarda ergimeyen alüminyum oksit ve alkali elementlerden (potasyum, sodyum veya kalsiyum) oluşmaktadır. Bu oksitler değişik oranlarda karıştırılarak parlak ya da mat bezemeler elde edilmektedir (Steinberg-Kamilli 1984: 198, table 2). Halaf seramik kaplarının yüzeylerindeki motiflerde kullanılan renkler göz önüne alındığında tarihöncesi çömlekçilerin, günümüz çömlekçiliğinde kullanılan neredeyse tüm renkleri elde ettikleri görülmektedir (**Görsel 46**). Söz konusu oksitler ile bezemeler tekrenkli (monochrome), çokrenkli (polychrome) ve çok tonlu (polytone) yapılabilmektedir (Gessner, 2008: 164).

Görsel 46: Domuztepe Halaf Dönemi Oksit ve Astar Bezemeli Seramik Kap Parçaları
(Tekin, 2018: 34)

Önasya’da tarihöncesi seramik bezemelerde karşımıza çıkan en eski ve yaygın renkler siyah ve kırmızıdır. Muhtemelen bu renklerle yapılan bezemeler dünyadaki en eski örnekleri oluşturmaktadır. Bu tür renkleri elde etmek için demir içerikli killeri kullanılmıştır. İndirgenme esnasında siyah renkler oluşur. Bu kimyasal işlemde astar içerisine hematit eklenir ve hematitin miktarına bağlı olarak motiflerin rengi koyudan açık kahverenginin tonlarına doğru değişir (Noll vd 1975: 604). Çok renkli örneklerin sayısı diğer oksit bezemeli seramiklere göre daha azdır. Bu tür bezemelerde seramik kabın üzerindeki motif düzenini oluşturmak için iki veya üç renk bir arada kullanılmıştır (Görsel 47). Bazı seramikler üzerindeki renk çeşitliliği ise pişirim esnasındaki ısı değişimlerinin sonucu olarak ortaya çıkar. Ancak bazen aynı renk pigment aynı yere, örneğin motiflerin kenarlarına veya iç kesimine, daha kalın sürülerek de renklerde ton farklılığı elde edilebilmektedir (Gessner, 2008: 164). Örneğin yapılan analizler ile Arpachiyah yerleşiminde seramik kaplar üzerindeki motifler için kullanılan kırmızı ve siyah renklerin aynı kimyasal içeriğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Seramik kapların üzerindeki renk çeşitliliği siyah bezemelerde aynı pigment daha kalın sürülerek elde edilmiştir (Noll vd 1975: 610-611). Diğer yandan Tell Amarna yerleşiminde seramiklerin analizleri renk farklılaşmasının farklı pigment renkleri uygulanarak elde edildiğini de göstermiştir (Gessner, 2008: 164).

Görsel 47: Tell Halaf Yerleşimi Oksit ve Astar Bezemeli Seramik (Oppenheim, Schmidt, 1943)

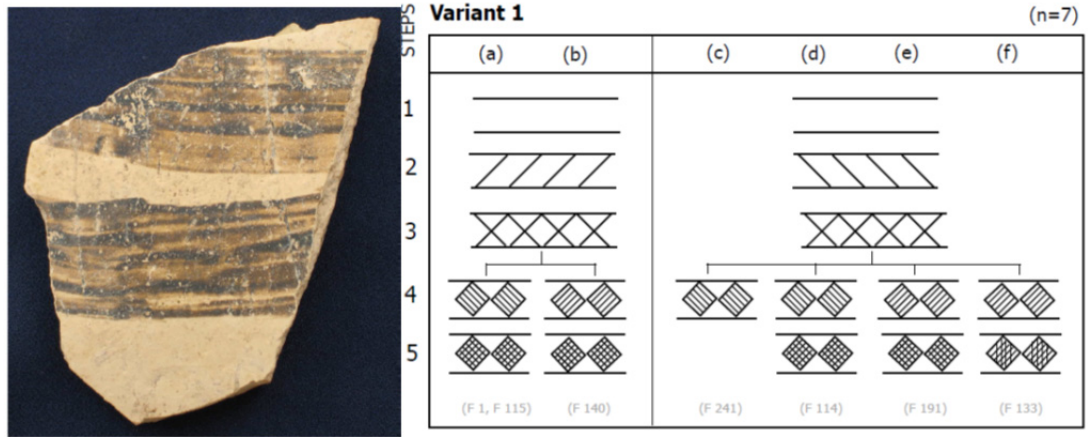
Halaf seramik kaplarının üzerine uygulanan bezemelerde kullanılan siyah renkler her ne kadar demir içerikli sulandırılmış kilin 3-4 kat sürülmesi ile elde edilebilse de, siyah renk üretmenin farklı yolları bulunduğu bilinmektedir. Siyah renk elde etmenin bir diğer yolu ise manyetit ve karbon bileşimini kullanmaktır (Gilbert, 2004: table 7.2). Yine siyah renk elde etmek için kile yağ veya hayvan ya da bitki kömürü, grafit gibi eklemeler ile indirgenmiş pişirim ortamlarında siyah elde etmek mümkündür (Noll vd, 1975: 610). Astara manganez eklenerek de siyah renk üretilmektedir. Manganez tabakalarının, indirgenmiş demir tabakalarından farklı olarak sinterleşmesi gerekmez. Dolayısıyla oksijeni yüksek ortamlarda pişirilebilir. Bu açıdan bakıldığında demir indirgenme yönteminden daha kolay bir şekilde siyah renk

elde etmek mümkündür. Ancak manganez kolay ulaşılabilen bir madde değildir (Noll vd, 1975: 608-609).

Çok yaygın görülmesi de az sayıda Halaf oksit bezemeli seramik kabının parlak bir yüzeye sahip olduğu bilinmektedir. Bunun nedeninin seramik kap yüzeylerinin perdahlanması olduğu tartışılmıştır (Gessner, 2008: 167). Diğer yandan seramik yüzeylerin bu parlak görünümü bir başka şekilde de açıklanmaktadır. Fırat Nehrinin oluşturduğu bazı kil yatakları doğal yapısında kaya tuzu ve alçı (chlorine ve sülfür formunda) içerir. Bu tür killer, bazı Halaf seramiklerinin oksit bezemelerinde görülür. Pigmentlerdeki bu elementler kuruma esnasında kilden kılcal etki ile yüzeye çekilir. Pişirim esnasında sinterleşme tuz sırtına benzer bir parlak yüzeyin oluşması ile sonuçlanır (Noll vd, 1975: 605). Seramik yüzeylere parlaklık kazandıran bir başka yöntem ise Glanzton olarak adlandırılmıştır. Bu teknikte, kilin en küçük minerallerinden oluşan bir karışım kullanılır. Bu karışımdan oluşan astar seramik kapların yüzeyine uygulandığında da kil mineralleri benzer bir davranış gösterirler. Kil minerallerinin moleküler sıralanması ve biri birilerine tutunması, pişirmeden sonra ortaya parlak ve yansıtıcılığı yüksek koyu renklerin çıkmasını sağlar. Ayrıca ortam ısısına ve pişirim atmosferine bağlı olarak siyah, kırmızı ve kahverenginin tonlarında renkler oluşur (Noll vd, 1975: 602-603, 606).

2.4.3. Bezemede Kullanılan Aletler

Halaf seramik kapları üzerine işlenen motifler kamış ya da yumuşak kıl fırçalar yardımı ile yapılmıştır (**Görsel 48**). Seramik boyamada kullanılan kıl fırçalar hayvanlardan elde edilmiştir. Bu fırçaların kalitesini belirleyen hangi hayvanın kıllarının kullanıldığı ayrıca hayvanın neresinden bu kılın elde edildiğidir (Gessner, 2008: 222).

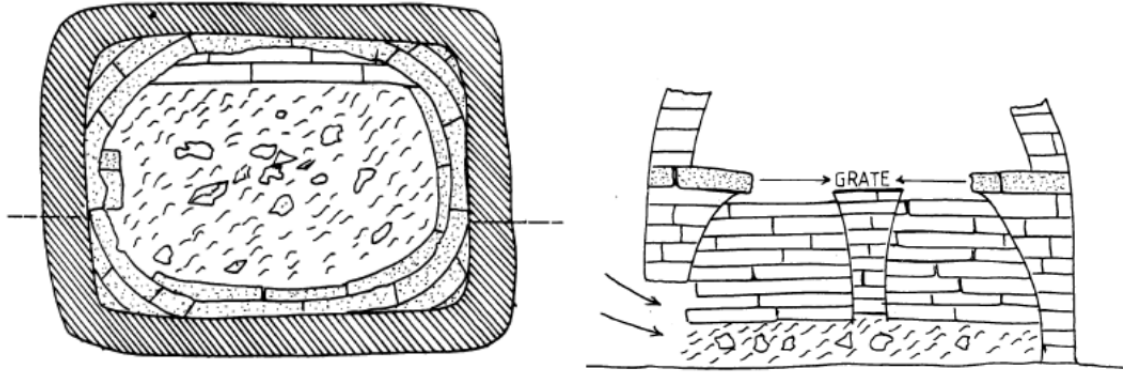

Görsel 48: Halaf Oksit Bezemeli Seramik Kapları Üzerindeki Boyamalarda Fırça İzleri ve Taralı Üçgen Motifinin Fırça İle Çizilme Aşamaları (Gessner, 2008: 624, fig. 6.3; 287, fig. 6.17)

2.4.4. Pişirim

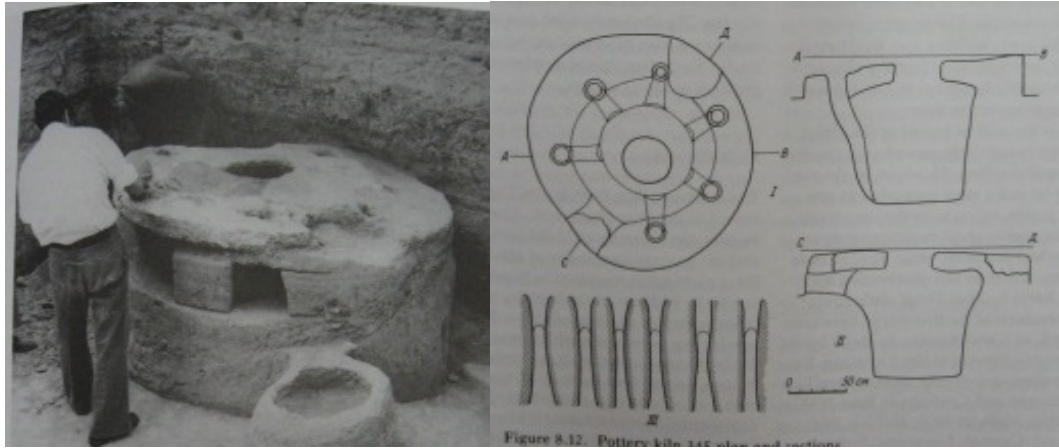
Halaf kültürünün en erken evrelerinden itibaren fırın ortamındaki oksijen döngüsünün kontrol edilebildiği bilinmektedir. Fırınların kontrol edilebilir olması, açık zemin üzerine koyu grimsi kahve, çok koyu gri gibi koyu renkler ile bezeme yapabilme imkânı sağlamıştır. Aslında Halafın erken evrelerinde kullanılan bu pişirim yöntemi ve tekniğinin, çömlekçiler tarafından Yunanistan'da Klasik Dönemde yeniden keşfedildiği söylenebilir (Nieuwenhuyse, 2009: 85). Halaf kültüründe söz konusu fırınlarda seramik kaplar 950 ve altındaki derecelerde pişirilmiştir. Çömlekçiler teknik olarak gelişmiş bir fırın tipi olan iki katlı dikey fırınlar kullanmışlardır (Charvat, 2002: 78). İki katlı fırınların yanı sıra tek katlı fırınlarda Halaf Döneminde kullanılmıştır. Tell Abada yerleşiminde Halaf seramiklerinin pişirildiği bu türde bir kaç çeşit fırın tespit edilmiştir (**Görsel 49**). Bu fırınlar yerleşimde açık avlu olarak değerlendirilebilecek boş alanlarda yer almaktadır. Yaklaşık çapı 1.75 metre olan bir dikey fırın yuvarlak, tek katlı ve kubbeli inşa edilmiştir. Diğer bir fırın ise dikdörtgen planlıdır. 1.10x0.50 metre boyutlarındaki fırın yatay bir fırındır. Fırının zemininin bir bölümü toprağa kazılmıştır. Arka duvarındaki havalandırma deliği sağlam bir şekilde ortaya çıkartılmıştır. Ayrıca seramiklerin ateşle doğrudan temasını kesmek amacıyla fırının içine bir bölme yapılmıştır. Bir diğer fırın tipi iki katlı olarak inşa edilmiş dikey bir fırındır.

Seramiklerin yerleştirildiği üst bölüm bir ızgara sistemi ile alt odadan ayrılmıştır. Alttaki ateş odasına ulaşan bir besleme kanalı bulunmaktadır (Jasim, 1985: 53-54).

Görsel 49: Tell Abada Halaf Dönemi Seramik Fırını (Jasim, 1985, fig. 31)

Yârim Tepe II yerleşiminde yine Halaf Dönemi seramiklerinin pişirildiği bir fırın ortaya çıkartılmıştır (**Görsel 50**). 1.85x1.98 metre boyutlarındaki fırın iki katlı, bir dikey fırındır. Fırının yakıt odası toprağa açılmış ve kille sıvanmıştır. Seramiklerin üzerine yerleştirildiği ikinci katın zemininde 0.15 metre boyutuna sahip 6 ızgara deliği bulunmaktadır (Merpert ve Munchaev, 1993: 139).

Görsel 50: Yarimtepe Halaf Dönemi Seramik Fırını (Merpert, Munchaev, 1993: 143, fig. 8.11-12)

Arpachiyah'ta yerleşimin ortasında, 1.60x1.20 metre boyutlarında oval bir dikey fırın bulunmuştur. Toprağa kazılmış yakıt odasına ulaşan bir besleme kanalı

bulunmaktadır (Perkins, 1949: 40). Fırının yakınındaki yapı çömlekçi atölyesi olarak tanımlanmıştır. Çünkü bu yapıda çok sayıda çokrenkli/polikrom oksit bezemeli seramik ve çömlekçi aleti tespit edilmiştir (Steirly, 2000:75).

Tell Ziyada'da içi pişirilememiş seramikler ile dolu bir fırın tespit edilmiştir. Kerpiçten yapılmış bu fırın 2.80 metre çapına sahiptir. Fırın kubbelidir ve kemerli ateş kanalı da kerpiçten yapılmıştır. Fırının yarısı içeriden çamur ve çakıl ile yükseltilmiş ve sıvanmıştır. Sıvalı alanın altında havalandırma deliği bulunmaktadır (Steirly, 2000: 76).

Arkeolojik bir kazıda kanıtlanamasa da, 1970'li yıllarda çömlekçiler tarafından kullanılan Tezek-Kömür fırınlarının benzerlerinin Halaf seramiklerinin pişirilmesi amacıyla kullanılmış olabileceği öne sürülmüştür. (Noll vd, 1975: 605). Bu fırınlarda kurutulmuş seramikler kömürleşmiş yakıt üzerine yığılır. Etrafları kurumuş gübre (tezek) ile çevrelenir. Böylece pişirilen seramikler için indirgenmiş bir ortam oluşur. Sadece yakıtın yanması bittiğinde fırın içine hava girer ve okside atmosfer oluşur ve indirgenmiş seramikler tekrar kırmızı renge dönüşür (Noll vd, 1975: 606).

3. BÖLÜM

HALAF DÖNEMİ SERAMİKLERİNDE DANS SAHNELERİ

3. BÖLÜM

HALAF DÖNEMİ SERAMİKLERİNDE DANS SAHNELERİ

3.1. Halaf Öncesi Dönemde Dans Sahneleri

İnsan bedenin hareket yeteneği kuşkusuz fiziksel varlığını devam ettirebilmesiyle ilişkilidir. Ancak insanın fiziksel var oluşu kadar önemli bir diğer yönü düşünsel ve tinsel/ruhani varlığıdır. Bu iki özelliğin bir arada bulunuşu bazen fiziksel yönünün tinsel ya da tam tersi tinsel yönünün fiziksel özellikleri ile ifade edilmesine yol açmıştır. Dans tam olarak böyle bir ikiliğin ürünü gibi kabul edilebilir. İnsanın hareket yeteneğinin (yürüme, koşma, el kol hareketleri vb) sahip olduğu görsel, kinestetik ve estetik yönleri dansın oluşması için gerekli potansiyeli taşımaktadır. Bu fiziksel potansiyel ile üretilen hareketlere sembolik bir anlam kazandırıldığında dans koreografisi gerçekleştirilmiş olur. Hareketlere kazandırılan sembolik anlamlar sosyal veya dinsel bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla kültürel bir içeriğe de sahiptir. Bu sembolik hareketler eylemine bazen müzik ya da şiir eşlik eder (Kaeppler, 1992: 196).

Kültürel ve toplumsal yapıya göre farklılık göstermesinden dolayı bazı toplumlarda dans diğer toplumlardan farklı anlamalara sahiptir. Dans olarak kabul edilebilen bazı hareketler başka bir toplulukta anlamsız hareketler yığını olarak görülebilir. Dini ritüellerde sergilenen dans performansları da bazen dans olarak kabul edilemeyebilir (Kaeppler, 1992, 197). Ancak ister seküler bir amacı olsun isterse dinsel bir faaliyette sergilensin insan bedenin genellikle bir ritim eşliğinde ritmik olarak hareket ettirilmesi (Murray, 1955: 405) yapılan eylemin dans olarak kabul edilmesi için yeterli olacaktır. Zaten Tarihöncesinde dans ritüeller ile ilişkili olduğu da genellikle kabul edilmektedir (Zenbilci, Çetin, 2018: 266).

Birden fazla insanın dâhil olduğu dans eylemlerinde bireyler dans esnasında ortak duyguları paylaşırlar. Böylece hem kendileri hem de çevrelerindeki insanlar hakkında iyi hisler kazanırlar. Böylece topluluğun bağları sağlamlaştırılır (McNeill, 1995: 37). Dans daha üstün bir varlıkla buluşmanın da bir aracıdır. Bazen bu tür danslarda, konsantrasyonu arttırmak için, çeşitli içeceklerin kullanılmış olabileceğine dair bazı kanıtlar da bulunmaktadır. Antik Greklerde bu tür uygulamaların yapıldığı

bilinmektedir (Murray, 1955: 405). Ancak dansın eşlik ettiği ritüeller esnasında çeşitli içeceklerin kullanılmasının tarihi çok daha eski olmalıdır. Günümüzden 12 binyıl öncesine tarihlenen ve bir kült merkezi olduğu düşünülen Göbeklitepe’de bu tür bir içeceğin kalıntılarına rastlanmıştır⁵. Diğer yandan dansın içeriği, dans sürecinin nasıl işleyeceği ve devam edeceğini belirleyen ana unsur gibi görünmektedir. Bu tür içeceklerin tarih öncesi topluluklarda belki doğaüstü güçlere, atalara ya da güneş, yağmur ve ay gibi doğa unsurlarına tapınmak ve istekte bulunmak (Kassing, 2014: 80) amacıyla düzenlenen dans ritüellerinde kullanılmış olması daha akla yatkındır. Diğer yandan antropolojik ve arkeolojik kanıtlar tarihöncesi topluluklarda farklı dans türlerinin olduğunu işaret etmektedir. Bu dans kategorilerini aşağıdaki gibi sınıflamak mümkündür (Kassing, 2014: 80):

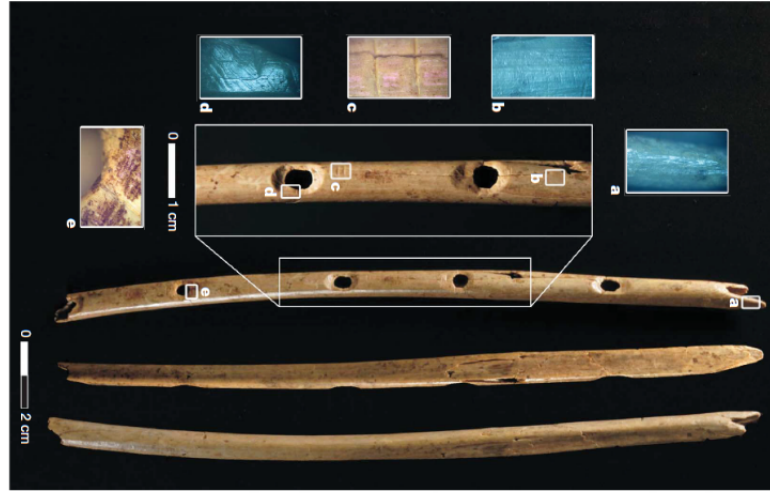
- Doğum, ölüm ve evlilik kutlama dansları.
- Ava veya savaşa hazırlanma dansları.
- Şamanların sağlık ve iyileştirme dansları.
- Liderleri, konukları, elde edilen zaferleri veya ölüleri onurlandırma dansları.
- Tarlaların ekilmesi veya hasat gibi tarımsal olaylar için düzenlenen danslar.

3.1.1. Dans Sahnelerinin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

3.1.1.1. Mağara Duvarları ve Taş Plakalarda Dans Sahneleri

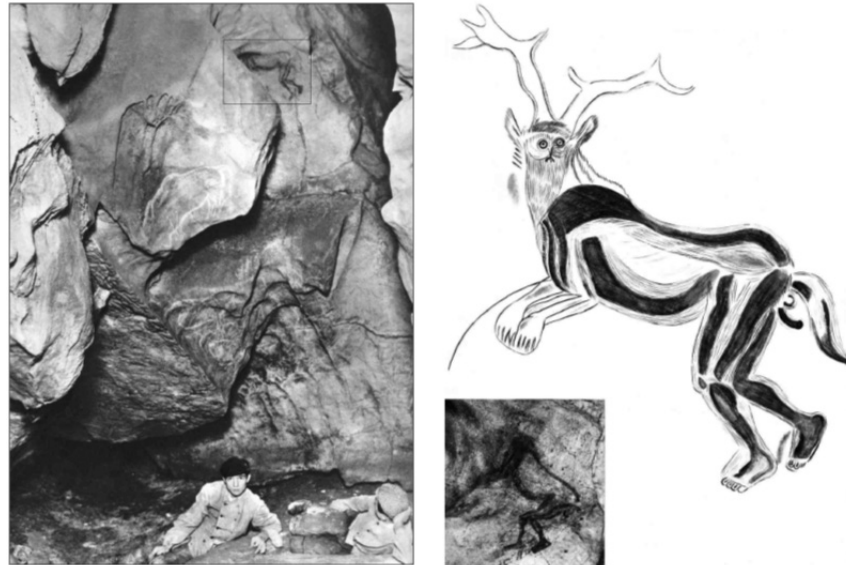
İnsanları dans ederken gösteren ilk görsel kanıtlar günümüzden 40 binyıl öncesine tarihlenmektedir. Almanya’da Eski Taş Çağı’na tarihlenen mağara yerleşimlerinde (Geissenklösterle, Hohle Fels ve Bocksteinhöhle mağaraları), taş plakalar üzerine kazınarak işlenmiş antropomorfik (insanbiçimli) ve zoomorfik (hayvanbiçimli) figürler tespit edilmiştir. Bu mağaralarda bulunan bir diğer buluntu grubu ise hayvan kemiklerinden yapılmış flütlerdir (**Görsel 57**). Figürlerde insanlar ellerini yukarı doğru kaldırmış şekilde betimlenmiştir. Dizler hafifçe kırılmış gibidir. (Conard vd, 2006: 315, 329-330, fig. 16).

⁵ <https://www.livescience.com/25855-stone-age-beer-brewery-discovered.html>

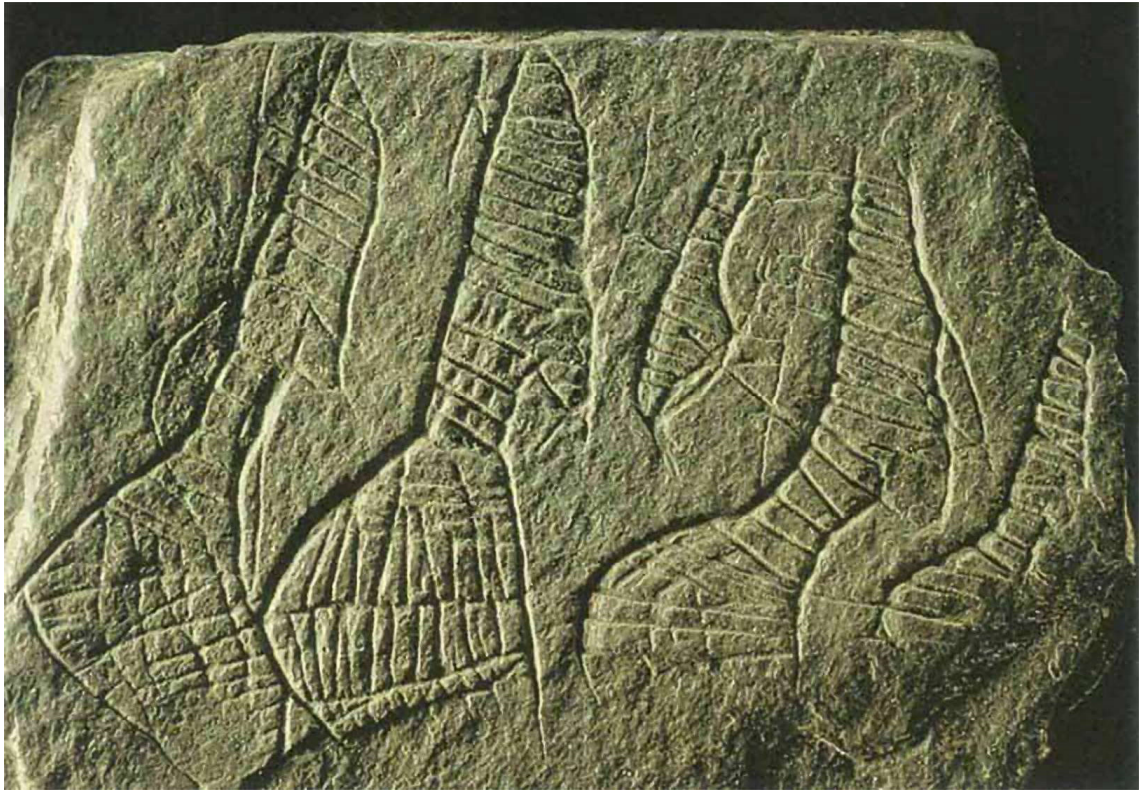
Görsel 51: Hohle Fels Mağarasında Bulunmuş Olan Flüt (Conard vd. 2009: 737, fig. 1)

Bu insan figürleri bilinen en eski dans sahneleri olarak yorumlanmıştır (Garfinkel, 2010: 208). Günümüzden 28 ile 22 binyıl öncesine ait Fransa'daki Trois Frères mağarasının duvarlarına büyücü olarak adlandırılan bir insan figürü betimlenmiştir (**Görsel 52**). Bu insan çömelmiş olarak tasvir edilmiştir. Bir hayvan postu giymiş bu büyücünün bir ritüel dansı yaptığı düşünülmektedir (McNeill, 1995: 39).

Görsel 52: Trois Frères Mağarası. Dans Eden Büyücü (Petru, 2012: 272, fig. 3)

Dans sahneleri günümüzden 14-12 binyıl öncesinde de karşımıza çıkmaktadır. Yine Almanya’da Gönnerdorf’ta taş plakalar üzerine antropomorfik figürler çizilmiştir (**Görsel 53**). Figürler genellikle gruplar halinde ve sıra halinde dizilmiş şekilde betimlenmiştir. Ayrıca biri birine bakar şekilde betimlenmiş 2 kişiden oluşan betimlemeler de vardır. Betimlemelerde insanlar yarı çömelmiş pozisyonda ve eller hafifçe havaya kalkık şekilde gösterilmiştir (Hansen, 2006: 50-51, 56). Bu figürlerin de dans eden insanları betimlediği düşünülmektedir.

Görsel 53: Gönnersdorf. Taş Plakaları Üzerinde Dans Eden Kadınlar

(<http://www.landschaftsmuseum.de/Seiten/Lexikon/Kunst-Goenn.htm>)

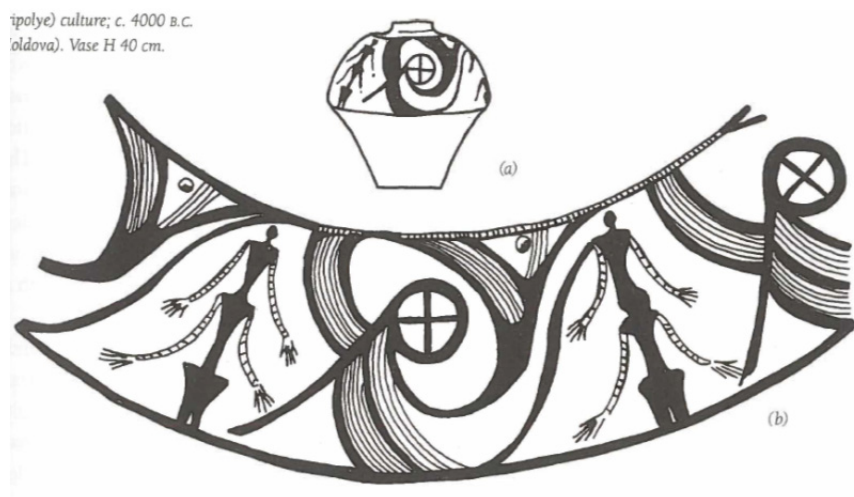
Yaklaşık olarak aynı tarihlerde Fransa’da Lalinde’de (**Görsel 54**) bir daire oluşturarak dans eden insan betimlemelerine rastlanılmıştır (Berghaus, 2004: 97).

Görsel 54: Lalinde. Taş Plakalar Üzerinde Dans Eden Kadınlar

(<https://www.donsmaps.com/couze.html#reference>)

Bu son örneklerin görüldüğü dönemde çeşitli yüzeyler üzerine betimlemiş insan figürlerinin sayısında artış olduğu anlaşılmaktadır (Fuentes, 2013: 998). Bunların bir bölümü ise dans sahnelerini anımsatmaktadır. Avrupa’da Eski Taş Çağı’ndan sonra Neolitik Dönem’de de çeşitli yüzeylere betimlenmiş çok sayıda dans sahnesi bulunmaktadır (**Görsel 55**). Bunların bir kısmı Halaf kültüründe olduğu üzere seramik kap yüzeylerine betimlenmiştir (Garfinkel, 2010: 209-212).

Görsel 55: Moldova Cucuteni Kültürü Seramik Kap Yüzeyinde Dans Sahnesi, Günümüzden 6 Binyıl Önce (MÖ 4000) (Gimbutas, 1999: 39, fig. 33)

3.1.1.2. Seramiksiz Neolitik Dönemde Dans Sahneleri

Önasya’da ise Halaf kültürünün ortaya çıkışından önce, Seramiksiz Neolitik’ten başlayarak dans eden insanları gösteren çeşitli betimlemelerle karşılaşmaktadır. Bu açıdan Önasya’da Halaf Dönemi seramikleri üzerine işlenmiş dans sahnelerinden daha eski örnekler bulunmaktadır.

3.1.1.2.1. Nevali Çori Höyüğü

İlk örnekler Halaf kültürünün ortaya çıkışından neredeyse iki binyıl kadar önce Seramiksiz Neolitik Dönemin ilk evrelerine, günümüzden 10500 yıl öncesine (MÖ 8500) tarihlenen Nevali Çori yerleşiminde bulunmaktadır (**Görsel 56**). Ancak dans eden insanlar bir seramik yüzeye değil taş bir plaka üzerine kazınmıştır. Bu sahne bir kaplumbağanın iki yanında ellerini yukarı kaldırmış iki figür dans sahnesini oluşturmaktadır (Hauptmann, 2007: 146).

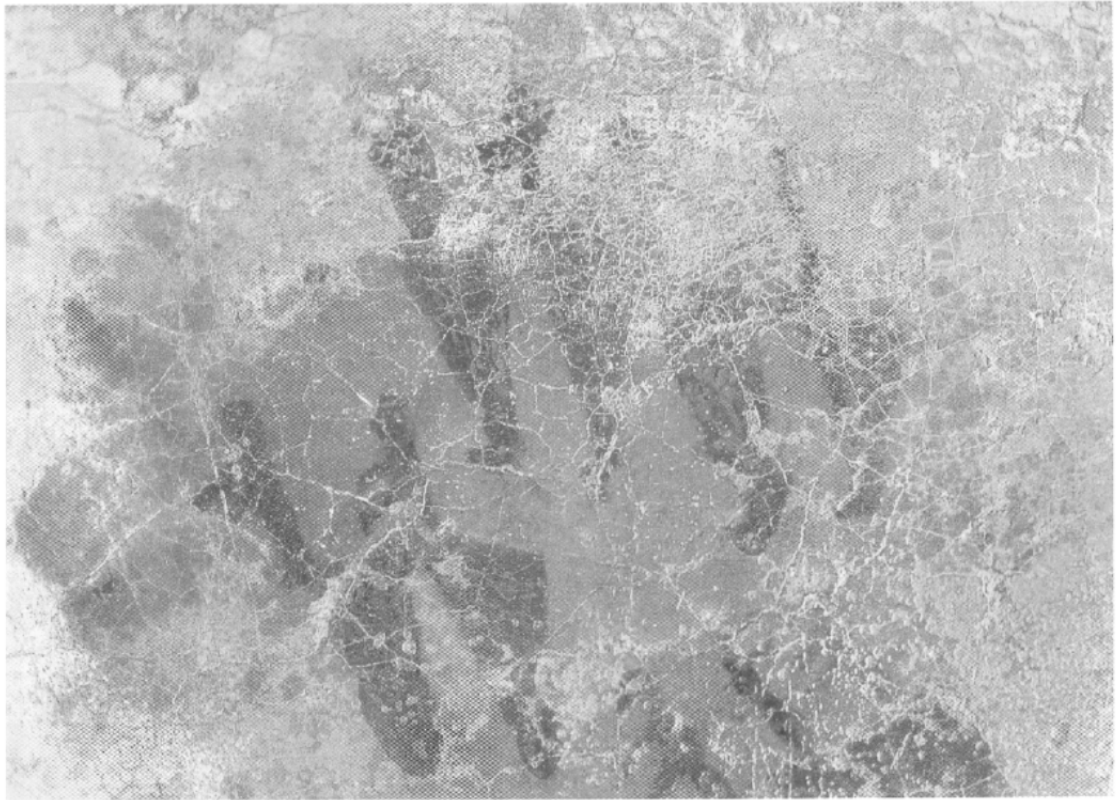

Abb. 27. – Fragment einer Kalkensteinsschale, H 0,135 m.

Görsel 56: Nevali Çori, Kireçtaşından Bir Kap Parçası Üzerinde Dans Sahnesi
(Hauptmann, 1993: Abb. 27)

3.1.1.2.2. Halula Höyüğü

Nevali Çori örneği ile yaklaşık aynı tarihlerde Suriye'deki Halula yerleşiminde de bir dans sahnesine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır (**Görsel 57**). Evin kireç harç ile sıvalı tabanına bir dans sahnesi işlenmiştir. Sahne düz bir ev tabanına işlendiğinden, figürlerin daire gibi belirli bir düzen sergileyip sergilemedikleri anlaşılamamaktadır. Ancak dansçıların ortasında geometrik bir şekle benzeyen bir nesne bulunmaktadır. Dansçılar bu nesnenin etrafına yerleştirilmiştir (Molist, 1998: 83-86, fig 4-6).

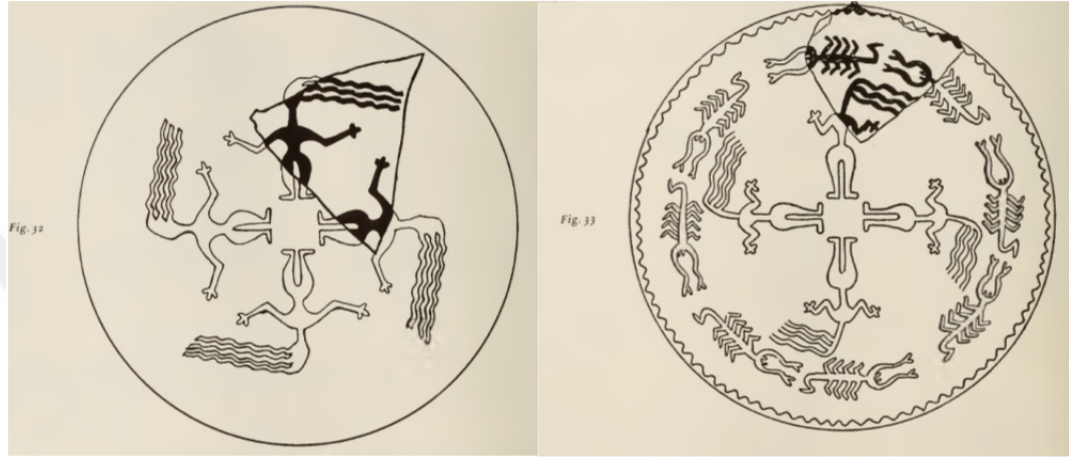

Görsel 57: Halula Höyüğü Kireç Harçtan Yer Zemin Üzerindeki Dans Sahnesi (Molist, 1998: 85, fig. 5)

3.1.1.3. Seramikli Neolitik Dönemde Dans Sahneleri

Önasya'da bu en eski örneklerin hemen peşi sıra Seramikli Neolitiğin ilk evrelerinde Samarra ve Hassuna kültürlerinde de dans sahneleri görülmektedir. Bu dans sahneleri, daha eski Nevali Çori ya da Tell Halula örneklerinden farklı olarak, seramik

kap yüzeylerine yapılmıştır. Samarra Dönemine ait bir seramik kap üzerine, uzun ve dalgalı saçları savrulmuş gibi altı kadın betimlenmiştir (**Görsel 58**). Ancak bu dansçılar seramik kabın dış yüzeyine değil içine betimlenmiştir (Herzfeld, 1941: 30, fig. 36).

Görsel 58: Samarra Dönemine Ait Seramik Kapların İçerisine Yapılmış Dans Eden Kadınlar (Goff, 1963: fig. 32-33; Braidwood vd. 1944: fig 292)

Bu betimlemelerde kadınların yüzleri çizilmediği için, ilk bulunduklarında cin/şeytan olarak düşünülmüşlerdir. Ancak figürlerin betimlenişi, dizilişleri gibi özellikler, bu seramik kabın içerisindeki betimlenenin bir dans sahnesi olduğunu düşündürmektedir (Garfinkel, 2003: 89). Samarra Kültürüne ait Chaoga Mami yerleşiminde bulunan bir diğer seramik kap üzerindeki dans sahnesi ise diğer örneklerden biraz farklıdır. Bu dans sahnesinde kadın ve erkekler yan yana betimlenmiştir (Oates, 1969: 131). Ancak diğer örneklerden farklı olarak insan figürleri geometrik desenler çizilerek oluşturulmuştur.

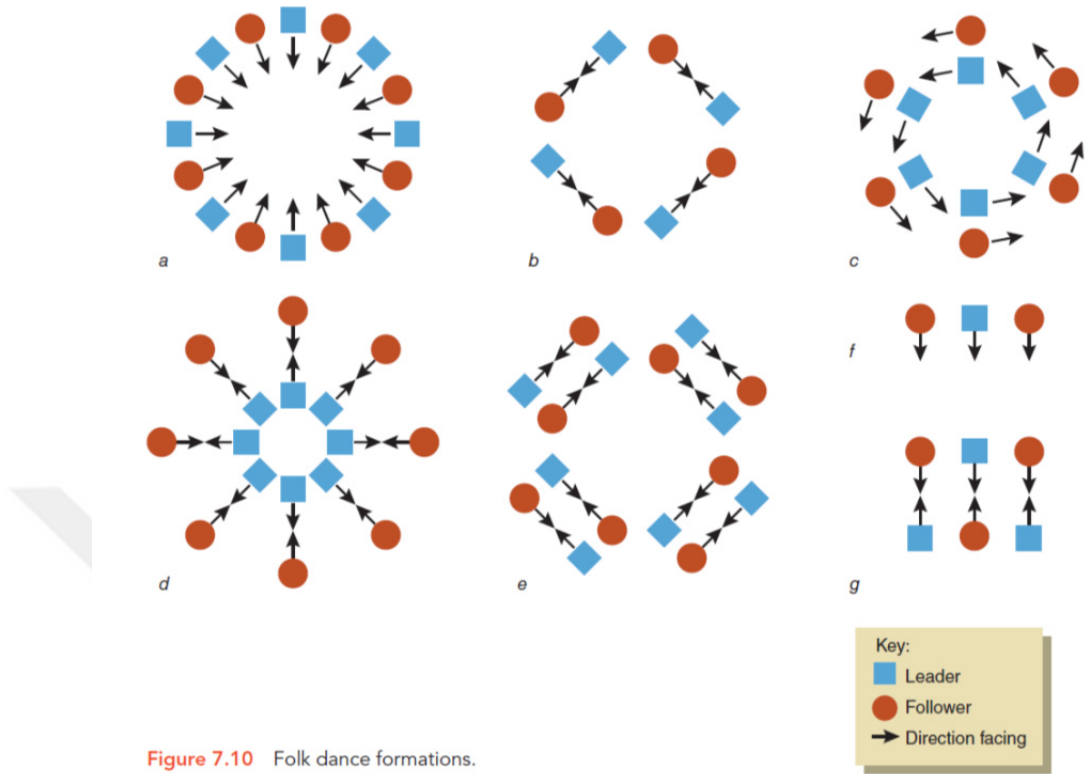
3.2. Halaf Dönemi Seramiklerinde Dans Sahneleri

3.2.1. Dans Gösterilerinin Düzenlendiği Yerler

Halaf seramik kapları üzerindeki dans sahnelerinin temsil ettiği festivaller ve bu festivaller esnasında dans performansları ile ziyafetlerin merkezi kamusal avlularda ve tapınak alanlarının çevresinde gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Halaf seramikleri

üzerinde bazen üçgenlerden oluşturulmuş geometrik şekillerin belki de bir tapınak olarak yorumlanması gerektiği öne sürülmüştür (Garfinkel, 2005: 117). Nitekim üçgenlerden oluşan bu geometrik yapıların etrafında bazen dans eden insanların betimlenmiş olması bu yorumu desteklemektedir. Tell Sabi Abyad Halaf yerleşiminde evler ve diğer yapılar çok sayıda insanı alabilecek geniş avlular etrafında yer alır (Nieuwenhuyse, 2007: 223). Bu dans ve ziyafetlerin eşlik ettiği festivallerin plaza olarak adlandırılan bu geniş avlularda da yapılmış olması akla yatkındır.

Seramik kap yüzeylerine işlenmiş dans sahnelerinden anlaşıldığı kadarıyla plazalarda insanlar dansa başlamak için bir daire oluşturacak şekilde dizilmektedir. Giyimlerinden beden hareketlerine kadar bütün dansçılar bir örnektir. Bu genel görünümünden anlaşıldığı kadarıyla dansçıların bir daire etrafında tekrarlanan bir şekilde hareket etmeleri muhtemelen doğadaki çevrimi taklit eden bir davranıştır. Bu dairesel hareket ayın, mevsimlerin çevrimi, bitkilerin büyüme ve ölüm çevrimini taklit etmektedir (Garfinkel, 2003: 64). Bugün hala Sami dillerinde festival ve daireye dâhil olmak aynı kelimenin karşılığıdır (Garfinkel, 2003: 87). Halaf ve bir önceki kültürel evreyi temsil eden Samarra kültürlerinde bir daire oluşturacak şekilde dizilmiş dansçıların yönü genellikle saat yönünün tersinedir (Garfinkel, 2003: 46). Halaf Dönemi seramikleri üzerinde görüldüğü üzere, geçmişte olduğu gibi günümüzde de halk (folk) danslarında temel diziliş formasyonu halka oluşturacak şekildedir (**Görsel 59**). Halk (folk) dansları ülkelere ve kültürlere özgü bir nitelik taşır. Bu tür dansların toplumlar yer değiştirdiğinde/göç ettiğinde gidilen yerde de devam etmesi bununla ilişkilidir. Halk danslarında duruma bağlı olarak sıradan kıyafetler yada geleneksel giyilebilir (Kassing, 2014: 116).

Görsel 59: Günümüzde Halk (Folk) Danslarında Temel Formasyonlar. A-D: Tek ve Çift Halkalı Dans Formasyonları (Kassing, 2014: 119, fig. 7.10)

Halaf seramikleri üzerindeki dans sahnelerinde figürlerin elleri hava ise dans daireleri her zaman kapalıdır. Bu sahnelerde dansçılar bir yöne doğrudur ve yüzleri de aynı tarafa bakar. Dans halkasındaki dansçı figürlerinin arasındaki eşit boşluklar bırakılmıştır. Eller yukarı ve ayaklar aşağı bakar şekildedir. Vücutlar şematik olarak çizilmiş olsalar da parmakların boğumları belirgin bir şekilde gösterilmiştir (Garfinkel, 2003: 84). Seramik kapların yüzeylerine betimlenmiş ve tapınakların çevresinde veya avlularda gerçekleştirildiği düşünülen festivallerdeki dans sahnelerinde kadınlar ve erkekler çoğunlukla birlikte betimlenmiştir. Ancak tek ve çift halinde de betimlemelere rastlanılmaktadır. Tek başına seramik kaplara işlenen dansçılar belirli vücut duruşları, el ve ayak pozisyonları ve örneğin saç stili, şapkalar, maskeler ve kostümler gibi ayırıcı özelliklere sahiptir (Garfinkel, 2003: 85). Halaf seramik kapları üzerindeki dans sahnelerinde gördüğümüz bu özelliklerin, günümüzde geleneksel halk danslarında da aynı şekilde olduğu söylenebilir (**Görsel 60**).

Görsel 60: Vücut Duruşları, El ve Ayak Pozisyonları ve Kostümleri Birörnek Dansçılar. Hindistan Maharashtra’da Yaşayan Warla Kabilesinin Geleneksel Festival Danslarını Gösteren Kil Sıva Üzerine Pirinç Ezilerek Elde Edilen Beyaz Boya ile Yapılmış Dans Betimlemeleri

(<https://reshmi-on-art.blogspot.com/2008/09/warli-traditional-painting.html>)

(<https://reshmi-on-art.blogspot.com/2008/08/warli-painting-tapra-dance.html>)

Seramik kaplar üzerindeki dans sahnelerindeki figürler dikkate alındığında ise kadın figürlerinin daha çok olduğu görülmektedir (Garfinkel, 2003: 53). Dans sahnelerinde dikkat çeken bir özellik, betimlemelerdeki aynı cinsteki figürlerin biri birinin aynısı olmasıdır. Yani dansçılar bir örnek betimlenmiştir. Üzerlerindeki kıyafetler ya da duruşlarına göre figürleri biri birinden ayırt etmek mümkün değildir (Garfinkel, 2003: 94).

3.2.2. Dans Sahnelerinin Anlamları

Önasya’da günümüzden yaklaşık olarak 12 binyıl öncesindeki tarihlerden başlayarak insanlar çok sayıda antropomorfik (insanbiçimli) ve zoomorfik (hayvanbiçimli), küçük ve büyük çok sayıda eser ortaya koymuşlardır. Küçük figürinler ve kireç harç ile sıvanmış insan kafatasları, bazen bu kafataslarını taşıyan büyük antropomorfik (insanbiçimli) kaideler (heykeller) bunlardan bir bölümüdür. Söz konusu eserlerin ortak özelliği üç boyutlu üretilmiş olmalarıdır. Bir sonraki aşamada ise karşımıza iki boyutlu olarak düz zeminlere resmedilmiş betimlemeler çıkar. Yukarıda kısaca bahsedilen Halula yerleşimindeki kireç harç zemin üzerine betimlenmiş dans sahneleri buna iyi bir örnektir. İki boyutlu betimlemelerle birlikte Önasyada karşılan

yeni bir gelişme figürlerin bir sahne içerisinde gösterilmesidir (Garfinkel, 2003: 31). Bu sahnelerin bir bölümü de dans sahnelerinden oluşmaktadır. Dansı tanımlayan birçok kavram bulunmaktadır. Sanat, iş, ritüel, seremoni veya eğlence gibi bir çok kavram dansı tanımlarken kullanılabilir (Kaeppeler, 1992, 197). Halaf Döneminde dansın bunlardan belki de en çok ritüel ve seremoni kavramları ile ilişkili olduğunu düşünmek mümkündür. Halaf kültürüne dâhil olan toplulukların yaşamlarının tarıma bağlı olduğu bilinmektedir. Tarımsal toplumlarda ise tarımsal faaliyetlerin hangi zamanlarda başlaması ve bitirilmesi gerektiği önemli bir bilgidir. Yazının henüz icat edilmediği dönemlerde bilgi saklama ve aktarma aracı olarak seramik kaplar ve üzerlerindeki dans sahnelerinin bu tür bilgileri topluma hatırlatmak amacıyla kullanıldığı düşünülmektedir. Seramik kaplar üzerindeki dans ile sembolize edilen ritüeller aslında bu tarımsal faaliyetler hakkındaki bilginin aktarılması ve korunmasına sağlamaktadır. Tarlaların ne zaman sürüleceği, tohumun ne zaman ekileceği, hasadın ne zaman kaldırılacağı bir takvime bağlıdır (Garfinkel, 2003: 95). Örneğin Bulgaristan'daki Magura Mağarası'nda bulunan kaya resimlerinde dans eder gibi betimlenmiş insanlar bulunmaktadır. Birçok farklı yorum arasında, bu sahnelerin aynı zamanda bit güneş takvimini temsil ettiği ve 5 tatil gününü (festival?) işaret ettiği de iddia edilmiştir⁶.

Seramik kap yüzeylerine betimlenmiş dans sahneleri bu anlamda hem bilginin aktarılmasını sağlamakta hem de zamanı hatırlatmaktadır. Ayrıca Seramik kaplar üzerinde betimlenmiş bu dans sahnelerinin, dansın nasıl yapılacağı bilgisini de sakladığı ve belki de bir dans öğretim görseli olarak da kullanılmış olabileceğini düşünmek mümkündür. Seramik kap yüzeyleri ve üzerindeki dans sahneleri, bu açıdan, gerçek hayattaki bazı uygulamaların görsel olarak kodlandığı bir araç olarak düşünülebilir. Nitekim söz konusu zamanlarda Halaf toplumunu zamanı gelen faaliyetlere hazırlamak amacıyla festivaller düzenlendiği düşünülmektedir. Bu festivallerde ise insanlar dans etmekte ve ziyafetler düzenlenmekteydi.

Festival Dünya'nın her yerinde ve farklı toplumlarda görülen bir esnek kültürel form olarak tanımlamıştır. Birçok farklı toplumda görülse de festivallerin bazı ortak yanları olduğu söylenebilir. Modern kültürlerde festival ve ritüeller biri birinden ayrı

⁶ <http://www.rupestre.net/tracce/?p=8048>

olaylar olarak gerçekleştirilse de eski inançlarda takvime bağlı festivaller ve ritüellerin aynı bütün içerisinde yer alan birer parça olduğu bilinmektedir (Stoelje, 1992: 262). Festivallerin genellikle belirli bir takvimi vardır. Topluma açıktır. Çeşitli amaçları bulunur. Çoğu festivalde dinsel bir adanmışlık ön plana çıkabilir. Ancak festivallerin önemli yanları arasında topluluğun grup kimliğinin ataların kutsanması ile vurgulanması gibi özellikler yer alır (Stoelje, 1992: 261).

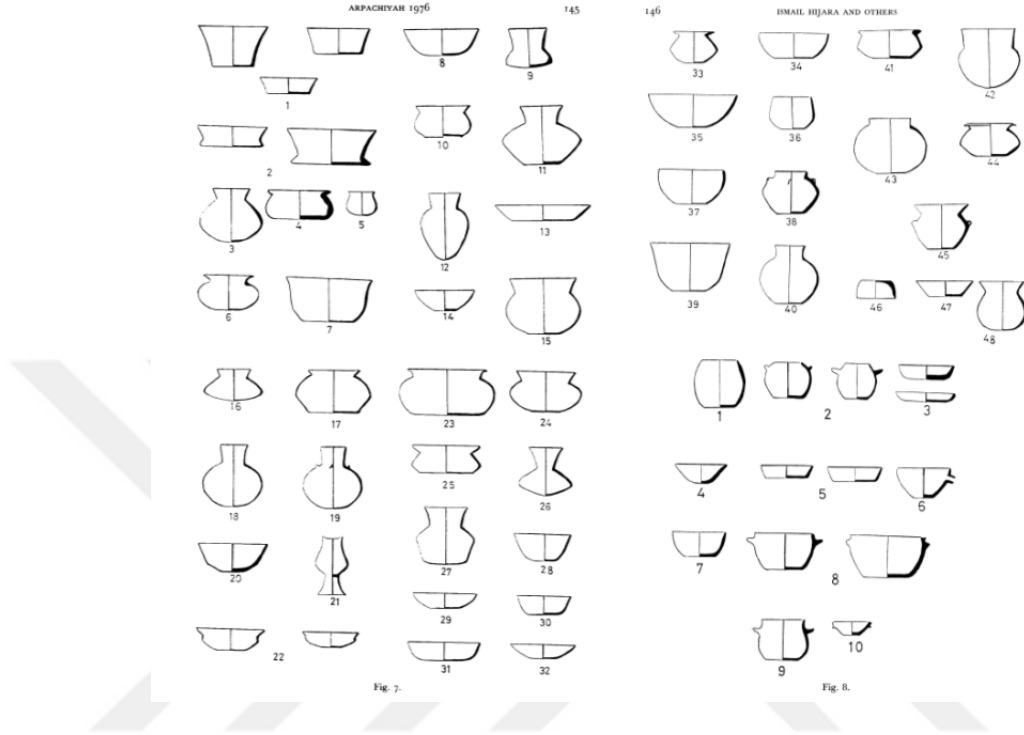
Festival etkinliklerinde açılış serenomilerini, ritüeller takip eder. Bir drama sergilendikten sonra yiyecek tüketimi gerçekleşir. Ziyafet festivallerde çok önemli bir yere sahiptir. Çok sayıda insan bir arada yiyecek tüketir. Genellikle geleneksel yiyecekler tercih edilir. Böylece grup kimliği ziyafet ile de vurgulanmış olur. Festival etkinliği dans ve müzik ile devam ettirilir. Dans, ziyafette olduğu gibi bireylerin grup kimliğine kolektif bir eylem ile dâhil oldukları bir performanstır. Festivaller son bir etkinlik ile bitirilir (Stoelje, 1992: 264-266).

Halaf seramik kapları üzerindeki betimlemeler bu açıdan ele alındığında büyük törensel ziyafetleri yansıtan betimlemeler olarak değerlendirilebilir. Seramik kaplar üzerindeki ziyafet ikonografisini yansıtan sahnelerden bir tanesi dans eden insanlardır (Nieuwenhuyse, 2017: 846). Ziyafetlerde belirli kurallar çerçevesinde belirli aktiviteler gerçekleştirilir. Özel olarak tasarlanmış servise ve yiyecek tüketme kapları genellikle ziyafet aktivitelerinin bir işareti olarak kabul edilir (Nieuwenhuyse, 2007: 223). Dolayısıyla Halaf seramik kapları üzerindeki dans sahnelerinin bir festival ve bu festivaldeki ritüeller ve ziyafetler ile ilgili olduğunu düşünmek mümkündür.

3.2.3. Dans Sahnelerinin Yapıldığı Seramik Formları

Halaf Döneminde üzerine dans sahneleri işlenmiş seramik kaplar genellikle küçük ve orta boyutlara sahiptir. Bu tür kaplar arasında bardak, küçük kâse ve kaideli çanaklar ve orta büyüklükteki çömlekler yer almaktadır (Görsel 61). Üzerlerindeki betimlemeler dikkate alınmaz ise söz konusu formlara sahip kapların işlevlerinin yiyecek tüketimine dönük olduğu söylenebilir. Ancak bu tür kaplarla birlikte çok miktarda son derece kaba kaplar ayrıca herhangi bir bezemesi olmayan kaplar da

bulunmuştur. Dolayısıyla günlük yiyecek tüketim işlerinde bunların kullanılmış olması akla yatkındır (Garfinkel, 2003: 91).

Görsel 61: Tell Arpachiyah Halaf Dönemi Seramik Kap Formları (Hijara vd, 1942: 146-147, fig. 7-8)

Diğer yandan üzerinde dans sahneleri bulunan seramik kapların sayısının çok olmadığını söylemek mümkündür. Sayılarının az olması günlük yiyecek tüketim faaliyetlerinde kullanılmadıklarını işaret etmektedir. Bu durumda dans sahneleri taşıyan seramik kapların dini ritüellerdeki ziyafetlerde kullanıldığı düşünülebilir. Ritüellerde özel yiyecek ve içeceklerin servis edilmesinde de kullanılmış olmaları mümkündür (Garfinkel, 2003: 91).

3.3. Halaf Döneminde Dans Sahnelerinin Betimlenme Stilleri

Dans sahnelerinin Halaf kültüründe seramik kaplar üzerine çoğunlukla çeşitli astar ve oksitler ile betimlendikleri görülmektedir. Bu betimlemelerin yapılması için kullanılan astar ve oksitler daha önceki bölümlerde anlatılmıştı. Astar ve oksitin yanı sıra rölyef şeklinde ve sert bir cisim ile çizilerek betimlenmiş dans eden insan figürleri

de bulunmaktadır (Garfinkel, 2003: 125). Hangi yöntemle yapılmış olursa olsun dans sahneleri genel olarak değerlendirildiğinde çoğunluğunun soyut tasvirlerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Soyut bir görünüme sahip bu motifler, nadir örnekler haricinde seramik kapların ağızlarının içine yapılmıştır (Campbell, 2008: 60). Dans sahneleri yapılış biçimleri gibi betimlenme biçimleri de farklılıklar göstermektedir. Halaf kültüründe seramik kap yüzeylerine işlenen dans sahneleri sınıflandığında 3 temel kategoriye ayrılacakları görülmektedir. Dans sahneleri figüratif yani natüralistik, çizgisel ve geometrik olmak üzere üç farklı biçimde betimlenmiştir (Garfinkel, 2003: 125, 130-131).

3.3.1. Natüral Stil

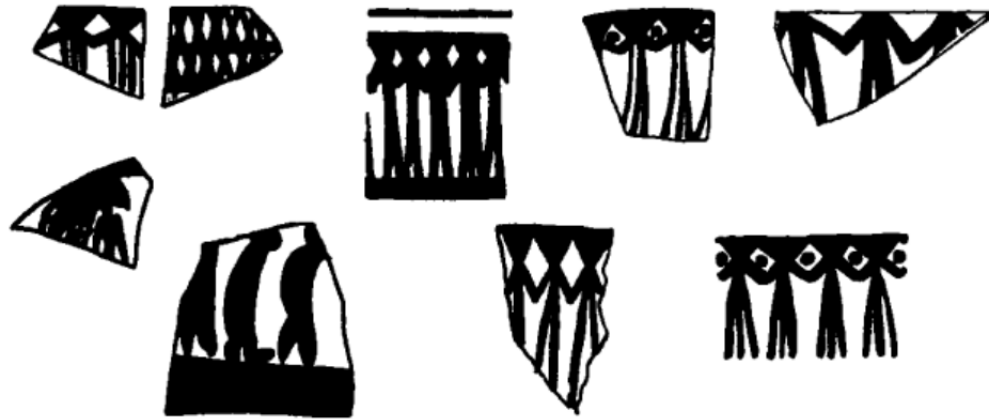
Halaf Döneminde seramikler üzerinde bulunan bazı sahnelerde dans eden insanlar doğala en yakın biçimde betimlenmiştir (**Görsel 62**) (Garfinkel, 2003: 125). Bu stil Halaf Dönemi için natüralistik stil olarak adlandırılmaktadır.

Görsel 62: Kerküşti Höyük Seramik Kap Parçası Üzerine Natüral Tarzda Betimlenmiş Bir Dans Eden İnsan Figürü-Sol Üst. Çizgisel Stilde Dans Eden İnsanlar (Sağ ve Sol Alt) (Sarıaltun, 2008: Resim 15/a)

3.3.2. Çizgisel Stil

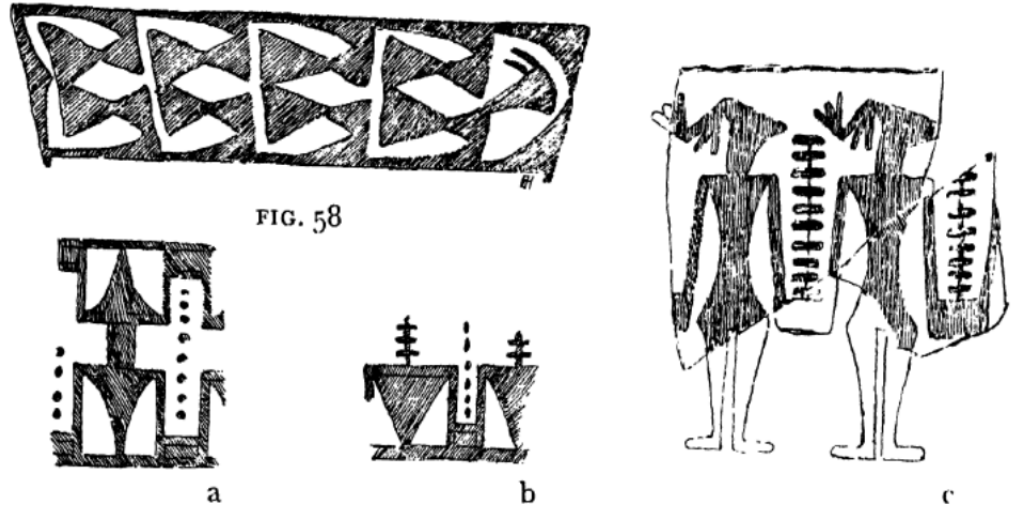
Halaf Döneminde seramikler üzerinde bulunan bazı sahnelerde dans eden insanlar soyut bir formda betimlenmiştir (**Görsel 63**). Halaf seramikleri üzerindeki bu soyut figürlerin içerisinde son derece şematik olarak betimlenmiş olan dans sahneleri yer alır. Dansçılar genellikle önden betimlenmiştir. Bir sıra halinde daire oluşturan dansçılar el ele tutuşmuşlardır. Bu şematik çizimlerde genellikle dansçıların başları üçgen biçimde gösterilmiştir. Gövde ile ayaklar iki veya üç çizgi biçimindedir. Kollar iki yandan iki çizgi olarak belirtilmiştir (Garfinkel, 2003: 125, 130).

Görsel 63: Halaf Dönemi Çizgisel Stilde Dans Eden İnsan Betimlemeleri
(Collon, 2003: 97)

3.3.3. Geometrik Stil

Halaf Döneminde seramikler üzerinde bulunan bazı sahnelerde dans eden insanların geometrik formlar kullanılarak betimlendikleri görülmektedir (**Görsel 64**). İnsanları yapılırken üçgenler ve dörtgenler kullanılmıştır. Bazen dans eden insanları gösteren bu geometrik formların içleri taranmıştır. Bu tarz dans sahneleri genellikle Halaf ile çağdaş İran kültürlerinde çok daha yaygın olarak görülmektedir (Garfinkel, 2003: 131).

Görsel 64: Geometrik Stilde Seramik Kaplar Üzerine Betimlenmiş Dans Eden İnsan Figürleri (Herzfeld, 1941: 39, fig. 59)

3.4. Halaf Dönemi Yerleşimleri Seramiklerinde Dans Sahneleri

Halaf Dönemi yerleşimlerinin neredeyse tümünde, üzerinde dans sahneleri bulunan seramikler ortaya çıkartılmıştır. Bu Halaf seramikleri üzerindeki dans sahneleri Halaf Döneminin dans stillerini betimleme geleneğine uygun olarak çizgisel, natürlistik ve geometrik stilde yapılmıştır. Aşağıda, 8 höyük ve bu höyüklerde bulunan seramikler üzerindeki dans sahneleri anlatılmıştır.

3.4.1. Tell Sabi Abyad Höyüğü

Tell Sabi Abyad Kuzey Suriye’de yer almaktadır. Höyük modern Hammam et-Turkman köyünün 2 kilometre güneyinde, Rakka’dan Slouk’a giden yolun yakınındadır. Burada biri biriyle ilişkili 4 höyük bulunmaktadır. Höyükler günümüzden 9 ile 8 binyıl öncesine (MÖ 7 ve 6. Binyıllar) tarihlenmektedir. Bu höyüklerde yerleşim Seramiksiz Neolitik Dönem ile başlamış ve Seramikli Neolitik Dönemin son evrelerine kadar yani Halaf Döneminin ortalarına kadar sürmüştür (Akkermans, 1989: 11). Höyüklerde yapılan çalışmalar ile Halaf kültürüne ait çok sayıda oksit ile üzerine betimlemeler yapılmış seramikler ortaya çıkartılmıştır. Üzerinde betimlemeler bulunan seramik kaplardan bir bölümün üzerinde natürlistik ve çizgisel stilde yapılmış dans eden insanlar yani dans sahneleri bulunmaktadır.

Natüralistik dans sahnelerinden bir tanesi Halaf Döneminin ilk evrelerine ait seramik bir çömleğin gövdesi üzerine betimlenmiştir (**Görsel 65**). İnsanları artarda dizilmiş olarak gösteren sahnedir. Sahnedeki insanlar erkek olarak yorumlanmıştır. İnsanlar ya bir maske takmaktadır ya da saçları uzundur. Her üç insanda aynı beden pozisyonunda gösterilmiştir. Sağ kol kalça hizasında ve sol kol yukarı kaldırılmıştır (Nieuwenhuyse, 2007: fig. 2.2.4/14; Akkermans, 1989: 210, fig. IV. 43/349)

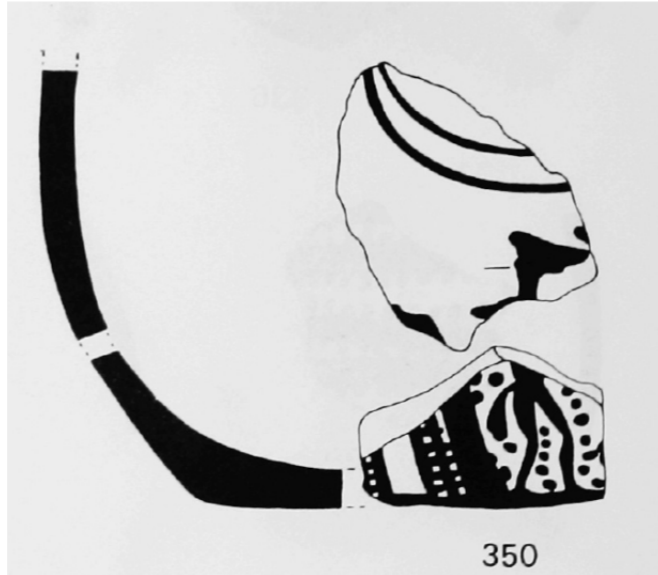
Görsel 65: Sabi Abyad Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahnesi (Nieuwenhuyse, 2007: fig. 8.4.1; Gessner, 1986: 544, fig. C.6)

Bir diğer natüralistik dans sahnesi de yine ilk örnekte olduğu gibi Halaf Döneminin ilk evrelerine ait bir çömleğin gövdesi üzerine yer almaktadır (**Görsel 66**). İki insan figürü artarda üçüncüsü ise karşılarında gösterilmiştir. İnsanlar muhtemelen kısa birer etek giymişlerdir. Ellerinde ok olarak yorumlanabilecek birer nesne tutmaktadırlar. İnsanların bükülmüş gibi bir beden pozisyonları bulunmaktadır (Nieuwenhuyse, 2007: fig. 2.2.4/13; fig. 8.4.2).

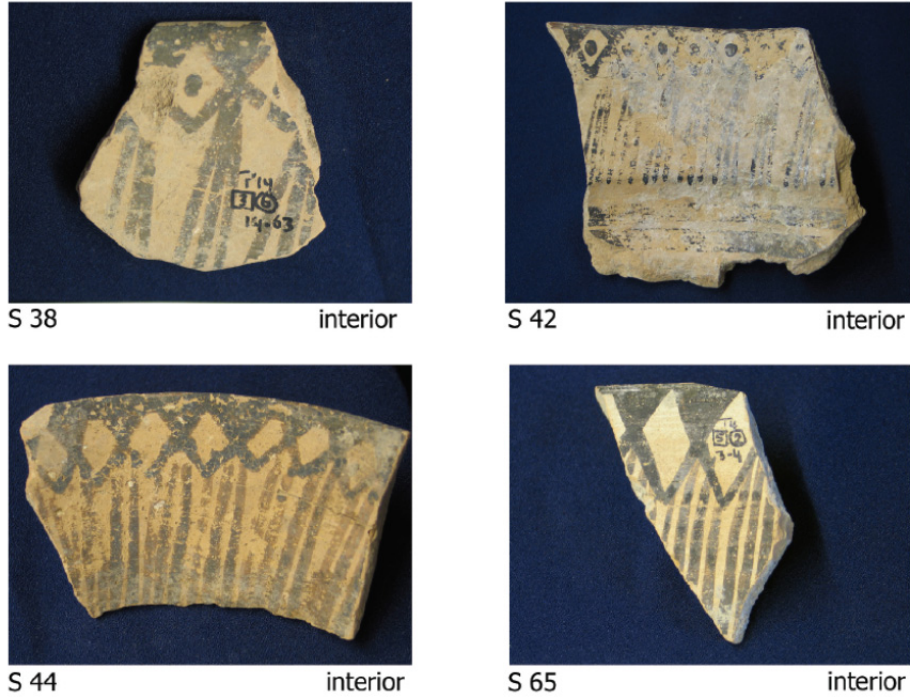
Görsel 66: Sabi Abyad Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stile Yakın Tarzda Dans Sahnesi (Nieuwenhuys, 2007: fig. 2.2.4/13; fig. 8.4.2)

Natüralistik bir dans sahnesinin üzerine betimlendiği başka bir seramik kap yine bir çömlek parçasıdır (**Görsel 67**). Çömleğin dip kısmına yakın bölümünde sadece bacakları görülebilen bir insan figürü yer almaktadır (Akkermans, 1989: 210, fig. IV. 43/350). İnsanın bacakları hafif kıvrıktır. Üst bölümü muhtemelen ilk örnekteki gibi olmalıdır.

Görsel 67: Tell Sabi Abyad Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahneleri (Akkermans, 1989: 210, fig. IV. 43/350)

Tell Sabi Abyad'da dans sahneleri seramik kaplar üzerine dans sahneleri betimlenirken en çok çizgisel stildir tercih edilmiştir (Gessner 1986: 542, fig. C.3). Bu çizgisel dans betimlemeleri Halaf Döneminde alışıldık olduğu üzere, seramik kapların ağızlarının içine yapılmıştır (**Görsel 68**).

Görsel 68: Tell Sabi Abyad Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Çizgisel Stilde Dans Sahneleri (Gessner 2008: 542, fig. C.3)

3.4.2. Halaf Höyüğü

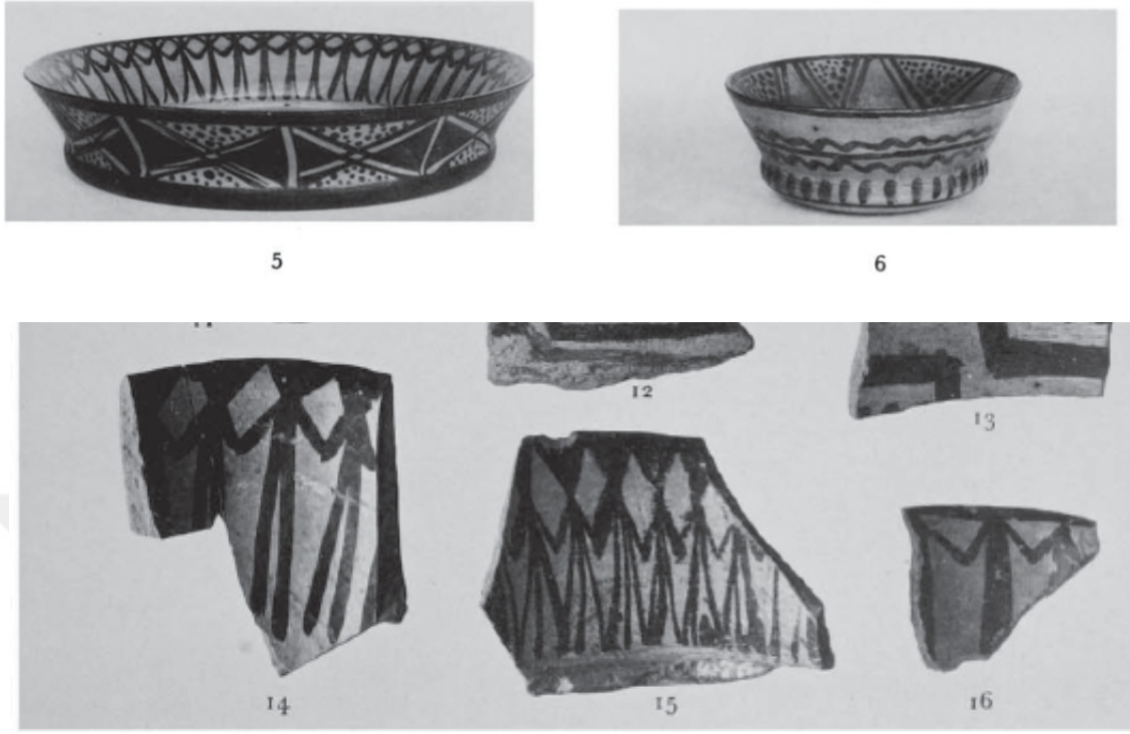
Halaf Höyüğü bugünkü Türkiye-Suriye sınırının yakınında, Suriye'nin Haseke yakınlarında Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesinin karşısında yer almaktadır. Buradaki ilk çalışmalar 20. yüzyılın başlarında gerçekleştirilmiştir. Höyük günümüzden 8500 yıl önce, Seramikli Neolitik Dönemin başlarında ilk kez yerleşilmiştir (Oppenheim, Schmidt, 1943: 1-20). Halaf kültürüne adını veren yerleşim olan Halaf Höyüğü üzerinde geometrik ve natüralistik betimlemeler bulunan seramik kaplar bulunmaktadır. Bu seramik kaplardan bir kısmın üzerine dans eden insanlar tasvir edilmiştir.

Natüralsitik stilde betimlenmiş dansçılar seramik bir kabın parçası üzerinde yer almaktadır. İnsanlar yandan betimlenmiştir. Kolları kıvrıktır. Figürlerin başları uzun bir biçimde gösterilmiştir (**Görsel 69**).

Görsel 69: Halaf Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralsitik Stilde Dans Sahneleri (Oppenheim, Schmidt, 1943: Tafel LX)

Dans sahnelerini Halaf Höyüğünde natüralsitik stilin yanı sıra çizgisel stilde de seramik kapların yüzeyine betimlenmiştir (Oppenheim, Schmidt, 1943: Tafel XC, LXIX). Bu seramik kaplardan bir tanesi bütün olarak ele geçmiştir (**Görsel 70**, Sol Üst). Çizgisel olarak betimlenmiş dans eden insanların seramik kabın içerisinde, kabın ağzına paralel bir şekilde gösterilmiştir (**Görsel 70**).

Görsel 70: Halaf Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Çizgisel Stilde Dans Sahneleri (Oppenheim, Schmidt, 1943: Tafel XC, LXIX)

Geometrik stil daha çok İran'da buluna yerleşimlerde tercih edilmektedir. Buna karşın Tell Halaf'ta yine bir seramik kabın iç yüzeyine geometrik stilde dans eden insan betimlemeleri yapılmıştır (Oppenheim, Schmidt, 1943: Tafel XCI). Dansçıların gövdesi bir üçgen şeklinde çizilmiş ve içi taranmıştır (**Görsel 71**).

Görsel 71: Tell Halaf Yerleşimi Geometrik Stilde Dans Sahneleri (Oppenheim, Schmidt, 1943: Tafel XCI)

3.4.3. Yunus Höyüğü

Yunus Höyüğü antik Kargamış kenti yakınında, Türkiye-Suriye sınırının yakınında yer almaktadır. Burada yürütülen çalışmalarda kerpiç yapılar, fırınlar ve üzerinde çeşitli betimlemeler bulunan çok sayıda Halaf Dönemi seramik kapları bulunmuştur. Seramik kaplardan Wooley, 1934: 146, 147, 151-156). Halaf seramik kapları üzerinde geometrik ve natüralistik birçok betimleme olduğu görülmektedir. Hayvanlar, boğa başları (Bukranyum) gibi natüralistik betimlemelerin yanı sıra bir insan figürü de bulunmaktadır (Wooley, 1934: 156, plate XX/d). Bu insan figürü stilistik özellikleri bakımından yukarıda diğer yerleşimlerde bulunan örneklerle çok benzediğinden, bir dans sahnesi içerisindeki dansçıya ait bir betimleme olarak tanımlamak mümkündür (**Görsel 72**).

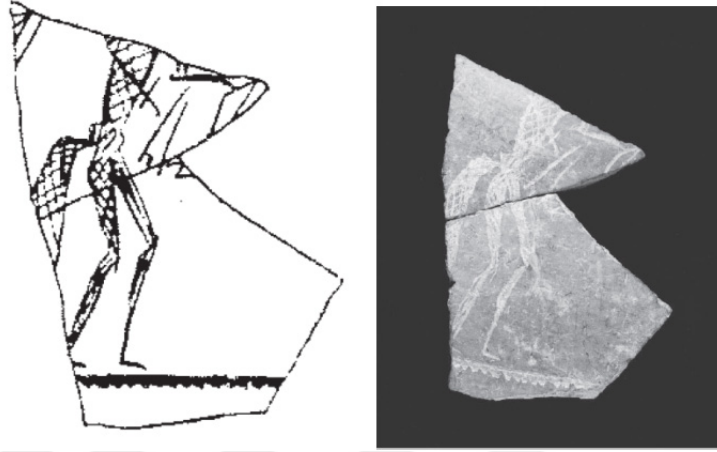

Görsel 72: Yunus Höyüğü Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahneleri (Wooley, 1934: Plate XX/d)

3.4.4. Sakçegözü Höyük

Sakçegözü Höyük (Coba Höyük) Türkiye-Suriye sınırına yakın bir noktada, Kahramanmaraş'ın sınırları içerisinde yer almaktadır. Höyük günümüzden yaklaşık 8 binyıl önce ilk kez yerleşilmiştir. Yerleşimde birçok döneme ait seramik kaplar ortaya çıkartılmıştır. Bunlardan bir bölümü Halaf Dönemine tarihlenmektedir (Garstang, 1937: 120-121, 130-138). Yüzeylerinde geometrik ve natüralistik betimlemeler bulunan seramik kap parçalarının birinin üzerinde, yukarıda kısaca tanıtılan yerleşimlerde bulunanlara benzer bir insan figürüne rastlanılmıştır (**Görsel 73**). Bir dans sahnesindeki

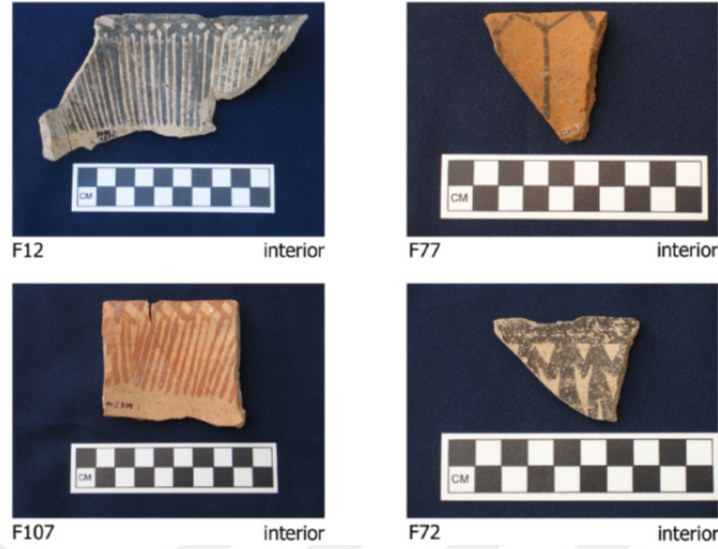
bir dansçıya ait bu figür, diğer yerleşimlerdeki örneklerden farklı olarak seramik kap yüzeyine sert bir cisim ile çizilerek yapılmıştır (Garstang, 1937: Plate XXV/15).

Görsel 73: Sakçegözü Höyük Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahnesi (Garstang, 1937: Plate XXV/15).

3.4.5. Fıstıklı Höyük

Fıstıklı Höyük Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinde yer almaktadır. Höyük yaklaşık olarak günümüzden 8 binyıl önce ilk kez yerleşilmiştir. Höyükte yapılan çalışmalar burada Halaf Döneminde bir yerleşim alanı olduğunu ortaya koymuştur. Halaf Dönemine ait birçok eserin yanı sıra çok sayıda üzerine geometrik ve natüralistik betimlemeler yapılmış seramik kap parçaları ortaya çıkartılmıştır (Bernbeck, Pollock, 2003: 10, 19-23, 34-35). Bu seramik kap parçalarının bir bölümün iç yüzeyine, ağız kenarına paralel olarak çizgisel stilde yapılmış dans sahneleri betimlenmiştir (**Görsel 74**).

Görsel 74: Fıstıklı Höyük Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Çizgisel Stilde Dans Sahneleri (Gessner 2008: 523, fig. B.5.1)

3.4.6. Domuztepe Höyük

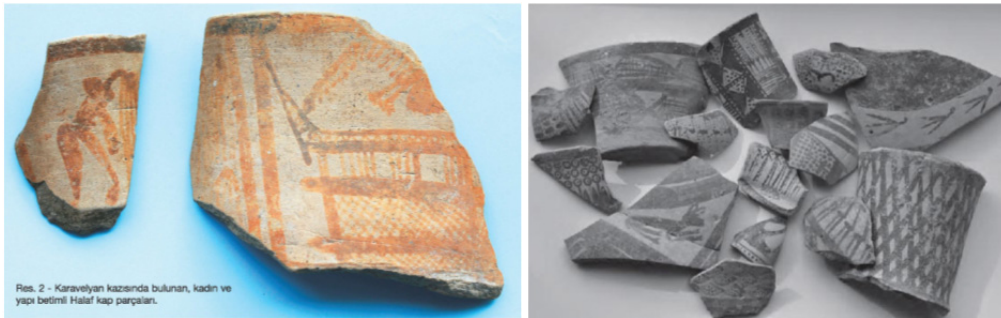
Domuztepe Höyük Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde yer alan bir höyük yerleşimidir. Yaklaşık olarak günümüzden 8800 yıl önce ilk kez yerleşilmiştir. Höyükte yapılan çalışmalar ile Halaf Dönemine ve kültürüne ait önemli bilgiler elde edilmiştir. Halaf Döneminin mimarisi, ölü gömme gelenekleri, ritüelleri ve diğer buluntuları konusunda detaylı bulgulara ulaşılmıştır (Carter, Campbell, Gauld, 2003: 117 vd). Bütün bunların yanı sıra çok sayıda üzerinde oksit ile yapılmış geometrik, çizgisel ve natüralistik betimlemeler bulunan seramik kap da ortaya çıkartılmıştır. Seramik kaplardan birinin yüzeyine dans eden insanlar işlenmiştir. El ele tutuşmuş ve kolları kıvrık pozisyonundaki dansçılar muhtemelen bir daire oluşturmaktadır (**Görsel 74**). Dansçıların kafalarındaki uzun dalgalı hatlar saçları ya da danslarda kullanılan bir tür maske olarak yorumlanabilir.

Görsel 75: Domuztepe Höyük Halaf Dönemi Seramiği Üzerinde Natüralistik Stilde Dans Sahnesi (Campbell, Carter, 2006: 279, fig. 3; Campbell, 2008: 62, fig. 2.4)

3.4.7. Karavelyan Höyük

Karavelyan Höyük Diyarbakır'ın Bismil ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Günümüzden yaklaşık 8 binyıl önce ilk kez yerleşilmiştir. Yerleşimde yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkartılan buluntular arasında sayıca en fazla olanlar Halaf Dönemine ait seramik kaplardır. Seramik kapların önemli bir bölümünün üzerinde geometrik, natüralistik ve çizgisel betimlemeler bulunmaktadır (Tekin, 2017: 110-114). Bu seramik kap parçalarından birinin üzerinde bir yapı ve bir kadına ait betimleme tespit edilmiştir. Buradaki sahnenin bir dans sahnesi olup olmadığı açık değildir. Ancak betimlemedeki kadının vücut duruşu ve bir yapının çevresinde olması bir dans performansı ortaya konulduğunu düşündürmektedir (**Görsel 76**).

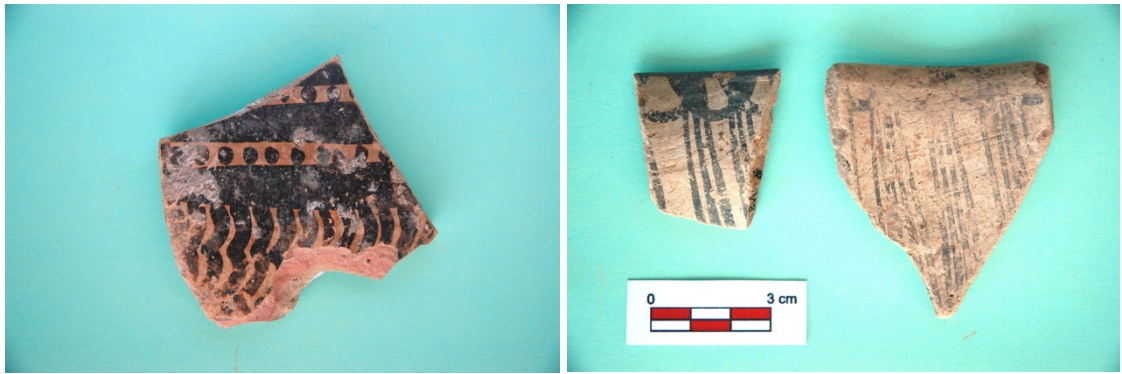
Görsel 76: Karavelyan Höyük Halaf Dönemi Seramikleri Üzerinde Natüralistik Stilde (Sol) ve Çizgisel Stilde (Sağ) Dans Sahnesi (Tekin, 2011: 312, Resim 2; Tekin, 2017:

Figure 9.7).

Karavelyan’da natüralistik dans sahnesinin yanı sıra çizgisel stilde yapılmış dansçılara da rastlanmaktadır. Çizgisel stildeki dansçılar Halaf Dönemi seramiklerinde geleneksel olduğu üzere bir seramik kabın iç yüzeyine ve ağız kenarına içten boyulu boyunca yapılmıştır (**Görsel 76**).

3.4.8 Türbe Höyük

Türbe Höyük Siirt’te yer alan bir höyük yerleşimidir. Buradaki Half Dönemi yerleşimi yaklaşık olarak günümüzden 8200 yıl önce başlamıştır. Ancak höyüğün ilk kez yerleşildiği tarih daha eskidir. Yerleşimde Halaf Dönemine ait çok sayıda üzerinde geometrik, çizgisel ve natüralistik betimlemeler bulunan seramikler ortaya çıkartılmıştır (Sağlamtimur, Ozan, 2007: 3) . Dans sahneleri ise çizgisel stilde yapılmıştır. Ancak burada diğer tüm Halaf yerleşimlerinden ve genel olarak Halaf seramik geleneğinde görülenden farklı olarak dansçılar bir seramik kabın dış yüzeyine yapılmıştır. Daha önce de sık sık vurgulandığı üzere çizgisel stildeki dansçılar kapların ağız kenarlarının içine yapılmaktadır. Türbe Höyük’te görülen bu farklılığın nedeni belki de bir seramik kap parçası üzerine betimlenmiş söz konusu dans sahnesinin çizgisel ve natüralistik stil arasında, her iki tarza yakın bir örnek olmasıdır (**Görsel 77**).

Görsel 77: Türbe Höyük Natüralistik-Çizgisel (Sol) ve Çizgisel (Sağ) Stilde Dans Sahnesi (Türbe Höyük Kazı Arşivi. Kazı Başkanı Doç.Dr. Haluk Sağlamtimur’un İzni ile Kullanılmıştır)

SONUÇ

Halaf Dönemi seramikleri, seramik teknolojisi açısından, tarihöncesi çömlekçilikte önemli bir aşamayı temsil etmektedir. Bezemede kullanılan oksitler, fırınlar ve pişirim teknikleri Halaf Dönemi sonrasında da çok fazla değişmeden devam etmiştir. Bu açıdan Halaf Dönemi seramikleri, çömlekçilik tarihinde bir dönüm noktası olarak adlanabilir. Günümüzden 8 binyıl öncesinde çömlekçiler oksitleri bezemede etkin bir biçimde kullanmışlardır. Demir içeriği yüksek killer ile seramik kaplar üzerine renkli bezemeler yapılmıştır. Siyah, kırmızı ve kahverengi renkler ile bu renklerin çeşitli tonlarında bezemeler pişirim ortamı kontrol edilebilen fırınlar kullanılarak yapılmıştır. Kontrol edilebilen fırınlar ile açık seramik yüzeyleri üzerine kahverengi ve koyu gri gibi renkler ile bezemeler elde edilmiştir. Bu tekniğin benzeri binlerce yıl sonra Klasik Dönemde yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Halaf seramiklerindeki bezemelerde nadiren beyaz astarda kullanılmıştır. Astara manganez eklenerek siyah renk elde edilmiştir. Ancak Halaf seramiklerindeki bezemelerde daha çok oksit kullanılmıştır. Oksit kullanılarak yapılan bezemeler krem, devetüyü ve sarı gibi açık renklere sahip seramiklerin üzerine işlenmiştir. Açık renklere sahip seramik yüzeyler elde etmek amacıyla seramiklerin çamuruna bazen kireç de eklenmiştir. Demir oksit içeriği yüksek killer ile yapılan bezemelerle seramik yüzeyi ile bir kontrast oluşturularak, albenisi yüksek kaplar elde edilmiştir. Az sayıda Halaf seramik kabının tüm yüzeyine astar uygulandığı da bilinmektedir. Yine az sayıda Halaf seramiği parlak bir yüzeye sahiptir. Bu parlaklığın perdahlama ile elde edildiği iddia edilmiştir. Ancak bu parlaklığın kilin en küçük minerallerinden oluşan bir astar karışımının kapların yüzeyine uygulanması ve pişirilmesi ile elde edildiği de öne sürülmüştür. Kil mineralleri pişirimden sonra sıkıca biri birine tutunmakta ve ortaya parlak koyu renkler çıkmaktadır.

Halaf Döneminde oksit ile kontrollü fırınlarda seramiklerin yüzeyine geometrik ve natüralistik bezemeler yapılmıştır. Bezemelerin bir kısmı tezimizinde konusunu oluşturan dans sahnelerinden oluşmaktadır.

Halaf Döneminin, insanlık tarihinin 2 en eski ögesinin bir araya geldiği bir zaman olduğu söylenebilir. Taş plakalar üzerine de yer alan dans sahneleri, dansın

tarihinin 10 binlerce yıl öncesine gittiğini göstermektedir. Seramiğin tarihi de dans kadar eskidir. Seramik kapların kullanılmasıyla birlikte dans sahneleri Halaf seramiklerinin üzerine betimlenmeye başlamıştır. Tezin ilgili bölümlerinde taş steller ve ev duvarları gibi yüzeylere yapılmış olan betimlemelerin seramik kapların keşfi ile seramiklerin yüzeylerine yapılmaya başladığından bahsedilmişti. Aynı sürecin dans sahneleri için de geçerli olduğu söylenebilir. Diğer yandan Halaf Döneminde, önceki dönemlerle kıyaslandığında dans sahnelerinin daha fazla yapılmaya başladığı görülmektedir. Seramik kaplar üzerindeki dans sahnelerinde artış Halaf toplulukların yaşamında dansın daha çok yer tutmaya başladığını göstermektedir. Bunun nedenleri arasında ise Halaf Döneminde tarımın temel yaşam biçimine dönüşmesinin etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Tarım toplumlarında dansın, festivaller altında uygulanan bir tür bereket ve bolluk ritüeli olduğu bilinmektedir. Halaf kültüründen binlerce yıl sonra Dionysos adına düzenlenen bağbozumu şenlikleri bunun bir tür örneği olarak kabul edilebilir. Üzüm bağlarının hasat vaktinin geldiğini topluma haber veren bağbozumu şenliklerinde, dans gösterilerinin de sergilendiği bilinmektedir. Halk (folk) danslarının doğayla ve bereketle ilgili olduğu ve kaynağını doğadan aldığı genellikle kabul edilmektedir. Danslar doğadaki olayları ve sürekliliği taklit etmektedir. Halaf seramik kapları üzerindeki dans sahnelerinin, günümüzde olduğu gibi, halka/daire şeklinde dizilmiş insanlar tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu dizilişin yılları, ayları, günleri ya da ayın ve güneşin çevirimini veya mevsimlerin dolaşımını temsil ettiği düşünülmektedir. Bu açıdan seramik kap yüzeyleri dairesel formlarıyla bu tür daire danslarının betimlenmesi için uygun bir şekle sahiptir. Seramik kabın yüzeyine çevresi boyunca betimlenmiş dans sahnelerinin ikonografisi ve koreografisi ilgili bölümlerde verilmişti. Bu sahnelerde erkeklerinde yer aldığı ancak çoğunlukla kadınların bulunduğu genellikle kabul edilmektedir. Dans eden kadınların bulunduğu ilk sahneler 40 binyıl öncesine aittir. Zaten 40 binyıl öncesinde karşımıza çıkan figürünler de genellikle kadın figürinleridir. Bu eski tarihlerde kadın özelinde dans sahneleri ve figürünler bolluğun, bereketin, yeniden doğuşun ve doğanın çevriminin sembolü olarak düşünülmektedir. Halaf seramikleri üzerindeki dans sahnelerinden, bu geleneğin ve anlayışın 10 binlerce yıl sürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak ilgili başlık altında vurgulandığı üzere, taş plakalar üzerindeki dans sahneleri Halaf Dönemine gelindiğinde

seramiklerin yüzeyine betimlenmeye başlanmıştır. Halaf Döneminde bir başka değişiklik daha yaşanmıştır. Dans sahnelerin de olduğu gibi figürünler de seramik kapların yüzeyine aktarılmıştır. D. Wengrow (2001: 173) bu durumu şu şekilde ifade eder:

Boya (oksit)bezemeli seramiklerin ortaya çıkışına değin geçen sürede ve boya (oksit) bezemeli seramik kaplar ortaya çıktıktan sonra görülen önemli değişikliklerden bir tanesi figürin üretiminin azalmasıdır. Hatta ilk aşamalarda kaba üretilmiş seramik kaplar üzerinde rölyef şeklinde işlenmiş figürler ortaya çıkar. Boynuzlu hayvan ve insan figürinleri de seramik kaplar üzerine rölyef olarak işlenir.

Tezde Mezopotamya ve çevresinde dans sahnelerinin seramik kaplar üzerine oksit ile betimlendiği belirtilmişti. İç ve Batı Anadolu ile Avrupa’da ise dans sahneleri ya da tek başına dans eden kadınlar, genellikle seramiklerin üzerine kabartma şeklinde yapılmıştır. Yani seramik kap yüzeyleri bir anlamda birer projeksiyondur. Bu projeksiyon ya rölyef şeklinde ya da oksit ile betimlemeler olarak karşımıza çıkar. Doğaya bağlı toplumlar doğanın sürekliliğini dans olarak topluma uyarlamışlardı. Dans sahneleri ise seramik yüzeylere işlenmişti. Böylece görsel olarak insanlara bir arada toplum olarak kalmanın önemi hatırlatılmıştı. Bütün bunlardan yola çıkarak seramiğin, insanlığın önemli değişimler geçirdiği her noktada, toplumun yaşamını kolaylaştıran bir öge olarak ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Kadınların müzik eşliğinde 40 binyıl önce avın ve üremenin bereketi, 8 binyıl önce hasadın verimliliği için dans ettikleri görülmektedir. Bu dans performansları bireylerin birlik ruhunu pekiştirmekte ve bir topluma dönüşmelerine de yardımcı olmaktaydı. İnsanlar ava ya da hasada bu birlik ruhu ile çıkmaktaydı. Festivaller hasat için uygun zamanı işaret etmekte dans eden kadınlar vaktin geldiğini haber vermekteydi.

SERAMİK UYGULAMALARI

İsimsiz. 23 x 20 x 0.5 cm. Avanos Kırmızı Kili Üzerine Karacasu Toprağından Astar Uygulaması. 2019

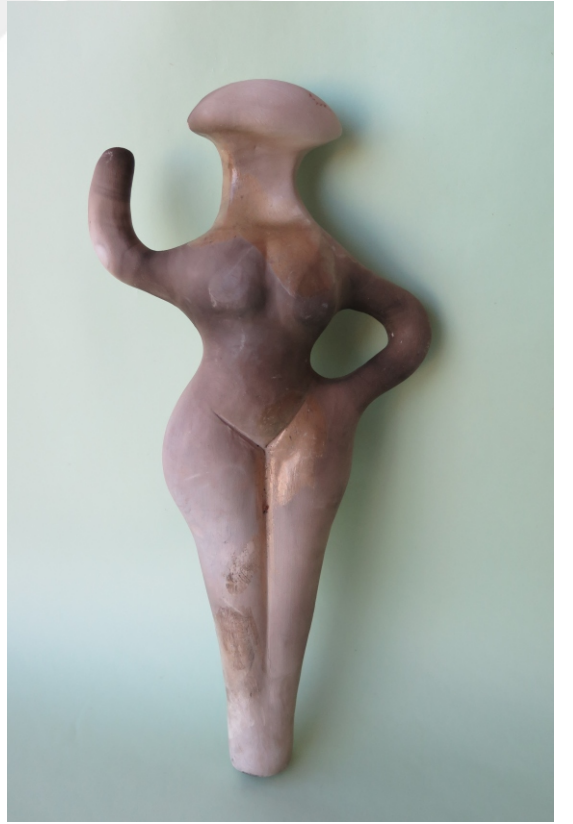
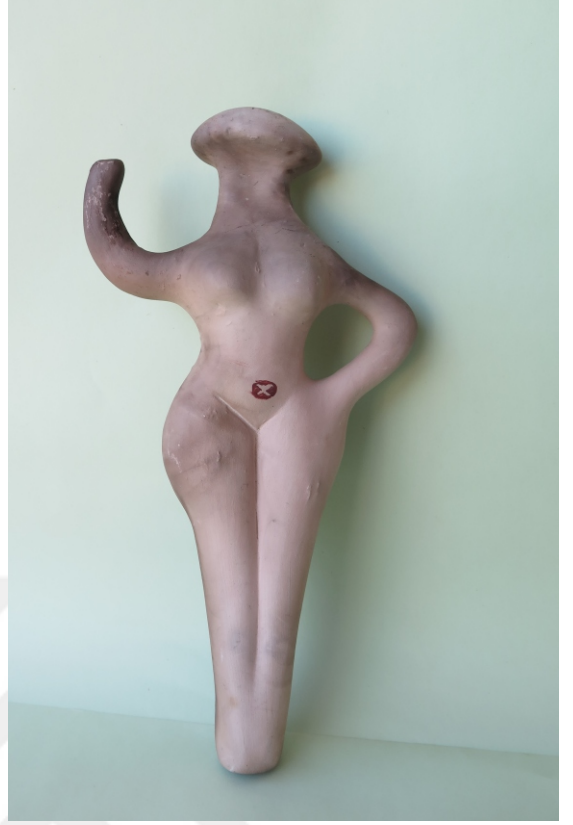
İsimsiz. 23 x 20 x 0.5 cm. Karacasu Kırmızı Kili Üzerine Karacasu Toprağından Astar Uygulaması. 2019

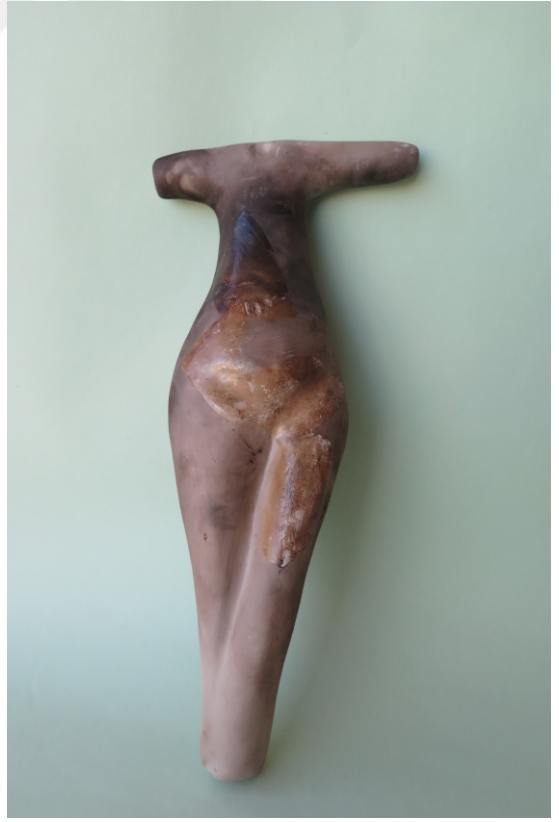
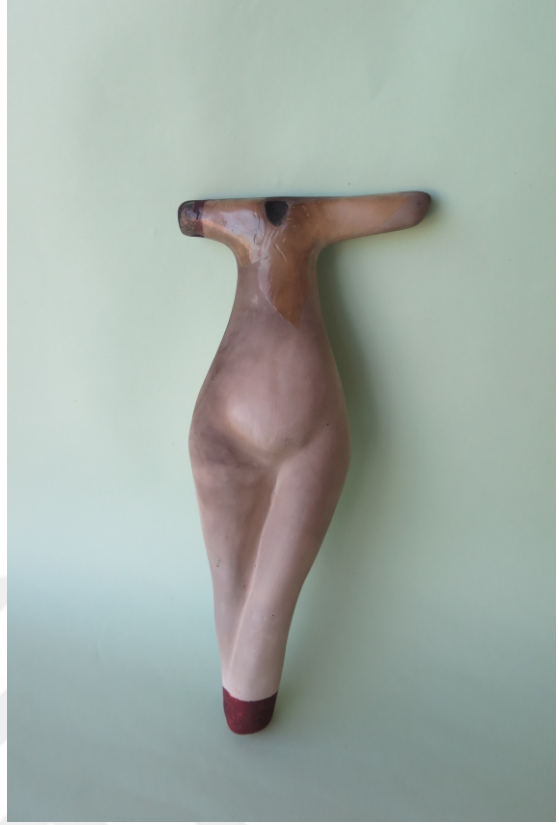
Halka Dansı. 20 x 20 x 0.4 cm. Avanos Kırmızı Kili Üzerine Karacasu Toprağından Astar Uygulaması. Mangan Oksit Bezeme. 2019

Halka Dansı. 14 x 17 x 0.4 cm. Avanos Kırmızı Kili Üzerine Karacasu Toprağından Astar Uygulaması. Mangan Oksit Bezeme. 2019

Dans Eden Kadınlar. 30 x 15 x 7 cm. Stoneware Üzerine Mangan ve Demir Oksit
Bezeme Uygulaması. 2019

Dans Eden Kadınlar. 25 x 11 x 7 cm. Stoneware Üzerine Mangan ve Demir Oksit
Bezeme Uygulaması. 2019

KAYNAKÇA

AKKERMANS, P.M.M.G. (1989). "Tell Sabi Abyad and the Setting", (ed. P.M.M.G Akkermans), *Excavations at Tell Sabi Abyad, Prehistoric Investigations in the Balikh Valley, Northern Syria*. BAR International Series 468, ss. 11-15.

BÉGOUÉN, R., FRITZ, C., TOSELLO, G., (2012). "Parietal Art and Archaeological Context: Activities of the Magdalenians in the Cave of Tuc d'Audoubert, France", (ed. J. McDonald and P. Veth), *A Companion to Rock Art*, First Editiot, Blackwell Publishing Ltd. ss.364-380.

BELCHER, E.H., (2014). *Embodiment of the Halaf: Sixth Millennium Figurines from Northern Mesopotamia*, Columbia University (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

BERNBECK, R., (2017). "Merging Clay and Fire: Earliest Evidence from the Zagros Mountains", (ed. A. Tsuneki, O. Nieuwenhuys, S. Camphell), *The Emergency of Pottery*, Oxford: Oxbow, ss. 97-117.

BERNBECK, R., POLLOCK, S., (2003). "The Biography of an Early Halaf Village: Fıstıklı Höyük 1999-2000", *Istanbuler Mitteilungen* 53, ss. 9-77.

BLITZ, J.H.,(2015). "Skeuomorphs, Pottery, and Technological Change", *American Anthropologist*, Vol. 117, No. 4, ss. 665-678.

Braidwood, R. J., Braidwood, L.S., Tulane, E., Perkins, A.L.. (1944). "New Chalcolithic Material of Samarran Type and Its Implications: A Report on Chalcolithic Material of the Samarran Type Found at Baghouz on the Euphrates, and a Reconsideration of the Samarran Material in General (Especially the Painted Pottery) in the Light of This New Material", *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. 3, No. 1, ss. 47-72.

BUDJA, M. (2007). "The Dawn of Ceramics", (ed. P. Kos), *Scripta Praehistorica in Honorem Biba Térzan*, ss. 41-55.

BUDJA, M., (2016) "Ceramics among Eurasian hunter-gatherers: 32 000 years of ceramic technology use and the perception of containment", *Documenta Praehistorica* XLIII, ss. 61-86.

CAMPBELL S. (2010). "Understanding Symbols: Putting Meaning into the Painted Pottery of Prehistoric Northern Mesopotamia", (ed. Bolger D., Maguire L.C.), *The Development of Pre-State Communities in the Ancient Near East: Studies in Honour of Edgar Peltenburg*, Oxford: Oxbow Books, ss. 147-155.

CAMPBELL S. (1992). *Culture, Chronology and Change in the Later Neolithic of North Mesopotamia*, University of Edinburgh (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

CAMPBELL, S. "Feasting and Dancing, Gender Representation and Pottery in Later Mesopotamia Prehistory", (ed. D. Bolger), *Gender through time in the ancient Near East*, ss. 53-76.

CAMPBELL, S., CARTER, E. (2006). "Excavations Domuztepe, 2005", *Kazi Sonuçları Toplantısı*, 28, ss. 269-282.

CAMPBELL, S., LAU, H., (2014). "Burying things; practices of cultural disposal at late Neolithic Domuztepe, southeast Turkey", (ed. B. W. Porter, A.T. Boutin), *Remembering and Commemorating the Dead: Recent Contributions in Bioarchaeology and Mortuary Analysis from the Ancient Near East*, University of Colorado Press, ss. 27-60.

CARTER, E., STUART, C., SUELLEN, G. (2003). "Elusive Complexity: New Data from late Halaf Domuztepe in South Central Turkey", *Paléorient*, 2003, vol. 29/2, ss. 117-133.

CAUVIN, J., (2002). *The Birth of Gods and Origins of Agriculture*, UK: Cambridge University Press. London: Routledge.

CHARVAT, P. (2002). *Mesopotamia Before History*. London: Routledge.

CHILDE, V.G. (1965). *Man Makes Himself*. Suffolk: The Chaucer Press.

CLARKE, J., (2012). "Decorating the Neolithic: an Evaluation of the Use of Plaster in the Enhancement of Daily Life in the Middle Pre-pottery Neolithic B of the Southern Levant", *Cambridge Archaeological Journal* 22:2, ss. 1-10.

COLLON, D. "Dance in Ancient Mesopotamia", *Near Eastern Archaeology*, Vol. 66, No. 3, ss. 96-102.

CONARD N. J., MALİNA M., MUNZEL S. C. (2009). "New flutes Document the Earliest Musical Tradition in Southwestern Germany", *Nature* 460, ss. 737-740.

CONARD, N. J., BOLUS, M., GOLDBERG, P., MUNZEL, S.C. "The Last Neanderthals and First Modern Humans in the Swabian Jura", (ed. N.J. Conard), *When Neanderthals and Modern Humans Met*, Tübingen: Kerns Verlag, ss. 305-341.

CONRAY, R., (2006). *Consuming Symbols: A study of the appearance and early role of ceramics in southeastern Turkey, northern Syria and northern Iraq from a social perspective*. University of Manchester (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

DAVIDSON T.E. (1977). *Regional Variation within the Halaf Ceramic Tradition*, University of Edinburgh (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

DAVIDSON, E.T.,(1981). "Pottery Manufacture and Trade at the Prehistoric Site of Tell Aqab, Syria", *Journal of Field Archaeology*, Vol. 8, No. 1, ss. 65-77.

FARBSTEİN R., RADIC', D., BRAJKOVIĆ', D., MIRACLE, PT., (2012), "First Epigravettian Ceramic Figurines from Europe (Vela Spila, Croatia)", *PLoS ONE* 7/7, ss. 1-15.

FARBSTEİN, R., DAVİES, W., (2017). "Palaeolithic ceramic technology: The artistic origins and impacts of a technological innovation", *Quaternary International* 441, ss.3-22.

FRANGİPANE, M., (2002). *Yakındoğu'da Devletin Doğuşu*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

FUENTES, O. (2013). "The depiction of the individual in prehistory: human representations in Magdalenian societies", *Antiquity* 87, ss. 985-1000.

GALLET, Y., MONTAÑA, M.M., GENEVEY, A., GARCÍA, X.C., THÉBAULT, E. (2015). "New Late Neolithic (c. 7000–5000 BC) archeointensity data from Syria. Reconstructing 9000 years of archeomagnetic field intensity variations in the Middle East", *Physics of the Earth and Planetary Interiors* 238, ss. 89-103.

GARFINKEL, Y. (2010). "Dance in Prehistoric Europe", *Documenta Praehistorica*, XXXVII, ss. 205-214.

GARFINKEL, Y., (2003). "The Earliest Dancing Scenes in the Near East", *Near Eastern Archaeology*, vol. 66, No. 3, ss. 84-95.

GARSTANG, J., W. J. PHYTHIAN-ADAMS, SETON-WILLIAMS, V., (1937). "Third Report on the Excavations at Sakji-Geuzi 1908–1911", *Liverpool Annals of Archaeology and Anthropology*, 24, ss. 119-170.

GESSNER, A.G.C., (2008). *The Technology of Learning: Painting Practices of Early Mesopotamian Communities of the 6th Millenium B.C*, Binghamton University Satate University of New York. (Yayınlanmamış Doktora Tezi)

GESSNER, A.G.C., (2010). "Shared Painting: The Prattice of Decorating Late Neolithic Pottery in Northern Mesopotamia", (ed. S.R. Steadman, J.C. Ross), *Agency and Identity in the Ancient Near East*, London: Equinox, ss. 99-116.

GIBBS, K., (2015). "Pottery Invention and Innovation in East Asia and the Near East", *Cambridge Archaeological Journal* 25:1, 339-351.

GİMBUTAS, M. (1999). *The Living Goddesses*, California: University California Press.

GOFF, B.L., (1963). *Symbols of Prehistoric Mesopotamia*, London: Yale University Press.

GOMBRİCH, E. H., (2009). *Sanatın Öyküsü, İstanbul*, çev: E. Erduran, Ö. Erduran, İstanbul: Remzi Kitapevi.

GOREN, Y., GORING-MORRIS, A.N., SEGAL, I., (2001). “The Technology of Skull Modelling in the Pre-Pottery Neolithic B (PPNB): Regional Variability, the Relation of Technology and Iconography and their Archaeological Implications”, *Journal of Archaeological Science* 28, ss. 671-690.

HANSEN, M.K. (2006). *Beyond Seals: The Representation of Seals on Engraved Slate Plaquettes from the Magdalenian Site Gönnersdorf (Central Rhineland, Germany)*, University of Tromsø. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

HAUPTMANN, H. (1993). “Ein Kultgebäude in Nevalı Çori”, (ed. M. Frangipane), *Between the Rivers and over the Mountains, Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri dedicata*, ss. 37-69.

HAUPTMANN, H. (2007). “Nevalı Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem: Genel Bir Bakış”, (ed. M. Özdoğan, N. Başgelen), *Anadolu’da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa’ya Yayılımı, Türkiye’de Neolitik Dönem, Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ss. 117-132.

HERZFELD, E. (1941). *Iran in the Ancient East*, London: Oxford University.

HIJARA, I., WATSON, J.P.N., HUBBARD, R.N.L.B., (1980). “Arpachiyah 1976”, *Iraq* 42, ss. 131-154.

HİJARA, İ., (1997). *The Halaf Period in Northern Mesopotamia*. London: Nabu Publications.

HODDER, I., MESKELL, L., (2018). “Bölgesel Bağlamda Çatalhöyük’te Sembolizm”, (ed. J. Fred, I. Hodder), *Uygarlığın Doğuşunda Din*, Çev: Dilek Şendi, İstanbul: Alfa Yayınları, ss. 52-104.

HODDER, I., PELS, P., (2018). “Tarih Evleri: Çatalhöyük’te Mimari İnceliklerin Yeni Yourumu”, (ed. J. Fred, I. Hodder), *Uygarlığın Doğuşunda Din*, Çev: Dilek Şendi, İstanbul: Alfa Yayınları, ss. 222-252.

HOLE, F. (2017). "Exploring the data: The pottery of Umm Qseir". (ed. I. Mateicuova, W. Cruells, O.P. Nieuwenhuys), *Painting Pots-Painting People*, London: Oxbow.

JASİM, S.A., (1985). *The Ubaid Period in Iraq. Recent Excavations in the Hamrin Region I-II*. London: BAR.

JONES, S., (2004). *Taxonomies of Symbolism and Style: Re-considering the Social Significance of Incipient Decorated Pottery from the Sixth Millenium in the Near East*, University of Manchester. (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

JOWITT, D., (2001). "Form as the Image of Human Perfectibility and Natural Order", (ed. A. Dills, A.C. Albright), *Moving history /Dancing cultures, A Dance History Reader*, Middletown: Wesleyan University Press, ss. 300-314.

Kaeppler, L. A. (1992). "Dance", (ed. R. Bauman), *Folklore, Cultural Performances, and Popular Entertainments*, Oxford: Oxford University Press, ss. 196-203.

Kassing, G. (2014). *Discovering Dance*. Human Kinetics.

KELLY, R.L., (1991). "Sedentism, Socio-Political fuequality, and Resource Fluctuations", (ed. S.A. Gregg), *Between Bands and States*. Occasional Paper 9, Centre for Archaeological fuvestigations. Carbondale: Southern Illinois University.

KİNGERY, D., PAMELA B. VANDİVER, MARTHA P., (1988). "The Beginnings of Pyrotechnology, Part II: Production and Use of Lime and Gypsum Plaster in the Pre-Pottery Neolithic Near East", *Journal of Field Archaeology* 15, ss. 219-244.

KİRKBRİDE, D., (1972). "Umm Dabaghiyah 1971: A Preliminary Report. An Early Ceramic Farming Settlement in Marginal North Central Jazira, Iraq", *Iraq*, Vol. 34, No. 1, ss. 3-15.

KNAPPETT, C., MALAFOURİS, L., TOMKİNS, P. (2010). "Ceramics As Containers", (ed. D. Hicks, M.C. Beaudry), *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*, ss. 582-606.

KRALÍK, M., NOVOTNY, V., O. MARTÍN, (2002). "Fingerprint on the Venus Dolni Vestonice I", *Anthropologie* XL/2, ss. 107-113.

KUZMIN Y.V. (2013). "Origin of Old World pottery as viewed from the early 2010s: when, where and why?", *World Archaeology*, 45:4, ss. 539-556.

LAST, J. (1998). "A Design for Life, Interpreting the Art of Çatalhöyük", *Journal of Material Culture* 3 (3), ss. 355-378.

LE MIERE, M. (1979). "La Ceramique Prehistorique de Tell Assouad, Djezireh, Syrie", *Cahiers de l'Euphrate* 2, ss. 4-76.

LE MIERE, M., PİCON, M. (1999). "Les Debuts de le Ceramique au Proche-Orient", *Paleorient* 24, ss. 5-26.

MALLOWAN, M.E.L., ROSE J.C. (1935). "Excavations at Tall Arpachiyah, 1933", *Iraq* 2, ss. 1-178.

MARCINIĄK, A., (2008). "Europe, Central And Eastern", (ed. D.M. Pearsall), *Encyclopedia of Archaeology*, ss. 1199-1210.

MARCINIĄK, A., CZERNIĄK, L., (2007). " Social Transformations in the Late Neolithic and the Early Chalcolithic Periods in CentralAnatolia", *Anatolian Studies*, Vol. 57, ss. 115-130.

MCDONAGH, D., (1986). "The Evolution of Social Dancing", (ed. C. Wallace, D. McDonagh, J.L. Druesedow, L. Libin, C. Old), *Dance A Very Social History*, New York: The Metropolitan Museum of Art, Rizzoli, ss. 58-79.

MCNEILL. W.H. (1995). *Keeping Together in Time. DAnce and Drill in Human History*, Cambridge: Harvard University Press.

MELLAART, J., (1964). "Excavations at Çatal Höyük, 1963, Third Preliminary Report", *Anatolian Studies*, vol. 14, ss. 39-119.

MELLAART, J., 2001. Çatalhöyük: Anadolu'da Neolitik Bir Kent Çev.mG.B. Yazıcıoğlu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

MERPERT,N.Y., MUNCHAEV,R.M. (1993). "Yarım Tepe III: The Halaf Levels" , (ed. N. Yoffe, J. Clark), *Early Stages in the Evolution of Mesopotamia Civilization*, Tuscon-Londra, ss. 163-205.

MIYAKE, Y., (2011). "Salat Camii Yanı. A Pottery Neolithic Site in the Tigris Valley", (ed. N. Başgelen, M. Özdoğan), *The Neolithic in Turkey*, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

MOLIST, M., (1998). "Des représentations humaines peintes au IXe millénaire BP sur le site de Tell Halula (Vallée de l'Euphrate, Syrie", *Paléorient* vol. 24/1. ss. 81-87.

MURRAY. M. A., (1955). "Ancient and Modern Ritual Dances in the Neareast", *Folklore*, 66:4, ss. 401-409.

NIEUWENHUYSE, O. (2007). *Plain and Painted Pottery: The Rise of Late Neolithic Ceramic Styles on the Syrian and Northern Mesopotamian Plains*. Publications on Archaeology of the Leiden Museum of Antiquities 3. Turnhout: Brepols.

NIEUWENHUYSE, O. (2009). "The 'painted pottery revolution:emulation, ceramic innovation and the Early Halaf in northern Syria", (ed. C. Dobiat, P. Ettel, F. Fless), *premières productions céramiques: étude de cas dans les Balkans et au Levant*. Table-ronde de la Maison de l'Archéologie et de l'Ethnologie (Nanterre, France) 28 février 2006.

NIEUWENHUYSE, O., (2017). "Globalizing the Halaf", (ed. T. Hodos), *The Routledge Handbook of Archaeology and Globalization*, London: Routledge, ss. 839-854.

NIEUWENHUYSE, O., AKKERMANS, P.M.M.G., VAN DER PLICHT, J. (2010). "Not So Coarse, Nor Always Plain-Earliest Pottery of Syria." *Antiquity* 84, ss. 71-85.

- NIEUWENHUYSE, O., CHAMPELL, S. (2017). "Synthesis: The Emergence of Pottery in West Asia", (ed. A. Tsuneki O.Nieuwenhuyse S. Campbell), *The Emergence of Pottery in West Asia*, Oxford, Oxbow, ss. 168-192.
- NIEUWENHUYSE, O., ODAKA, T., MUHL, S. (2016). "Halaf Settlement in the Northern Iraq: the Shahrizor Survey Project", (ed. K. Kopanias, J Macginnis), *The Archaeology of The Northern Iraq and Adjacent Regions*, Oxford: Archaeopress, ss. 257-266.
- NILHAMN, B., ASTRUC, L., GAULON, A. (2009). "White ware-Near Eastern plaster container", (ed. C. Dobiat, K. Leidorf), *Méthodes d'approche des premières productions céramiques: étude de cas dans les Balkans et au Levant. Methoden zur Untersuchung der ersten Keramikproduktion. Beispiele auf dem Balkan und der Levante*. Rahden/Westf.: Leidorf, ss. 63-72.
- NISHIAKI, Y., Le MIÈRE, M. (2005). "The Oldest Pottery Neolithic of Upper Mesopotamia: New Evidence from Tell Seker al-Aheimar, the Khabur, Northeast Syria", *Paléorient* 31.2, ss. 55-68.
- NOLL, W., HOLM, R., BORA, L. (1975). "Painting of Ancient Ceramics", *Angew. Chem. Internat. Edit.* Vol. 14/9, ss. 602-613.
- OATES, J. (1969). "Choga Mami, 1967-68: a preliminary report", *Iraq*, 31, ss. 115-152.
- OPPENHEIM M.A.S., SCHMIDT H., (1943). *Tell Halaf I: die Prahistorische Funde*, Berlin.
- ÖZDOĞAN, M., "Earliest Use Of Pottery in Anatolia", (ed. D. Gheorghiu), *Early Farmers, Late Foragers, and Ceramic Traditions: On the Beginning of Pottery in the Near East and Europe*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge, ss. 22-43.
- ÖZKAYA, V., SAN, O. (2007). "Körtik Tepe: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler", (ed. M. Özdoğan, N. Başgelen) *Türkiye'de Neolitik Dönem*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ss. 21-36.

PERKINS A.L. (1949). *The Comparative Archaeology of Early Mesopotamia*, SAOC 25, University of Chicago, Chicago.

PETRIE, C.A., (2012). "Ceramic Production", (ed. D.T. Potts), *A companion to the archaeology of the ancient Near East*, Blackwell, US, ss. 279-294.

PETRU, S. (2012). "Man, animal or both Problems in the interpretation of early symbolic behaviour", *Documenta Praehistorica*, XXXIX (2012), 269-276.

PETTITT, P.B.. (2007). "Cultural Context and Forö of Some of the Creswell Images: An Interpretative Model", (ed. P.Pettitt, P. Bahn, S. Ripoll), *Paleolithic Cave Art at Creswell Crags in European Context*, Oxford Press: New York, ss. 112-139.

RICE, P. M. (1987). *Pottery Analysis, a Sourcebook*, University of Chicago Press, Chicago.

RICE, P. M., (1999). On the Origins of Pottery, *Journal of Archaeological Method and Theory*, Vol. 6, No. 1, ss. 1-54.

ROLLEFSON, G.O. (1983). "Ritual and Ceremony at Neolithic Ain Ghazal (Jordan)", *Paléorient*, Vol. 9, Numéro 2, ss. 29-38.

ROLLEFSON, G.O., SIMMONS, A.H., KAFARAI, Z., (1992). "Neolithic Cultures at 'Ain Ghazal, Jordan", *Journal of Field Archaeology*, Vol. 19, No. 4, ss. 443-470

Sağlamtimur, H., Ozan, A. (2007), "Siirt-Türbe Höyük Kazısı Ön Rapor", *Arkeoloji Dergisi* X/2, ss. 1-31.

SCHMANDT-BESSERAT, D. (2013). "Murals and Floor Paintings at Ain Ghazal", (ed. D. Schmandt-Besserat), *Ain Ghazal excavation reports Teil* Vol. 3, Symbols at Ain Ghazal, ss. 337-353.

Smith, P.E.L. (1971). "Iran, 9000-4000 BC", *Expedition*, 13 (3-4), ss. 6-13.

SOFFER, O., ADOVASIO, J.M., HYLAND, D.C., (1993). "The pyrotechnology of performance art: Moravian Venuses and Wolveines", (ed. H. Knecht, R. White, A.

Pike-Tay), *Before Lascaux: the complex record of the Early Upper Paleolithic*, UK: CRC Press, ss. 259-275,

STEINBERG, A., KAMILLI, D.C., (1984). "Paint and Paste Studies of Selected Halaf Sherds from Mesopotamia", (ed. P. Rice), *Pots and Potters: Current Approaches in Ceramic Archaeology*, Institute of Archaeology University of California Los Angeles, Los Angeles, ss. 187-208

STEİRLY, H..A. 2000. "Early pottery kilns in the Middle East", *Paléorient*, vol. 26, no 2, ss. 69-81.

STOELTJE, B.J. (1992). "Festival", (ed. R. Bauman), *Folklore, Cultural performances, and Popular Entertainment*,. Oxford: Oxford University Press. Ss. 261-271.

TEKİN, H. (2011). "Karavelyan Kazılarında İnsan ve Yapı Betimli Bir Halaf Kabının Tanıtımı", *TÜBA-AR*, 14, ss. 309-312.

TEKİN, H. (2015). "Yukarı Mezopotamya'nın İlk Boyalı Çanak-Çömlekleri: Hassuna, Samarra ve Halaf: Yeni Yorumlar ve Yaklaşımlar. Bölüm 1: Hassuna ve Samarra", *Olba* XXIII, ss. 1-57.

TEKİN, H. (2017). "Late Neolithic Pottery Traditions On The Upper Tigris Valley", (ed. W. Cruells, I. Mateiciuova, O. Nieuwenhuys), *Painting Pots-Painting People Late Neolithic Ceramics In Ancient Mesopotamia*, Philadelphia: Oxbow, ss. 107-114.

TEKİN, H. (2017). *Tarih Öncesinde Mezopotamya*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

TEKİN, H. (2018).. "Doğu Akdeniz'de Bir Geç Neolitik Yerleşimi Domuztepe", *Aktüel Arkeoloji*, 66, ss. 32-34..

TOBLER, A., (1950). *Excavation at Tepe Gawra Vol. II*, Philadelphia: University of Pennsylvania.

VANDIVER, P. B. (1987). "Sequential Slab Construction: A Conservative Southwest Asiatic Ceramic Tradition, ca. 7000-3000 B. C." *Paleorient* 13, ss. 9-35.

VANDIVER, P.B., SOFFER, O., KLIMA, B., SVOBODA, J., (1989), "The Origins of Ceramic Technology at Dolni Vestonice, Czechoslovakia", *Science* 246, ss. 1002-1008.

VERHOEVEN, M., (2004). "Beyond Boundaries: Nature, Culture and a Holistic Approach to Domestication in the Levant", *Journal of World Prehistory*, Vol. 18, No. 3, ss. 179-282.

WATKINS, T., (2006). "Architecture and the symbolic construction of new worlds", (ed. E. B. Banning, M. Chazan), *Domesticating Space: Construction, Community, and Cosmology in the Late Prehistoric Near East*, Berlin: ex oriente, ss. 15-24.

WATKINS, T., (1990). "The origins of house and home?", *World Archaeology*, 21 (3), ss. 336-47.

WATKINS, T., (2017). Architecture and Imagery in the Early Neolithic of South-West Asia: Framing Rituals, Stabilising Meanings", (ed. C. Renfrew, I. Morley, M. Boyd), *Ritual, Play and Belief in Evolution and Early Human Societies*, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 129-142.

WENGROW, D., (1998) "The Changing Face of Clay: Continuity and Change in the Transition from Village to Urban Life in the Near East", *Antiquity* 72, ss. 783-795.

WENGROW, D., (2001). "The evolution of simplicity: Aesthetic labour and social change in the Neolithic Near East", *World Archaeology*, 33:2, ss. 168-188.

WOOLLEY, C. L. (1934). "The Prehistoric Pottery of Carchemish", *Iraq* 1, ss. 146-162.

ZENBİLCİ, İ.K., ÇETİN, U. (2018). "Prehistorik Çağlardan Modernizme Dansın Anlamı: Tasvirler Üzerinden İkonografik Bir Analiz", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 10/7, ss. 265-294.

ŞENAY ÖZTÜRK OZAN- İZMİR

Gsm : +90 (507) 740 97 39

E-mail : senayoztukozan@gmail.com

Eğitim Durumu:

Dokuz Eylül Üniversitesi – Güzel Sanatlar Fakültesi- 2009-2013 (Bölüm Birinciliği)

Güzel Sanatlar Fakülte İkinciliği)

Dokuz Eylül Üniversitesi – Güzel Sanatlar Fakültesi – Yüksek Lisans – (2013 - devam ediyor)

Karşıyaka Bayraklı Lisesi

Şehit Fehmi Bey İlkokulu

İş Tecrübesi:

1. Siirt Türbe Höyük Kazısı 2001-2003 (Seramik Restorasyonu)

2. Bornova Halk Eğitim Merkezi 2006-2009 (Seramik Öğretmeni)

3. Ege Çağdaş Eğitim Vakfı 2006-2009 (Seramik Öğretmeni)

4. TC Kültür Bakanlığı Siirt Başur Höyük Kazısı 2007-2015 (Seramik Restorasyonu)

5. TC Kültür Bakanlığı Siirt Çattepe Höyük Kazısı 2007-2016 (Seramik Restorasyonu)

6. Denizli Ekşi Höyük Kurtarma Kazıları 2016-2018 (Seramik Restorasyonu)

Sergiler:

1. Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrenci Sergisi (2009)
2. Dokuz Eylül Üniversitesi Hava Gazı Fabrikası Sergisi (2011)
3. Dokuz Eylül Üniversitesi Resim Heykel Sergisi (2011)
4. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Sergisi (2012)
5. I. Eskişehir Uluslararası Odunpazarı Alternatif Pişirim Çalıştay Sergisi (2015)
6. Olympos Uluslararası Sanat Sempozyumu Sergisi (2015)
7. II. Eskişehir Uluslararası Odunpazarı Alternatif Pişirim Çalıştay Sergisi (2016)
8. Olympos Uluslararası Sanat Sempozyumu Sergisi (2016)
9. Olympos Anagama Pişirim Çalıştay Sergisi (2016)
10. III. Eskişehir Uluslararası Odunpazarı Alternatif Pişirim Çalıştay (2017)

Projeler:

1. Nevşehir Avanos Uluslararası Sanat Çalıştay (2012)
2. I. Eskişehir Uluslararası Odunpazarı Alternatif Pişirim Çalıştay (2015)
3. Olympos Uluslararası Sanat Sempozyumu (2015)
4. II. Eskişehir Uluslararası Odunpazarı Alternatif Pişirim Çalıştay (2016)
5. Olympos Uluslararası Sanat Sempozyumu (2016)

6. Olympos Anagama Pişirim Çalıştay1 (2016)

7. III. Eskşehir Uluslararası Odunpazarı Alternatif Pişirim Çalıştay1 (2017)

8. TC Kùltür Bakanlığı Gençdes Projesi Seyitgazi Anagama Pişirim Çalıştay1 (2017)

Ödüller:

- Dokuz Eylül Üniversitesi Z Raporu Tez Birinciliği (2013)
- İzmir Rotary Kulüp Altın Testi Sergileme Ödülü (2014)
- Muammer Çakı Seramik Yarışması Sergileme Ödülü (2015)
- 3. İstanbul Tasarım Bienali sergileme (2016)